КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, СЛОВАЦЬКОГО 14

ЛИПЕНЬ—СЕРПЕНЬ | Ч. 7—8 1928 | РІК ВИДАННЯ І.

Кооператори цілого Світу!

Спрямовуючи в тім році знова Вашу увагу на святочний обхід Міжнародного Кооперативного Дня, котрий пораз шестий святкуємо, бажаємо піднести, що справа загального братерства в минулому році пішла о крок вперед, що видно не лише в постійному зрості кооперативних організацій в цілому світі, але також в обєднанні народів для господарської відбудови, в якій бере поважну участь міжнародня кооперація.

Постійний зріст кооперативного руху у всіх краях і його розвій дійшов до того ступення, що вже впливає безпосередньо на господарське життя народів, і є доказом, що наш рух відограє чимраз більшу ролю в розвязанні питань всесвітнього характеру. Отже обовязком кооператорів є працювати не лише над піднесенням торговельних оборотів і скількости членів в кооперативах, але також нести високо перед очима цілого світу прапор наших ідеалів, унагляднювати доробок наших здобичей і усвідомлювати всіх про ті безмежні можливости, які криє в собі кооперація до поєднання суперечних дотепер інтересів людства.

Міжнародній Кооперативний Союз обєднує тепер 45 міліонів членів-уділовців, переважно голов родин. Тому можна цілком справедливо хвалитися 200 міліоновою кооперативною армією. Кромі цего поза нашим Союзом є поважна кількість кооператорів, що одначе йдуть разом з нами та овіяні тим самим, що й ми духом.

Зустріч 450 делеґатів з цілого світу на Міжнароднім Кооперативнім Конґресі в Штокгольмі була могутньою маніфестацією братерства суспільної єдности, яку родить кооперація, а питання там обговорені і винесені ухвали висказують волю до поборення сучасної системи суперництва і до усталення нового ладу світа на засадах братерства і економічного визволення.

Всі ці прояви є доброю ознакою майбутнього тріюмфу наших дотеперішніх кооперативних засад і творять правдиву підставу для нової цивілізації суспільностей, яка зродиться з хаосу минувшини.

Тому кличемо до Вас, кооператорів цілого світу: Обєднуйте всі Ваші сили, скріплюйте Ваші господарські здобутки і кристалізуйте Ваші ідеали в ясну, отверту господарську політику, що повинна стояти на чолі Відбудови Світа. Заманіфестуйте і в тім році привязання кооператорів до міжнародного братерства для гаразду цілого світу.

За Міжнародній Кооперативний Союз в Льондоні

Вайно Таннер, президент. **Генрі И. Май**, ґен.секретар.

Ідеали сільської цивілізації.

Великих діл ніколи не можна творити через инших. Їх можна робити тільки особисто, безпосередньо. Ні одна країна не осягла величі, тільки дякуючи діяльности якогось великого правителя, а завдяки дружній праці всього народу. Кожна ірляндська громада повинна створити власні ідеали і працювати для переведення їх в життя. По селах і містах можна переводити не менш велику працю, як в законодавчих зібраннях на очах усієї країни. Скажуть: „на очах всієї країни значно легче працювати". На це я одповім, що справжня велич стає маґнітним бігуном людства, і як тільки вона появляється, всі стрілки буття повертаються і вказують на неї. Ви, представники молодого покоління, які ще не стратили шляхотного запалу юнацтва, вірте, що в ірландському селі так само добре служити батьківщині і людству, приносити великі жертви, як і у всякій столиці світа. Так як грецькі будівничі — які бачили в мріях пригорки своєї батьківщини увінчаними біломармуровими храмами і стрункими кольонадами задовго до того, як ці храми виросли в дійсности — ви повинні, не забуваючи національних ідеалів, ставити перед собою в першу чергу ідеал вашої найблищої батьківщини. Як ви можете говорити про працю для всієї Ірляндії, якої ви ніколи не бачили, коли ви не працюєте і не мрієте для тієї Ірляндії, яка є перед вашими очима, яку ви бачите, коли виглядаєте з дверий своєї хати, і по якій щодня ви ходите?

„Але про що ми повинні мріяти, і що ми повинні робить?« можете ви спитать мене, і це є цілком справедливо, щоб людину, яка закликає працювать, питали, як вона хоче, щоб слухач чинив чи думав. Я відповідаю: перше, що потрібно, — це створити почуття спільности і положити кінець шкідливій розєднаности людий. Це можна зробити ріжноманітним кооперативним обєднанням зусиль на всіх ділянках праці, де спільна діяльність вигідніша і корисніша діяльности ізольованої. Громада, звичайно, не може турбуватися про дітий так добре, як батьки, але ви побачите, що майже у всіх галузях праці спільна діяльність продуктивніша праці в одиночку. Багато з вас уже переконалося в цьому на таких прикладах, як ваші маслороби, яєчні, кредитові, льняні та инші товариства. Инші з вас обєдналися для цілей виробництва; другі — щоб спільно купувати; треті — щоб спільно продавати; четверті спільно володіють удосконаленими машинами, загальна вартість яких складає багато десятків тисяч карбованців. Деякі з вас поширили ідею кооперації ще далі, не обмежуючись чисто господарськими цілями, і скористувалися силою, яку вам дало обєднання, для того, щоб будувати народні будинки і створювати бібліотеки — ці вікна, через які можна бачити життя у всій його повноті, всі дива, створені людиною, і всю могутність людського духа. Дехто з вас, пізнавши радість, яку дає товаришування з собі подібними, відродили танці, пісні та забави — найліпший відпочинок після праці. І ірляндські жінки тут і там також почули за чотирма стінами, в яких проходить більша частина їх життя, музику нового дня і вийшли до вас, щоб допомагати вам у вашій праці, давати вам натхнення та бути вашими справжніми товаришами; а під назвою: „Обєднаних Ірляндянок", вони обєднались, як це зробили і ви, щоб допомагати своїм сестрам, які перебувають в економічному рабстві або терплять від байдужности, з якою орґани місце-

вого самоуправління ставляться до їх спеціяльних потреб. Без допомоги жінок ми не можемо створити в Ірляндії сільської цивілізації. Для життя в цілому мало користи, коли на полях працюють по методам двадцятого століття, а по хатах ще панує пятий вік. Один великий письменник сказав: „Женщина — це останнє, що мужчина почне цивілізувати". Колиб жінка писала про це, вонаб сказала: „Жінка — це останнє, про що мужчина думає, створюючи своє царство". Є правдою, що свідомість жінок завжди була зосереджена надто близько до темних корнів Дерева Життя, в той час як мужчини все вище піднімалися по його галуззям, до сонця і вітру, але тепер зголодніла душа жінки голосно вимагає розумового життя і можливости жити по людському та заробляти на своє прожиття. Коли Ірляндія не прислухається до цього крику жіночої душі, то її дочки так, як і раніше, тихенько, одна за другою, будуть залишати її, як це вони робили до цього часу — всі найліпші найвідважніші та найздібніші, всі ті, з якихби були найліпші жинки та матері, — а дома будуть залишатися боязливі, дурні, тупі і будуть родити синів, такихже тупих, як вони самі, допомагаючи виродженню раси. В Новому Світі жінки приймають діяльну участь в організаціях, які ставлять своєю метою поліпшення економічних та соціяльних умов села. І в Ірляндії ми повинні гаряче вітати участь жінок у праці по створенні сільської цивілізації а також повинні сприяти розвиткові тих галузів праці, які споконвіку являються жіночими. Ми не повинні бажати, щоб жінки стояли осторонь від діяльности, ідеалів та прагнень мужчин. Ми повинні прагнути до того, щоб вони працювали спільно з нами і в згоді з нами. Коли жіночі організації будуть тісно співпрацювати з асоціяціями, через посередництво яких мужчини здобувають собі засоби на існування, їх праця буде мати більше виглядів на успіх. На моїх очах в Ірляндії повстало і загинуло багато маленьких жіночих починань і невеликих жіночих асоціацій, — вони загинули тому, що існували, тільки дякуючи виключно самовідданій діяльности якоїсь одинокої особи, яка не володіла елексіром вічної молодости та не могла вічно продовжувати роспочату працю; і я прийшов до переконання, що жіночі організації обовязково повинні мати звязок з організаціями мужчин, працювати з ними рука-в-руку, користуватися для своїх жіночих мітінґів, їх помешканнями, їх сільськими клюбами та народніми будинками. Я переконаний, що ніякий инший шлях не може так сприяти успіхові праці жіночих організацій. Мужчини й жінки споконвіку були товаришами на землі. Я не знаю, куди прямує людство, але я переконаний, що воно ніколи не дійде до Обітованого Граду, коли мужчини і жінки не підуть одним шляхом та не будуть допомагати один другому нести свій тягар.

Працюючи так, ми створюємо умови, в яких може вирости і окріпнути дух солідарности, створюємо справжню громадську ідею, якої немає у мріях державних соціялістів, про обєднання цілих націй у велетенські промислові підприємства. Справжня ідея громади, клану чи роду полягає в тім, щоб мати членів не занадто мало, себто не менше того, скільки потрібно, щоб дати їй силу і значіння, але в тойже час настільки мало, щоб між членами міг встановитися особистий звязок. Людство завжди інстинктово групувалося власне таким чином. Так воно обєднувалося в стародавніх кланах або общинах, так воно нині обєднується в сільських кооперативних товариствах. Колиб сільські кооперативні асоціяції були більшими — члени втратилиб живе почуття

спільности; колиб вони були меншими — вони булиб надто слабими, щоб виконувати дійсно корисну працю і щоби зосередити в собі всю місцеву торговельну і громадську діяльність. Сільська кооперативна громада повинна в значній мірі мати характер нації. Вона повинна виробляти для своїх членів все те, що вона вигідно може для них виробляти, уживаючи для цього власних робітників: власних шевців, теслярів, слюсарів і т. д. Вона повинна стреміти дешево та добре харчувати своїх членів та їх родини, і при цьому по можливости зерном і мясом місцевого виробництва. У неї мусить бути свій млин, щоб молоти їх зерно, і своя маслобойня, щоб виробляти їх масло; а коли такі підприємства, як влаштування власного закладу для вудження свинини, для неї занадто великі, вона повинна обєднатися з иншими кооперативними громадами. Вона повинна продавати за членів вироби їх господарства, купувати для них те, що їм потрібно, і тримати для них машини, які заощаджують працю. Вона повинна щорічно відкладати частину свого прибутку на влаштування народніх будинків, читалень, пляців для забав і инших подібних установ та мусить цей плян переводити настирливо й уперто, щоб дати своїм членам всі духові і громадські блага сучасної цивілізації. У неї повинні бути свої ради, або сільські парляменти, деб обмірковувалося про поліпшення та нові підприємства. Така громада дуже швидко викличе у своїх членів палку відданість її інтересам та ідеалам, бо всі вони будуть свідомі того, що їх особистий добробут росте разом з добробутом громади. Вона запалить новим світлом розум кожного члена громади. Вона створить атмосферу, в якій може виявити себе народній ґеній. Громада повинна бути присінком нації і місцем, де виховуються і підготовляються державні діячі країни. Які привабливі перспективи праці відкриваються для ліпших голів при можливости працювати в раді такої сільської громади в характері її керовника, що дає їй натхнення! В сучасну добу людина з громадськими здібностями не може прикласти їх до діла; вона має перед собою неорганізованих людий і не знає, як вплинути на своїх співгромадян. Впливати на долю народа, що складається з сорока міліонів людий, не всякий зможе, але таж сама людина, яка розчарувалася у можливости працювати над будівництвом своєї батьківщини в цілому, з радістю почалаб будувати царство розміром сільської громади, і переводити там в життя свої ідеали. Обєднання сільського населення Ірляндії в кооперативні організації дасть соціяльному реформаторові готове знаряддя в руки для його праці. Деякі асоціяції будуть більш досвідченими, ніж инші, але одна навчиться у другої, а поволі вся сільська Ірляндія покриється широко розгалуженою мережею живих, поступаючих вперед організацій, демократичних по своїй будові, але які керуються аристократією розуму і характеру. Будучи економічно незалежними і до певної міри самовистарчальними, такі кооперативні громади будуть мати велику перевагу перед нинішніми неорганізованими сільськими оселями. Вся діяльність, звязана з купівлею та продажом, буде перебувати під місцевою контролею; вони зроблять населення значно богатшим. Вже й тепер кожний крок, що робиться в бік такої організації, підносить достаток села, а збільшення купівельної його здібности приносить пряму вигоду містам. За допомогою сільської кооперації розцвітуть нові ремесла та нові промисли. Тут почнуть ткати килими, там — виробляти грачки, в третім місці жінки почнуть вишивати й плести кружева, і, може бути, всюди знову відродиться

старе кустарне виробництво — виготовлення домотканого полотна. Ми зовсім не мріємо ні про щось неможливе, ні про щось таке, що вже не робилосяб в инших країнах і що ми не моглиб робити у нас в Ірляндії. Звичайно, всього не можна відразу зробити; але коли ми ясно будемо уявляти нашу мету — створення сільської цивілізації в Ірляндії — ми можемо працювати над її здійсненням з тієюж упертістю і з тієюж постійністю, з яким середневікові бюрґери працювали в своїх маленьких містах, де одно покоління закладало фундамент собору і бачило лише в вірі і надії величаві сутінки над вівтарем і переливчате сяйво кольорового шкла з образами апостолів, пророків і ангельських чинів, — де друге покоління будувало стіни, і тільки третє покоління бачило здійснення того, про що мріяли діди. Ми не повинні жити тільки для даного дня, як звірі лісні; ми повинні думати й про те, куди прямує увесь цей довгий караван гелів, де і як вони розіпнуть шатри на заході свого дня. Національна ціль — це сама непереможна річ на світі. Вона здібна будувати Вавилони серед пісків пустелі та примушувати велетенські цивілізації виростати з десятка халуп; а здійснивши свою волю, вона здібна залишати памятники, які здаються такою незмінною частиною природи, що їх оточує, як гори і скелі. Піраміди і сфинкси серед пісків Еґипту ось уже скільки століть уявляються людям такою ж складовою частиною природи, як нам в Ірляндії всяка наша гора.

Але працюючи над створенням в Ірляндії цивілізації, ми повинні знати, що бажаємо осягнути, повинні мати ясну мету або плян. Ні один мистець не візьме в руки пензля та палітри і не почне працювати на полотні, поки не буде мати в уяві ясний образ того, що він хоче створити, бо в противнім разі його праця буде тільки мазаниною. Невже хтонебудь думає, що без організації і ясно поставленої цілі з усіх цих котеджів і фарм, що покривають горби й долини Ірляндії може появитися дружнє зусилля для досягнення спільної мети? Ясно, як запалений смолоскип, повинні горіти в головах ірляндської молоді ідея і плян великої сільської цивілізації, а без цього ми тільки будемо топтаться на одному місці та закінчимо лише грошовими висновками. Ми дуже тішимось, коли говоримо про себе, як про „націю". Слово „нація" звучить так гордо, але я боюсь, що для більшости з тих, хто вживає це слово, — воно пустий звук, без певного глибокого змісту. Слово „лябораторія" звучить шляхотно, але тільки практик — вчений має дійсне уявлення про те, що може відбуватися в стінах лябораторії — про таємниче і складне життя атомів, про зєднання невидимих елементів, про працю дивовижних сил. Слово без уявлення це все рівно, що гаманець без гроший, тіло без душі, взагалі всяка облудна плівка. Нації створюються не повторенням слів, а організацією сил країни. Коли хтонебудь з моїх читачів хоче знати, які ідеї потрібні для створення великої нації, хай він прочитає життєпис Олександра Гамильтона, що написаний Олівером. Цій незвичайній людині Сполучені Штати зобовязані своїм державним устроєм і навіть, можна сказати, майже самим своїм існуванням. Це він — в значно більшій мірі як Вашинґтон — створив і опрацював ідею, плян і форму цієї визначної держави. В той час, коли Америка ще була ґрупою напів варварських селищ, в його мозку вже жило, очевидно, ясне уявлення про те, чим вона може стати в майбутньому. Він опрацював всі подробиці її державного устрою, обдумав її будучу закордонну і торговельну політику, взаємовідносини штатів, і тільки, очевидно, за останні

роки Америка цілком зрозуміла, що в особі Гамильтона вона мала людину великого державного розуму, правдиве джерело її нинішнього богатства і слави. Наша батьківщина не займає простору пів континенту, але розміри країни не грають тут ніякої ролі. Росія посідає половину Европи і має простір в Азії до берегів Тихого Океану, і не дивлячись на це, вона булаб, очевидно, на вазі легка, як пірячко, колиб ми порівняли послуги, які вона зробила людству, з послугами, виявленими маленькою Атикою.

Кожда країна, яка примусила світ дивуватися нею, мала ясно усвідомлені ідеали, раніш як вступала на той шлях, яким повинні йти всі держави, навіть самі найбільші по простору, щоби стати великими націями — а врешті леґендами або символами. Перед нами в Ірляндії стоїть завдання закласти фундамент нового соціяльного ладу, і коли ми ясно представимо собі всі можливости, що звязані з цим новим ладом, наші тисячеліття темряви і суму можуть змінитися такимже довгим періодом радісної праці і все зростаючого добробуту. Всі ці ідеали і пляни нам потрібні незалежно від того, хто буде нами керувати: льондонський чи дублинський парлямент. Коли ми не будемо мати великого національного й соціяльного ідеалу та ясного уявлення про те, яку цивілізацію ми хочемо створити, тоді і найліпший уряд все таки не зможе піднести нас, як націю, вище посередности.

Цю книжку я пишу для тих, хто вступив в ряди кооператорів, не розуміючи, може, в повному обсязі всього значіння кооперативного руху та його цілей. Власне тому, що ми носимо в душі і з побожністю бережемо передбачення великого майбутнього, власне через це ми палко боролися і боремося за повну незалежність нашого руху од зовнішньої опіки, щоб втручання політиканів і урядовців, що позбавлені всякого творчого натхнення, не дало хибного напрямку — ради осягнення якоїсь дрібної цілі або задоволення урядницького шанолюбства — цьому потокові, який набірає сил для здійснення великих ідеалів. В кожній країні є певна кількість дрібненьких людців, які з помпою можуть вміститися в наперсткові або на монеті в три пенси, і які в екстазі самовдоволення ведуть дрібні інтриґи, переслідуючи якусь грошову ціль, що являється ідеалом їх бажань, — ніби нічого иншого на світі немає, ніби людство не йде від однієї Великої Глибини до другої Великої Глибини божественности, маючи сопутниками на своїм шляху до божественого призначення вітер і воду, огонь і землю, зірки та сонце. І в нас в Ірляндії є не мало таких людців, як на верхах, так і в низах суспільства, але я пишу не для них. Цей нарис написано для тих, хто працює над закладенням глибокого фундаменту нового соціяльного ладу, написано з метою підбадьорити їх думкою про те, що дасть їх праця в Ірляндії. До цієї праці я закликаю й ірляндських жінок і вітаю участь у ній „Обєднаних ірляндянок". Як одна з поеток правильно сказала в одному свойому прекрасному віршові, послуги, які ірляндські жінки робили нашій батьківщині в минулому, можна порівняти з послугами, які виявляють плакальщиці полягломму на полі боя. Але зараз і на будуче нам потрібні не сльози, а надія, бадьорість та радість, і я повторюю, звертаючись до дочок Ірляндії, останні горячі рядки цього вірша:

Прокиньтесь, сестри! Наша Мати
На радість нам цвіте;

Красу її та молодість
Хай зір ваш понесе!
Краси тої єдиний промінь
Покличе до життя борців,
Поки не вигасло сумління
В Ірляндії синів!

Дж. Рессель.

Народнє господарство.

Село і місто.

Післявоєнні суспільно-аґрарні зміни видвигнули, особливо на Сході Европи, клясу трудового селянства на перше місце. Тим самим видвигається й роля села в порівнанні з містом. Повстає якесь нове взаємовідношення міста і села, як певних суспільних аґреґатів, і, відбиваючи його, большевицький уряд примушений говорити про „смичку“ (єдність) міста з селом.

Перед світовою війною міста б. Росії зростали, і то швидче ніж села. За час з 1858-60 рр. і по 1897 р. її міське населення зросло з 8,0 міл. до 16,2 або на 102%, а сільське з 67,0 міл. до 101,6 міл. або на 52%. Теж саме і перед світовою війною:

	Міста	Села	Разом
	(в міліонах душ)		
9. II. 1897	16,1	87,9	104.
1. VIII. 1914	26,3	114,8	141,2
Збільшення	10,2	27,0	37,2
В %%	63.	31.	36.

Відносний зріст міст удвоє переходив зріст села. Од всього населення городяне в 1914 р. давали 18,6%, в серпні 1917 р. місто осягло максімуму, даючи 20%.

Підоспівший бурхливий для Европи період післявоєнних революцій й криз ролю міста різко зменшує, як в Східній Европі, так і в Середній. Перед війною Західня Европа та й Америка були свідками однородного явища „одходу з сіл“ найбільш енергійної й молодої частини людности до міста, що притягувало перш усього вищою зарібною платнею робітника в порівнанні з оплатою сільських робітників та трудовим доходом малоземельних селян. В часи революцій, розрухів, криз місто немічніє, стає селянинові байдужим, неінтересним; в такі часи не має жадного відходу з села. Одход з села, скрізь, де він раніше був, за винятком Франції, після світової війни спинився; більш того, подекуди (Німеччина) зазначилося навіть відворотне явище — одпливу з міста на землю.

В б. Росії, а тим більш на Вкраїні, ніколи не було виразного явища exodus'а з сел до міста, або точніш — явління деякого одходу відступало на задній плян перед невідомою Західній Европі надзвичайною „тягою на землю“. Село відчувало залежність від міста, але свою майбутність селянство не звязувало з втечою до нього.

В світовій війні східно-европейське село понесло людьми вдвоє більше жертв ніж місто; в революції з 1918 року більше жертв зазнало місто. Місто дало перевагу комуністам і в ньому то вони, особливо в донеповський період, стали повним господарем, проводячи свій програм всебічного реґулювання; до села не легко було дібратися. Революція, кризи та цивільні війни дуже вдарили по місту. Переставши бути процудентом і осередком запасів краму, місто ставало непотрібним селу. Натомісць без села місто не могло існувати. В 1918-19-20 рр. голодний й холодний городянин на хліб, картоплю і дрова промінює селянинові, що тільки можна, роздягаючись та розобуваючись. Злиденний городянин з поклоном приходив до селянина, що завдяки напівнатуральному господарству не знав таких бідувань. Ролі перемінилися — рівень життя городянина став нищий, ніж селянина, на цей раз місто відчуло гостру економічну залежність від села і стало завмірати, пустіти. Значна частина городян по багатьох причинах втікає з задухи міста на село, до простору і волі полів та до їстівних кальорій, що різко зменшує людність міст: по всему СССР., порівнюючи 1920 з 1913 роком, на 19,2%. В 125 найбільших містах СССР., що налічували в 1910-12 рр. 13,7 міл. душ, а в 1916 році, після врахування приросту, коло 16—16,5 міл., в 1920 році лишалося всього лише 10 міл. людности, тобто зменшення в кількости сягає аж 40% (дехто нараховує 43,2%). Зменшення кількости міського населення, що тяглося до 15. III. 1921 р., мало численні наслідки, в тім числі й занепад внутрішнього ринку збуту. Та опріч кількосних одбулися зміни й якісного характеру. Порівнання даних відносно міст по 20-ти губерніях СССР. виказує, що в той час, як в 1897 р. на кожну сотню жінок в містах приходилося 134,5 мужчин, в 1920 р. зосталося мужчин лише 84 і значить 16% жінок не могло мати собі „леґальних“ чоловіків.

З початку 1921 р., коли настав Неп, зазначується перелом в рухові населення міст, рівночасний для окремих міст. Всі міста Чорноморського та Озівського побережжя (опріч Ростова), майже всі міста Уралу та Нижнього Поволжа, а також дуже багацько міст України, північного Кавказу, центральної чорноземної области Московщини та Сибіру з 1920 на 1923 р. зменшили частину свого населення — що відноситься до 55 міст, де населення з 3,9 міл. зменшилося до 3,3 міл. В частині міст, менше 10, на, селення лишалося без змін. В инших населення зросло; особливо бурхливо зростали в цей час Москва (на 51%), Ленінград (50%), Баку (26%). З українських міст виділяється своїм прудким темпом зросту Сталіно (б. Юзівка) та Винниця. Наводимо цю динаміку чисельности міського, а для порівнання й сільського населення СССР. з 1913 по 1928 р.: *)

(Див. табл. ч. 1. на ст. 321.)

Для повноти образу динаміки необхідно прийняти на увагу порівнюючі дані чисельности для головніших міст СССР. по роках:

(Див. табл ч. 2 на ст. 321.)

З 1923 року відновляється попередня тенденція росту міст. Порівнання двох переписів 1923 і 1926 рр. дозволяє сконстатувати, що за $3^3/_4$ роки абсолютна кількість городян в містах всього СССР. зросла більш ніж на 3 міл. душ, або пересічно по 6% річно. З тих трьох міліонів лише один може бути віднесений на рахунок переваги народжень над числом смертностей і, значить, за згадані $3^3/_4$ роки в міста СССР переселилося з сел,

*) Б. А. Гухман, під ред. В. Громана. — Основные вопросы економики СССР. в таблицах и диаграмах. 1928, вид. Комуніст. Академії.

Таб. 1.

	в міліонах душ:			у % до 1913 р.:		
	Міського	Сільського	Разом	Міського	Сільського	Разом
1. I. 1914 р.	25,8	113,9	139,7	100,0	100,0	100,0
1. I. 1917 „	29,0	112,7	141,7	112,2	98,3	101,4
28. VIII. 1920 „	21,1	113,2	134,3	81,8	99,5	96,4
1. VIII. 1922 „	21,7	110,0	131,7	84,2	96,6	94,3
15. III. 1923 „	21,9	111,6	133,5	85,0	98,2	95,6
1. I. 1924 „	22,1	114,9	137,0	85,6	100,9	98,2
1. I. 1925 „	23,2	116,8	140,0	90,0	102,5	100,2
1. I. 1926 „	24,5	118,7	143,2	95,0	104,1	102,5
1. I. 1927 „	25,9	120,5	146,4	100,4	105,9	104,9
1. I. 1928 „	26,9	122,7	149,6	104,2	107,8	107,2

Таб. 2.

Міста	Кількість городян обох полів в тисячах душ:					
	1897	1911	1914	1920	1923	1.I.1926
Петербург	1.264,9	1.620,0	2.118,5	722,2	1.071,1	1.611,1
Москва	1.038,6	1.380,0	1.762,7	1.027,3	1.549,9	2.018,3
— — — — —						
Київ	247,7	497,2	520,5	365,7	433,7	431,4
Одеса	403,8	550,0	—	434,8	315,6	341,0
Харків	174,0	222,0	244,7	284,5	312,0	380,8
Катеринослав	112,8	215,3	211,0	164,2	128,1	142,0
Миколаїв	92,0	—	—	108,8	81,3	85,5
Житомир	65,9	—	—	79,8	85,0	70,8
Полтава	53,7	—	—	71,6	80,8	79,6
Чернигів	27,7	—	—	30,1	33,7	38,1
Бахмут	—	—	—	—	18,0	31,1
Винниця	—	—	—	—	33,9	53,7
Херсон	59,1	—	—	40,9	47,5	47,1

часом просто вернулося втікачів, коло 2 міл. душ. Місто стало оправляться, відтягувати зайву людність села, та збільшувати внутрішній ринок — але його відживання гальмується дуже незначним будівництвом і мешкальною кризою. Визнано „законною нормою" на душу 8 кв. метр., а тим часом пересічно по містах СССР в 1923 р. припадало 6,4 кв. м., а на кінець 1926 р. тільки 5,9 — тобто житлова (мешкальна) криза в містах загострюється. По Україні на кінець 1926 року найменшу площу на мешканця мали найпрудкіш зростаючі молоді міста — Винниця 4,7 кв. м., Сталіно 4,9; зі старих міст житлова кріза найдошкульнішою є по Харкову та Миколаїву, де пересічно на одного мешканця припадало по 6,3 кв. м. В одній кімнаті жиє по кілька подруж, або розведене подружжя примушене продовжувати жити в одній кімнаті...

На 15. III. 1926. в цілім СССР начислювалося 141.400 тис. населення (яке є рівне довійськовому на І. VIII. 1914), проти 131,7 міл. на 1. VIII. 1922. Відносний зріст міста і села слідуючий:

	Місто	Село	Разом
з 1. VIII. 1922 по 15. III. 1926	10,7%	6,7%	7,4%
з 1897 — 1914 рр.	63%	31%	36%;

тобто місто знов стало зростати, але вже не вдвоє швидче, ніж село.

Наскільки місто в СССР незначне в порівнанні з сучасним селом, показують такі порівнюючі дані зайнятости населення (по головним заняттям):

	Сільське госп-ство.	Промисл.	Транспорт і торгівля.	Инші.	Разом.
Англія (1921). . . .	7,8	51,5	22,2	18,5	100
С. Д. Америки (1920)	26,3	34,4	26,2	12,7	100
Німеччина (1907) . .	35,2	40,0	12,3	12,4	100
Франція (1911) . . .	40,7	35,8	9,9	13,7	100
Італія (1911)	55,5	27,5	8,1	8,9	100
СССР (1926)	82,7	7,7	3,2	6,4	100

Як бачимо, в 1925/6 рр. сільсько-господарського населення в СССР стало 82,7%, в 1913 р. його було 76,6% — маємо зріст на 6,1%; міського було в 1913 р. 23,4%, стало 17,3%, тобто за існуючого розташування індустрії в просторі країна зазнала відкинення назад, екстензивації народнього господарства, або, як дехто каже, економічної реакції. В містах жиє коло 15% населення зайнятого головним заняттям — хліборобством; на селах не все населення по своєму головному заняттю є хліборобським. Звідси розріжнення понять сільсько-господарського і сільського населення. Перед війною сільсько-господарського населення налічувалося 76,6%, а сільського 81,7%, а в 1923/6 рр. — 82,7 і 83,2%. Тобто в наслідок війн і революцій кількість і занятої в сільськім господарстві і жиючої на селах людности виразно зросла.

Після поважного зросту сіл.-господ. людности більш ніж раніш дається відчути на продукційности праці сезоновість сіл.-господ. зайняття. Спроба обчислення бюджету часу селянина черноземної смуги, по Вороніжчині, зроблена для 1922 р. С. Струміліним*), показала, що в робочу пору сіл.-господ. року, від 1 квітня по 1 жовтня, голова селянської родини має пересічно в робочий день по 10,6 год. продукційної праці. В глухий же період року, від 1 жовтня й до 1 квітня, всього лише по 1,7 год., та й ці години мужеської продукційної праці виконуються, аби щось робити, і вповні могли би бути виконані жінками та инш. помічними силами родини, де такі є. Таким чином для сільського господаря-мужчини, одкинувши дні свят, в глухий сезон коло 140 днів не вистарчає роботи; що року він зазнає сезонового безробіття, а село — сезонового перелюднення.

І це за умовин, коли, беручи масово, механізація східньо-европейського селянського господарства майже ще не почалася. Після даних Центр. Стат. Управління і деякої обробки їх А. В. Пєшехонов наводить**), що на 100 год. праці припадало (на 1 жовтня 1924 р.) на не-ручну працю ось скільки годин:

---

*) С. Струмилин. Бюджет времени русского рабочего и крестьянина в 1922-23 г., Москва, 1924, стор. 44 і 47.

**) В докладі, чтанім в Празі 2. XI. 1926.

	Праця скота	Праця мех. двигунів	Разом
Сільське господарство	17	0,4	17,4
Промисловість . . .	—	129,1	129,1
Транспорт	74,8	341,4	416,2

Коли приняти неручну працю в с. госп-ві за 100%, то в промисловості вживання не-ручної праці було 7 раз більше (700%), а в транспорті майже 24 разів більше (2.392%). Тим часом поширення хоч і обмеженого вжитку механічного двигуна і деякої машиновости обіцяє ще прискорити закінчення хліборобської праці, звільнити ще частину часу сільського господаря, збільшити вільного часу, якого у нього й без того занадто багацько. Куди його діти, як використати цей час, — от кольосальної трудности народньо-господарська проблєма. Одночасно, вона є і проблємою міста в формі переорганізації досі міської індустрії, шляхом винесення її за місто, на села, з ціллю осягнення як найменших витрат продукції.

Індустріяльні заклади СССР по історичній спадщині розташовані відносно сирівців економічно недоцільно. Наприклад, текстільні фабрики скупчені в Москві, в розрахунку на дровяне паливо, яке нині замінено далеколежачим вугіллям. Опріч того самі заклади в технічнім відношенні застаріли чи зношені, тим часом як окраїни, і зосібна Україна, й взагалі не були обділені фабричними підприємствами. Викликаюче надмірну собівартість виробу розташування індустрії ставить завдання відбудови, чи вірніш сказати, нової будови виробничих закладів. Само собою розуміється, що при тім мусять бути взяті на увагу найновіші досвіди по організації індустріяльних підприємств.

Американський досвід, наприклад, короля автомобільного виробництва Форда і инш. перечить старому скупченню індустрії по містах і засуджує великі міста на зменшення й завмірання. „Велике місто, каже Форд, нещасна безпомічна потвора. Все, що воно споживає, мусить бути йому достарчено. З розривом достави рветься і його життєвий нерв“. І далі: „Сучасне місто марнотрат: сьогодня воно банкрот, а завтра перестане існувати“ [1]). Могутнє, одно з найбільших в світі, автомобільне підприємство Форда, на якім загалом працює коло 600.000 робітників і яке випускає до 10.000 самоходів на день, не скупчується в однім місці, а розложене по ріжних пунктах Сполучених Держав Америки, виробляючи окремі частини авта чи инших обєктів там, де те можна як найдешевше зробити, й потім звозячи їх на певні пункти до збирання. Окремі частини виробляються в провінціяльних і сільських пунктах, де їх можна виробити з найменшою собівартістю. Промисловість реорганізується в напрямук наближення до дешевих навіть сезонових робочих рук і в напрямку близкости до дешевих сирівців.“ Так, напр., фабрику клапанів (вентилів), розповідає Форд, „ми збудували на селі, в 18 милях від міста, щоб робітники могли в той же час займатися хліборобством. В багатьох галузях виробництва, де продукти невеликі по обсягу, досить однакові, де ведеться виробництво, говорить Форд, за помічю сили води, на селі багацько можна зробити. Ми матимемо через те в значно ширших розмірах, ніж зараз, індустріяльну клясу, яка являтиметься в той же час селянською й працюватиме за максимально господарських і здорових умовин. Сезонова індустрія вже добуває собі робочі руки в такий спосіб. Сільське господарство і промисловість — доповняючі, а не відокремлені комплекси; між тим і другим мусить бути й може бути якийсь рід „спайки“.

[1]) Генри Форд. Моє життя — мої досягнення.

В старім світі, додамо від себе, її прикладом стало появлення в низці держав з початку по гіґієнічно-естетичним[1]), опісля по апровізаційним мірі куванням так званих робітничих огородів, набравших в час світової війни і післявоєнних продовольчих труднощів масового характеру. Вони уявляють з себе невеликі клапті підгородньої землі, на яких службовці, робітники і дрібні підприємці міста з родинами, як побічне зайняття, випродуковують собі варивне збіжжя. У Великобританії напр. в 1920 р. існувало розмірами здебільшого від 1/10—1/6 акра 1,330.000 робітничих огородів, під якими було 185 тис. акрів. В Австрії під самим тільки Віднем в 1924 р. налічувалося 120.000 робітничих огородів. Теж в Німеччині, де поруч з огородами поширилися малі садочки пересічно по 180 m^2 площі[2]); також в Чехо-Словаччині і т. д., включаючи й Україну (згадаймо хоч би підміські огороди городян м. Камянця-Подільського в час революції). Подекуди, розповідає далі Форд, ми здійснили злиття сільсько-господарських і фабричних робіт. У нас є фабрика вентиляторів і окружне сільське населення працює частину року на фабриці, а частину на фермах. Другу фабрику в 15 милях од м. Детройта розташовано в центрі сільсько-господарської округи. Одночасно з фабричною працею робітники оброблятимуть свої сади чи ниви, розташовані на 15-20 анґл. милях в окрузі, приїзджаючи на фабрику на самоході. Так ми створили злиття сільського господарства з промисловістю. Така найновіша орієнтація великого індустріяльного виробництва. Вона опирається на сильно розвиненім і працездібнім транспорті, несучи за собою замісць гіпертрофічного (надмірного) зросту міст розселення більш дрібними оселями — смертний вирок містам-кольосам, геґемонам над селом. Зазначується нова епоха розселення.

За приклад старої системи можна навести заснування і зріст Нью-Йорку. На довгім просереді, зробленім розгильченням ріки Гудзона, триста літ тому зявилися Голяндці й цілий просеред купили в Індиян, а на ньому розкинувся сучасний Нью-Йорк. Тоді за цілий просеред Голяндці заплатили 24 доляри, нині там один квадратовий фут (стопа) в багатьох місцях коштує тисячі долярів. В однім південно-німецькім великім місті в 1887 р. платилося 1,25 мар. за m^2., в 1902 вже 20,95, а в 1904 — 70.0; там же другий приклад: в 1882 р. плачено 0,50 м. за m^2., в 1889 р. — 24, в 1904 р. — 37, зрештою, в 1907 — 70,0[3]). Такий зріст міської ренти. Новий спосіб розташування індустрії, диктований насамперед стремлінням зменшити витрати продукції, стає і його слід зробити постулятом економічної політики. Завдяки йому не тільки зріст земельної ренти передається на місця, розпорошується й робиться рівномірним по терену, але він несе за собою розвязання кольосальної для народнього господарства проблєми заповнення працею мертвих сезонів села.

Не в деіндустріялізації, а навпаки в *наближенні індустрії до села лежить можливість зайняти робочі руки сільських працівників круглий рік.* Досі в старім світі трапляються подекуди заняття селян в мертвий сільсько-господарський сезон певними про-

[1]) Творець ідеї заведення робітничих огородів др. Шрайбер — помер в Липську в 1869 р. — виходив перш усього з погляду гіґієни публичної.

[2]) В них рахувалося в пересічі: 4 яблуні, 3 груші, 1 чорнослива, 1 вишня, а з кущів: 13 к. аґрусу, 1—9 к. порічки, 3 малини. На 1925 р. загальна площа під робітничими садками Німеччини = 13.410 гек, з яких 13.168 гек. було орендованих. Ці малі садоводи зорганізували 2.730 союзів, в яких налічувалося 364.525 членів.

[3]) Наводжу після даних вистави в Дрездені 1926 р.

мисловими здебільшого кустарно-ремісничими функціями. Мені прийшлося в 1926 р. натрапити в деяких районах, напр., в Чехії на села, в котрих половина людности (наприклад, с. Борове у Пшібислави) сполучила сільське господарство з реміснитцвом (виробом панчіх зі свого льону) в зимову добу, чим осягається максимальне цілорічне використання робочих рук селянства. В цім змислі вірні були, багатьма легковажені заходи земств по розвитку кустарного виробництва на селах зі збутом через нього; також в суті речі не була хибною й та ідеольоґія напр., східньо-европейського народництва, що одводила поважну увагу малому провінціяльному виробництву. Нині вся ця справа видвигнута і поставлена на чергу дня не мрійниками й почасти філянтропійними установами, а людьми великої індустріяльної практики, -- капітанами, або „наполеонами" індустрії.

Реорганізація індустрії в напрямку спайки її з селом дасть селянину товчок теж реорганізувати своє господарство, щоб звільнити більш праці. Доти-ж, доки її ніде дівати, доки в рік начисляється коло 140 днів примусового безробіття, селянин радо виконуватиме руками й таку працю, яку можнаби передати механічним та електричним двигунам і машинам, по скільки то може мати примінення.

Така постановка справи виробництва перестане з городян і селян навіть одної національности робити два відмінні культурно-побутові типи. Городянин в політичнім відношенні керується урядом, в господарськім — підприємцем; він все водиться на помочах. До селянина ж уряд стоїть значно дальше, опіки підприємця він не знає, бо сам є одночасно підприємцем і робітником; селянин сам розпоряджає собою, а в його повсякденній праці безконечно менше місця для шабльону. В додачу ще наближення до села індустіяльної продукції, де воно дається до переведення, українізуватиме обслуговуючий його людський елемент.

Не можна забувати, що на теренах українських великі міста — все ворожа нам „вандея". На Закарпатській Україні (по перепису 1921 р.) Ужгород має 14,2% Українців, Мукачів — 24,5%; в Галичині (перепис 1921 р.) Львів начисляє греко-католиків 12,4%, а Українців — 8,1%, Станиславів — 14,0% і 11,1%, Тернопіль — 25,1% і 19,6%; на Великій Україні (на 1/I. 1925) Харьків мав 37,9% Українців, Київ — 25,4%, Катеринослав — 16,0%, Миколаїв — 17,5%, Одеса — 6,6%, Сталіно (б. Юзівка) 6,9%, Херсон — 13,5%. І чим більше місто, тим менший відсоток людности визнає себе Українцями. На Великій Україні на 1/I 1926. в містах, що мають понад 100.000 населення начислювалося Українців 22,7%, в містах від 50-100 тис. населення — 34,7%, від 20-50 тис. — 39,3%, від 10-20 тис. — 54,7%. Отже, як з народньо-господарського, так і національного погляду розростання більших міст України повинно бути визнано небажаним.

11. IV. 1928 *Проф. О. Мицюк*

Тягар оподаткування сільсько-господарського населення на Радянській Україні.

Точне обчислення падаткового тягару, що лягає на рамена тої чи иншої соціяльної ґрупи, з однієї сторони являється показчиком напряму державної політики, а з другої — визначає перспективи економічного й культурного розвитку даної ґрупи. В цьому відношенні, з огляду на домінуючу ролю хліборобства в господарстві України та на те, що селянство складає на Україні біля 82% всього населення, обчислення того тягару, що на собі несе сільсько-господарське населення Радянської України, має для нас особливий інтерес.

Іменно цей момент побуджує нас дати спробу такого обчислення, не дивлячись на те, що необхідний для цього статистичний матеріял знаходиться в незадовольняючому стані. Відносно багатьох питань взагалі нема числових даних, відносно инших вони дуже неточні й протирічиві. Доводиться обчислення робити грубо приблизно з цілою низкою припущень, підпертих лише посередніми даними. Але всеж гадаємо, що наведені нище показчики будуть придатними для того, щоби з них можна було зробити належні загальні висновки[1]).

Всі обчислення, які приведемо, є зроблені в червоних карбованцях на одну душу сільсько-господарського населення. При частих і ріжних змінах податкових ставок і структури податків та народнього прибутку на Україні брати пересічні показчики за десятки літ неможливо. Довелося задовольнитися обчисленням за один рік. Найкраще було б це зробити за останній 1926/27 госп. рік, але, за браком опублікованих статистичних даних за цей період, мусимо задовольнитися обчисленням на 1925/26 р.

Відповідно цьому беремо за основу наших обчислень кількість с.-г. населення на 1 квітня 1926 р., тоб-то на середину 1925—1926 господарчого року. Ця кількість вирахована на підставі даних перепису 17. XII. 1926 р. з внесенням в неї поправки по теоретичному коефіцієнту приросту і складає 23.489,9 тис. душ.

Щоби дати найповніший малюнок податкового тягару хліборобського населення, треба взяти під увагу не тільки державні податки, але також і місцеві податки та побори, селянське „самооподаткування“ та, нарешті, примусові платіжі по обовязковому державному страхуванню. Не можна також обмежитися одними тими податками й поборами, що безпосередньо стягуються з селянства. Треба обчислити також тягар і тих податків, що падають на хліборобське населення в наслідок переложення їхньої суми до ціни набутих цим населенням товарів.

З цими зауваженнями переходжу до обчислення поодиноких складників податкового тягару.

А. Державні податки.

І. Єдиний сільсько-господарський податок стягається безпосередньо з хліборобського населення і на ньому певно й залиша-

[1]) В повній свідомости важкости теми шан. автора, редакція „К. Р.“ вбачає позитивну рису статті у всебічному підході до справи і взагалі в методиці розгляду питання, на що звертає увагу своїх читачів. — Ред.

ється, бо завдяки прогресивности ставок, малій товарности[1]) селянських господарств та умовам ринку він навряд чи може бути переложений на инші групи в ціні товару. Це особливо вірно по відношенні до незаможніх та середняцьких господарств. В р. 1925/26 с.-г. податку було зібрано по даних Центрального Статистичного Управління України 60.202 тис. карб., що складає 2,57 карб. на душу хліборобського населення.

2. Промисловий податок стягається з торговельно-промислових підприємств і занять. Селянство безпосередньо платить його дуже мало. Але завдяки товаровому голоду, монополії зовнішнього торгу та специфічній будові податку можна гадати, що він увесь перекладається на покупця в ціні товару. Цей податок стягається з продуцента й торгівця в місці його осідку. Міжтим товари потім розходяться по всьому СРСР і таким чином податок, заплачений на Україні, частково потім фактично падає на споживача в Московщині, Білорусі й т. д. і навпаки. Через це в обчисленнях треба виходити не з суми зібраного на Україні податку, а з суми куплених хліборобським населенням України товарів. Цю останню суму можна установити лише на підставі слідуючих складних рахунків. Торговельно-посередничий крамообіг України складає 23,8°/₀ від загальносоюзного[2]). Звідси з загальної суми 222,2 міл. карб. зібраного по Союзу за рік промислового податку на Україну припадає 52,9 міл. карб. На підставі контрольних чисел Держплана[3]) грубо можна приняти, що с.-г. населення споживає біля 44°/₀ тих товарів, на які падає промисловий податок. Тоді на його частку припаде біля 23,3 міл. карб., або 1,00 карб. на душу. Можливо, що ця норма переменшена, бо на селі кооперативний товарообмін слабше розвинений, як в місті. По даних, що наводить Чернов[4]), приватний торговець на селі захопив 35°/₀ торг. обороту, а в місті лише 24,3°/₀. А цей факт свідчить про те, що на одиницю товару, який іде на село, припадає більша сума податку, а саме тому, бо приватний торговець оплачує податком товар на всіх щаблях його руху, тоді як кооперативні та державні підприємства при внутрішніх пересуваннях товарів податку не платять.

3. Ріжні гербові оплати через брак належних даних слідом за В. Строгим[5]) відносимо на с.-г. населення в тій же пропорції, що й промисловий податок. Тоді з 131,2 міл. карб. зібраних по Союзу оплат на частку України припадає 31,2 міл. карб., на все хліборобське населення — 13,7 міл., а на душу — 0,59 карб. Головний дефект цього способу вичислення той, що не всі оплати перекладаються в ціні товару. Але иншого способу нема.

4. Прибутковий податок та рентові побори хліборобське населення платить лише випадково і в дуже незначній сумі, тому їх в рахубу можна не брати.

5. Мито. При відсутности митних кордонів між Україною та иншими союзними державами привозні товари вільно циркулюють по всьому терені СРСР. Тому сума скарбового доходу від мита на терені України

[1]) товарність с.-г. = втягнення селянського господарства в товарообмін (при „натуральнім" господарстві селянин продукує тільки для своїх потреб). — Ред.

[2]) Вичислено на підставі даних, що наводить акад. Воблий в статті „Коопер. крамообіг України". Праці наук.-досл. катедри при Київ. Коопер. Інституті кн. І. 1927 стр. 29—30.

[3]) Державна Планова Комісія, котра що року оголошує державні господарські пляни на слідуючий рік (т. зв. „контрольні цифри"). — Ред.

[4]) „Укр. экономист" за 1927 ч. 255.

[5]) В. Строгий „Тяжесть обложения земледельческаго населения в 1925/26 г." Вестн. Финансов. 1927 ч. 2.

нічого не каже про тягар мита, що падає на її населення. Про це можна судити лише по кількости чужоземних товарів, що споживаються на Україні. Але й про них безпосередніх даних нема. Вважаємо, що не буде великою помилкою, коли припустити, що привозні товари споживаються на Україні в такій самій пропорції по відношенні до всього Союзу, як і товари внутрішньої продукції. Тоді рахуючи слідом за В. Строгим, що все хліборобське населення Союзу заплатило мита 51 міл. карб. матимемо на частку хліборобського населення України 23,8%, або 12,1 міл. карб., а на душу 0,52 карб.

6. Акцизи від алькогольних напоїв. При обчисленні всіх взагалі акцизів слід виходити не з суми їхнього територіяльного надходження, а з норм споживання населенням підакцизних товарів, вважаючи, що всі акцизи перекладаються на споживача в ціні товару.

Отже тоді, по даних проф. Несмєлова[1]) українське село спожило за 1925/26 р. 1.659,1 тис. відер горілки, що складе 0,071 відра на душу. Акцизні ставки протягом року тричі мінялися. Вираховуючи окремо для кожного періоду обовязуючих ставок, одержимо загальну суму заплаченого горільчаного акцизу в 30.212.920 карб., або 1,29 карб. на душу. Це число треба вважати переменшеним, бо тут не урахуване споживання горілки селянами під час подорожів до міста.

Крім горільчаного селянство платить також акциз від спирту, виноградних вин, пива а також патентний збір з горілки та горільчаних виробів. Безпосередніх даних про споживання цих продуктів нема. З огляду на видимо незначне споживання їх на селі, помилка в обчисленні не матиме великого значіння. Тому скористуємося тут нормою, дуже грубо й приблизно обчисленою В. Строгим для всього Союзу, в 0,04 карб. на душу.

Разом таким чином акцизу з напоїв припадає на душу 1,33 карб.

7. Инші акцизи. Не маючи під руками даних про норми споживання на Україні инших підакцизних товарів, мусимо скористуватися обчисленнями, зробленими Ржевуским[2]) для всього Союзу, згідно з якими на одну душу населення припадає акцизів: з цукру — 0,55 карб. з тютюну та тютюнових виробів — 0,25 карб., з нафтових виробів — 0,12 карб., з сірників — 0,10 карб., з чаю і кави — 0,04 карб., инших акцизів (з текстилів, калош, свічок, соли й т. п.) — 0,37 карб. а разом — 1,43 карб. Ці числа на загал підтверджуються й иншими дослідами.

Таким чином на душу населення державних податків припадає 7,45 карбованців.

Б. Місцеві податки та побори.

1. Додатки до державних податків. Додатки до промислового падатку фактично розподіляються між населенням так само, як і промисловий податок. Всього по Союзу заплачено 216,22 міл. карб. Обчислюючи частину в ньому від с.-г. населення тим же методом, що й для промислового податку, матимемо на душу 0,97 карб.

Що торкається додатків до ціни патентів на продаж тютюнових виробів та напоїв, то їх на Україні всього заплачено 60 тис. карб. Через таку незначну суму, яка складає на душу населення невелику дріб копійки, ми цих податків у рахубу не беремо.

---

[1]) Проф. Несмелов. „Спиртовая монополия на Украине". Хоз. Украины, ч. 11—12. 1927.

[2]) Ржевуский. „Налоговое бремя СССР". Економ. Обозрение, 1927, ч. V.

2. Суто місцевих податків та поборів з деревини, з промислових садків та городів, одноразового збору з торгівлі, з худоби в містах, з вантажів, з біржевих операцій та ин. після норми, принятої Строгим для всього Союзу, на 1 душу припадає 0,14 карб.

Всі разом місцеві податки й побори складають, таким чином, біля 1,11 карб. на душу.

В. Самооподаткування та натуральні відбутки.

Самооподаткування селянства являється примусовим побором. Тому з огляду на публично-правний характер всіх видів самооподаткування в протилежність думці В. Строгого вважаємо, що всі платіжі на самооподаткування являються податковоподібними, незалежно від мети самооподаткування. На цій позиції стоїть також Є. Черняхівський[1]), який взагалі вважає недосяжним завданням відмежувати платіжі по самооподаткуванню від тих, що не носять податкового характеру. Примусові побори на наєм громадського пастуха, лісного чи польового сторожа, на землевлаштування і т. ин. мало чим по своєму характеру відріжняються від сільських поборів на утримання адміністрації, охорону здоровля, освітні справи й т. п.

Що торкається натуральних чинитьб (відбутків), то вони всі носять публичний характер[2]). Тут одначе виникає инше питання: поскільки натуральні чинитьби не відтягають з господарства готових матеріялних цінностей, то чи слід їхню вартість причисляти до податкових платіжів і в якій сумі? Нам здається, що їх варто включити до платіжів у повній сумі, а не лише в сумі вартости прохарчування худоби, як це вважає В. Строгий. Покликана на відбутки робоча сила безвідплатно відривається від господарства на весь час відбутків і тим самим прибуток господарства може зменшитися на повну суму вартости цієї сили. Через це ми, беручи натуральні відбутки в повній їхній грошовій вартости, цю суму потім для урівноваження маємо додати до грошового підрахунку („умовно-чистого") прибутку населення.

Матеріялом для обчислення висоти платіжів та відбутків можуть служити недавно опубліковані „Попередні підсумки обслідування земельних громад 1925/26 року"[3]). На жаль, висновки з цих підсумків зроблені недбало й з рядом аритметичних помилок. Тому дають на одну душу для самооподаткування 0,32 карб. а для натуральних відбутків 0,24 карб., разом 0,56 карб.

Г. Асекураційні платіжі.

З асекураційних платіжів податковий характер носять тільки платіжі по обовязковому страхуванню від огня, по страхуванню худоби та страхуванню засівів від градобою. В фінансовій літературі нема однодушности в питанні, яку частину асекураційних платіжів вважати податковоподібною, чи всю суму, чи лише чистий прибуток управління держ. страхування, це є ту суму, що залишається після виплат страхових (асекурованих) сум та витрат на утримання адміністраційного апарату. Для України ріжниця в числах тут досить велика. За статистичними даними, що наводяться у „Вестнике Финансов"[4]) з загальної суми платіжів на обовяз-

---

[1]) Черняховский „Самообложение и натуральные повинности в деревне". Фин. Вестник, ч. 4. 1927.

[2]) шарварки, роботизни й т. д. — Ред.

[3]) „Статистична хроніка" Центр. Статист. Управл. Ч. 89, Харків 1928.

[4]) „Вестник Финансов" № 10. 1927, стор. 172 і слід.

кову асекурацію всіх видів на душу припадає 0,54 карб., а з чистого прибутку Держстраху[1]) лише 0,10 карб. Для своїх розрахунків беремо перший показчик (0,54 карб.) з огляду на те, що платіжі по обовязковому страхуванню є примусовими та що для подавляючої більшости господарств вони являються чистою витратою.

* * *

Підсумовуючи всі показані вище числа побачимо, що податковий тягар хліборобського населення виносить на душу 9,65 карб., з якої суми на державні податки припадає 77,1%, на місцеві — 11,5% на самооподаткування і натуральні відбутки — 5,8% та на асекураційні платіжі 5,6%.

Сама по собі сума податкового тягару без порівнання з показчиками платіжної здатности ще нічого не говорить. Найкраще було б порівняти її з „вільним" (чистим) прибутком населення, т. то з тією часткою прибутку, що залишається після покриття витрат продукції та видатків на харч, одяг та утримання, опал і освітлення житла. Але за браком належних статистичних даних за 1925/26 рік від цього доводиться відмовитись. Тому візьмемо менш досконалий показчик добробуту та платіжної здатности — „умовно-чистий" прибуток населення, то б то суму, що залишається після відрахування з валового прибутку лише витрат продукції біжучого року. По даних бюджетового обслідування 1924/25 р., внесенням на них поправок на підставі контрольних чисел Держплану на 1926/27 рік, умовно-чистий прибуток селянства від усіх джерел (а не лише від сільського господарства) в 1925/26 р. дорівнювався приблизно 76,54 карб. на душу. Зазначена сума є грошевим виразом всього доходу, охоплюючи собою, як товарову частину доходу, так і ту, що в натуральній формі споживається членами господарства. В цю суму не зарахована вартість користування власними помешканнями, що мусіло б збільшити загальну суму доходу. Але за те з неї не відраховані витрати амортизації помешкань та живого й мертвого знаряддя продукції, що в свою чергу повинно її зменшувати.

Для того, щоб умовно-чистий прибуток порівняти з податковим тягарем, треба, як ми вже згадували, для урівноваження додати до нього вартість натуральних відбутків в грошах. Тоді увесь податковий тягар хліборобського населення складає біля 12.57% від умовно-чистого прибутку. Фактично цей відсоток ще більший, бо тут взяті під увагу лише леґальні витрати селянства. Між тим воно несе ще втрати від акції по заготовці сировини, від реалізації державних позик, що в супереч діючим законам ще й досі не втратила певної міри примусовости, від емісії паперових грошей і т. п. Цих всіх втрат за браком статистичних даних урахувати не можна.

Отже після відрахування податків в розпорядженні селянства залишається на заспокоєння всіх взагалі потреб, як споживчих, так і продукційних пересічно по всій Україні, що найбільше 66,89 значно знецінених червоних карбованців на душу. Розмір цієї рештки буде для нас далеко яснішим, коли ми вирівняємо її при допомозі пересічного індексу роздрібних цін Конюнктурного Інституту, що для України для 1925/26 р. дорівнюється 2.148[2]). Тоді в довоєнних карбованцях рештка прибутку виноситиме 31,14 карб. річних на душу.

---

[1]) Державний асекураційний інститут (як у Польщі P. D. W. U.)
[2]) „Хозяйство Украины" 1927. № 4—5, стор. 226.

Такі убогі копійки залишаються на все про все селянинові. Між тим на ньому лежать дуже поважні господарські завдання. Сільське господарство на Радянській Україні полишене тепер приватній ініціятиві. Тому, в протилежність до инших соціяльних ґруп, селянство не може всього свого прибутку витрачати виключно на споживчі потреби. Воно мусить частину його відділяти для підтримання й поширення господарства. Від інтенсивности нагромадження в селянстві залежить доля розвитку не лише сільського, але всього взагалі господарства України. Через це примусове відтягнення цілих 12,57% з нікчемного по розмірам селянського прибутку не може не відбитись неґативно на економічному розвитку країни. В абсолютних числах податковий тягар, звичайно, не великий. Але не треба забувати, що в даному разі податки відбирають якраз ту частину, яка залишається після забезпечення селянству безпросвітного фізичного животіння.

Тамуючи зріст продукційности селянських господарств, податкова політика радянської влади разом з тим знижує рівень добробуту селянства, що в свою чергу гальмує процес культурного його розвитку.

Доц. М. Добриловський.

Галичина після війни 1914—1920.

(Конець).

г) Ріжні шкоди і страти.

Попри визначні шкоди і страти, які були предметом дотеперішнього обговорення, постараємося тут в короткі представити й инші, які безпосередно або посередно своїм тягарем падали на українське селянство.

Після статистики з року 1917, доповненої Краєвим Урядом Відбудови на рік 1919 (лютий) пропало в Галичині понад 1 міліон овочевих деревець. Шкоди в садових культурах враз з огорожею обчислює К. У. В. на кругло 73 міліони австр. корон (валюта 1919 лютий!) для цілої Галичини. З того припадає на українську теріторію поверх $^{3}/_{4}$.

В головній мірі крило селянство кошти направи знищених доріг. З почином війни 1914 р. кол. Краєвий Виділ в порозумінні з військовими властями переняв на себе тягар консервації, зглядно відбудови доріг публичних недержавних а саме: краєвих, повітових, громадських I і II кляси і доїздів до залізниць. До 30. квітня 1918 року витратив К. В. на сю ціль понад 76 міліонів австр. корон. Дальша відбудова публичних доріг в той час вимагала вкладу 63·6 міліонів австр. корон. З того на відбудову доріг в середущій і Східній Галичині потреба було 48·3 міліона австр. корон. Кошт відбудови покрила майже в цілости сама Галичина. Центральне правління у Відні причинилося до їх відбудови дуже непомітними сумами.

На знищене галицьке село падали частинно кошти відбудови шкіл, церков та шкільних і приходських будинків.

Шкіл знищено на теріторії 77 галицьких повітів (з того на суто українські повіти припадає 54!) в цілости 910 а частинно 3.132. Державні субвенції не покривали коштів відбудови шкіл. Загальний кошт відбудови усталено на кругло 111 міліонів австр. корон (валюта лютий 1919). Відбудова зовсім знищених шкіл вимагала тоді вкладу

45·5 міліона, частинно знищених 21·4 міліона, внутрішнє уладження всіх шкіл 39·1 міліона, віднова засобів навчання около 5 міліонів австрійських корон.

Гр. кат. церков знищено 897 з того до тла 254. Кошт відбудови церков доходив до 181 міліонів австр. корон. Мешкальних будинків душпастирів всіх віроісповідань знищено загалом 1.354 (з того 316 зовсім), господарських будинків 7.220 (з того зовсім 3.387!). Кошт відбудови устало на поверх 150 міліонів австр. корон, з того майже $^2/_3$ припадає на гр. кат. духовенство. Разом вірні греко-католицької Церкви понесли шкід в церквах, мешкальних і господарських приходських будинках на суму поверх 280 міліонів австр. корон (валюта лютий 1919 року). Львину частину коштів на їх відбудову понесло українське селянство поруч з духовенством. Воно ж продавало частинно ерекціональну землю на відбудову церков і приходств.

Тверді ціни на землеплоди (нищі для австрійських країв чим для Мадярщини![1]) високо підтягані контіґенти реквізицій у Галичині (самих картофель вивожено річно поверх 350.000 тон!), дикі — неплачені реквізиції всіх армій підтинали головно українське селянство. Хоч українське селянство навіть у міжфронтовій полосі не занехувало управи піль, не мало з неї часто ніякого хісна з причин, про які тут говоримо.

Одночасно росли одначе ціни засобів рільничої продукції[2]) і ціни будівельного дерева[3]). Знищення лісів було вправді велике (шкоди осягнули 1 міліярд 627 міліонів австр. корон), одначе рабівнича політика вивозова в головній мірі спричинювала доріжню, де на внутрішнім ринку при масовім попиті за будівельним матеріялом появлялося його дуже мало.

Датки для евакуованих, якими милено очі людям до краю війною знищеним — мали характер аліментації. Військові причинки, як що не вкладалися сейчас в господарство, потапали у воєнних позичках (Галичина підписала загалом австрійських воєнних позичок на суму около 2 міліярдів австр. корон). Гроші тезавровані по скринях підпадали девалюації аж до повного знищення їх вартости. Не слід забувати, що в часі розвалу Австрії, в обігу грошевім Галичини було около 6 міліярдів австр. корон. З того в добі З. У. Н. Р. відплинуло за кордон около 2 міліярдів. До виміни предложило населення Галичини других 2 міліярди. Решта, це ефективна страта населення в першу чергу українського селянства. Не помогли заклики українських економічних установ, голоси преси — по краю йшла безіменна, безвідповідальна пропаґанда тезаврювання австр. корон.

Останній етап девалюації пережила австрійська корона в лютім 1920 здеґрадована в супереч 216 статті Saint-Germain'ського миру на 0·70 польської марки. Lex Grabski (Закон Ґрабського) 1920 через появу свою вкоротив обіговий капітал Галичини майже на $^1/_3$, однак не вкоротив риночних цін, які спиралися відразу на відношенню 1 к.=1 мп. Иншими словами при вкороченню обігового капіталу скочили ринкові ціни одночасно на $^1/_3$ в гору, здавлюючи більше чим на половину спроможність покриття мізерної консумції населення 3 лютого 1920 року...

---

[1]) Пор. політику цін віденського Kriegsgedreideverkehrsanstalt і Kriegsproduktenaktiengeseltschaft у Будапешті.

[2]) Див. „Кооперативна Республика“ — „Галичина після війни 1914—20“ ч. 5.

[3]) Див. як вище в ч. 3.

Кінцеві уваги.

Разом з населенням і його індивідуальними господарствами потерпіли у наслідку війни і його економічно-суспільні організації в першу чергу західно-українська кооперація. Відкладаючи обговорення страт і шкід її на пізніше, мушу тут засвідчити, що мимо матеріяльного дуже доймаючого знищення західно-українська кооперація і серед небувалої післявоєнної руїни нашої батьківщини не впала на дусі. Перша з краєвим т-вом господарським „Сільський Господар“ у Львові приступила вона до відбудови господарського, суспільного і культурного життя Галичини сейчас після 1920 року і зі шляху сього до нині не уступає. Кооперація запрягла народню енерґію не тільки до відбудови знищеного, але й до розбудови економічно-суспільного життя українського народу власними його силами. Колиж сьогодні на сторінках „Кооперативної Республики“ вже розвинули ми образ Галичини після війни 1914—20, то метою нашою було кинути жмут світла на положення українського народу на тій частині наших земель на передодні плянових акцій Краєвого Комітету Організації Кооператив у Львові. Створено його по підготовці, переведеній краєвим т-вом госп. „Сільський Господар“ у Львові, через це т-во і центральні кооперативні установи, обєднані в Ревізійнім Союзі українських кооператив (тоді Краєвім Союзі Ревізійнім). Освітленням положення укр. народа кинули ми міст між реальною дійсністю і програмою К. К. О. К. і підкреслили конечність таких, а не инших методів його праці[1]).

Висліди праці найдуть читачі майже в кожній українській громаді, в кожнім українськім повіті і в центрі нашого краю.

Ю. Павликовський.

Недоцінена галузь нашого народнього господарства.

Аж дивно, як до нас підходять слова польського поета: »Sami nie wiecie, co posiadacie«. Одним з ярких доказів, в якій мірі ми не здаємо собі ясної справи зі стану нашого народнього господарства, та можливостий, які звязані з окремими його ділянками, є наше традицiйне відношення до птахівництва взагалі, а до організації збуту яєць з окрема.

Пригадуємо собі, з яким майже насміхом приймалися у нас ще за пару літ до війни спроби одної одиниці організувати громадськими силами збут яєць (тоді говорилося „покладків“). Розуміється, заходи не увінчалися поважнішим успіхом; провідне громадянство, виховане в клясичних ґімназіях, не знаючи економічної ґеоґрафії свого рідного краю, виявило до „курячої справи“ мінімальний інтерес; очевидно значно менший, як напр., до починань „Сільського Господаря“ в области піднесення хову господарського скоту і продукції ростин; а для ілюстрації пригадуємо, що й про доцільність акції „Сільського Господаря“ думки не були одностайні, бо дехто навіть ремствував явно проти неї, як спроби запрягти національних діячів „до гною“. Отже можна собі уявити, які могли бути пси-

---

[1]) Див. Ю. Павликовський: „Слідами розвою ідеї кооперації“, Львів 1923. — „Під прапором самопомочи“, Львів 1925 і вступ до Статистики РСУК за рік 1925.

хольоґічні настрої загалу до справи на позір ще „низчої катеґорії“ — до питання збуту такої на перший погляд ніби маловартної річи, як яйця.

Колиж подивитися на справу уважніше, коли заглянути напр. у цифрові зіставлення — експорту і імпорту Польщі, тоді стає перед нашими очима у весь ріст економічна вага продукції яєць і взагалі годівлі домашньої птиці в житті нашого народу і разом з тим вага наладнання кооперативного збуту цього продукту, одного з головних, які наше село викидає на ринок. Тільки в цифровому освітленні видно виразно, які великі ще наші економічно-організаційні недомагання і разом з тим, які ще перед нами широкі можливости розвитку.

В р. 1921. польська, дуже неповна (спеціяльно в годівельній ділянці) статистика, нараховувала в пяти українських воєвідствах таку кількість домашньої птиці (в тисячах штук):

Полісся 314,2, Волинь 1.231,7, Львів 2.608,2, Станиславів 1.370,8, Тернопіль 1.895.

Всього кругло 7,420.000 штук; в тім числі було 6,129.000 штук курий; невелика решта припадала на гуси та инші роди домашньої птиці. Коли зважити неповність статистичного підрахунку з 1921 р., далі природній приріст за 6 літ, то не будемо далекі від правди, коли приймемо кількість самих курий в грудні 1927 на українській землі під Польщею приблизно в 7 міліонів штук.

Для дальшого ходу обчислення нам необхідно знати, яка є пересічна носність курий на нашій землі. Вправді проф. Буяк в своїй великій праці про Галичину (Galicja I, ст. 349) подає, що галицькі кури, а саме їх найбільш поширений рід, несуть 150—200 штук яєць, то мабуть приходиться більше віри дати інспекторові львівського „Т-ства Господарського Сх. Малопольщі“ Й. Вікторіні*), котрий приймає цифру 80 штук як середню річну носность курий в Польщі, при чому висококультурна Познанщина мала, по фактичних дослідах, 90 штук носности. Таким чином річна продукція яєць в пяти українських воєвідствах в Польщі виносить біля 630 міліонів штук яєць або кругло 444.000 скринь по 1.440 штук (4.400 ваґонів по 100 скринь).

Яку це представляє грошеву вартість? Очевидно, не можемо брати на увагу цін яєць в детайлічній продажі, бо основна маса яєць у нас продається не безпосередньо, тільки через скупщиків - торговців. Підставою обчислення можуть бути тільки ціни в гуртовому обороті. З огляду-ж на вагання в цінах візьмемо пересічну гуртову ціну за кілька останніх років. З виказів »Wiadomości Statystycznych« і »Rocznika Statystyki Rz. P.« виходить, що гуртові ціни за яйця держалися середньо на висоті 20 долярів за скриню. Дир. І. Мартюк в статейці, поміщеній в „Господарсько-Кооперативному Часопису“ (ч. 15—16 за 1928 р.), подає, що гуртівники скуповують в нас літом яйця по 16 долярів, а продають їх зимою по 40 дол. за скриню. Отже принята нами середня цифра 20 долярів буде, як бачимо, приблизно відповідати дійсности, будучи швидше за малою, як за великою.

Таким чином приблизна грошева вартість річної продукції яєць в пяти українських воєвідствах, рахуючи навіть по тих скупих цінах, що платять гуртівники, буде приблизно 9 міліонів долярів. Коли для всякої певности в рахунку, між иншим теж і на рахунок неносних штук дробу

*) J. Victorini: Organizacja i technika eksportowego handlu jajami w Polsce. Lwów-Warszawa, 1927.

відчислити з цього дещо, то сумніву вже ніякому не підлягає, що наші землі під Польщею продукують річно курячих яєць у вартости по гуртових цінах найменше 8 міліонів долярів.

Всякі спроби обчислення зарібку, що при тому великому товаровому обороті остає в руках посередників, а саме кількох великих гуртівничих фірм та тисячів їхніх помагачів, дрібних мандрівних і ярмарочних скупщиків, можуть бути тільки приблизні, бо ніяких формальних даних для їх провірення ми не маємо. Зізнання до податку оборотового, що торкається приватних фірм, не є, річ ясна, ніяким віродостойним джерелом, а зрештою вони не дають образу звязаних з торгівлею торговельних видатків і втрат через зіпсуття і розбиття яєць у транспорті та через хитання цін. Деяку уяву про розмір прибутків яєчних посередників дає згадана вище стаття, яка подає, що головна і на наших землях майже монополістична експортова фірма заробила в сезоні 1927 р. 400 тисяч долярів. Можливо, що ця цифра й трохи оптимістична, та все таки не улягає сумніву, що наш національний господарський організм втрачає „на чисто" через неорганізованість збуту яєць суми, що доходять досотень тисяч долярів річно.

Для того, щоб ще релєфніше показалася вага яйчарства в білянсі нашої національної продукції на західно-українських землях, ми позволимо собі привести анальоґічні дані з продукції инших галузів нашого господарства. Возьмім напр. пшеницю.

Пшениці зібрано в році середнього врожаю, 1922/23 по воєвідствах:

Полісся	48,5	тисяч сотнарів метр.
Волинь	996,0	„ „ „
Львів	1.606,9	„ „ „
Станиславів	550,3	„ „ „
Тернопіль	1.432,1	„ „ „

Всього 4,634.000 метр. сотн.; рахуючи по пересічній ціні, яку приймає держ. статист. уряд, 5,8 долярів за 1 м. сотнар, одержуємо цифру 20,8 міліонів долярів, як вартість усієї річної продукції пшениці в пяти українських воєвідствах. Коли-ж взяти на увагу, що пшениця управляється більше на двірських, як на селянських ґрунтах, прийдемо до цифри, яка дуже мало перевищує вартість продукції яєць (які є виключно селянським продуктом). Колиж до того додати ще й те, що яйця є в господарці селянина майже в цілости риночним продуктом, в значно більшій мірі, як пшениця, то аж тоді стане нам в усій повноті зрозумілою удільна вага продукції яєць в нашій національній економіці.

Особливож коли підходити до справи не лише з точки погляду теоретично-економічної, а ще й практично-торговельної, треба безумовно звернути увагу на те, що напр. збіжжа для селянина, являється головно нериночним продуктом; хлібна продукція служить головно власній потребі; з ринком вона має стичність для більшости селянської маси лише з конечности, коли приходиться платити податок чи рату до банку. Продаж збіжжа носить отже в нас характер не здорової продажі продукційних лишків, тільки продажі з конечности, коштом недоїдання селянської родини. Свідчить про те слідуюче зіставлення:

Збір хлібних ростин (жита і пшениці) в пяти українських воєвідствах, в середньоврожайному році 1922/23 дав на 1 душу населення по воєвідствах:

Полісся 180 кґ, Волинь 300 кґ, Львів 159 кґ, Станиславів 89 кґ, Тернопіль 208 кґ.

Отже в пяти українських воєвідствах разом взятих припадало хлібного зерна місцевої продукції 183 кґ. на душу населення.

Чи цього досить для прохарчування населення? Коли міряти нашу потребу в харчуванні міркою Німеччини або Франції, де в довоєннім періоді споживалося хлібного зерна 260 кґ на голову, прийдемо до висновку, що хоч напр. Волинь має деяку надвишку, а Поділля потроху наближується до німецько-французької норми, то всі инші воєвідства далеко не є само-вистарчальні в цій области і тому на загал організація збуту збіжжа, мимо усієї своєї ваги (головнож для наладнання перевозу зерна, чи муки з Волині і Поділля в район Карпатський і Підкарпаття), що до своєї актуальности уступає місце справі наладнанняз буту яєць, як визначного риночного продукту (подібно як масла).

Щож торкається експорту за кордони Польщі, то тут справа ще виразніша: збіжжа нашого за кордон не висилають зовсім, тоді як яйця йдуть на експорт у великих кількостях.

В торговельнім білянсі Польщі вивіз яєць займає дуже поважне місце. Від 1924 року він росте раптовними скоками: в р. 1924. вивезено яєць 10.422 тон; 1925 р. вже 27.071 тон; в 1926 р. вже 58.666 тон; в 1927 р. вивезено 65.590 тон у вартости 18,7 міліонів ам. долярів (97,271.000 золотих в золоті). [1]) Грошева вартість вивезених яєць в р. 1927. перевищувала значно вартість вивезеного в цьому році цукру (за 43,350.000 зл. в зол. вивезено сирового цукру, за 22,777.000 зл. в зол. цукру — хрусталю); що більше вона дорівнювала в цьому році вповні грошевій вартости вивезених безріг (їх вивезено на суму 97,532.000 зл. в зол.) [2]).

Думаємо, що цих кілька уваг і цифр стачить, щоб переконати навіть найбільших скептиків про величезну вагу організації кооперативного збуту яєць. Для кооператорів в цій области ще просто безмежне (на наші умови) поле до ділання, яке вимагає тільки ініціятивности і фахового знання в ці призиковній галузі, доволі з причини остійних хитань цін. Хитання цін зменшуються в міру того, як поступає консервація яєць, бо тоді є змога передержувати їх до більше пригожого конюнктурального моменту. Про організацію збуту яєць у нас вже появилося кілька фахових статей, як рівнож про поправу годівлі курий. Самий скуп яєць у нас не є пляново організований, відбуваючись головно дорогою обміну по кооперативах за товар. В кожнім разі навіть при такій (безсистемній) системі можемо похвалитися деякими успіхами в цій ділянці. Звідомлення Ревізійного Союзу українських кооператив у Львові за 1926 рік містить такі дані:

Низова господарсько-споживча кооп. сітка збула в цьому році с. г. продуктів взагалі (як знаємо, це головно яйця) на суму 3,130.000 злотих п., отже більше $^1/_3$ міліона долярів (збуту Повітових Централь не беремо на увагу, бо це булоб подвійне числення тих самих торгів). До цього прийде ще збут через молочарсько-споживчі кооперативи, яких було 189; коли взяти ту-ж норму, що при господ.-споживчих і зчислити все разом, вийде,

---

[1]) Скільки з цього вивозу припадає на пять українських воєвідств, можна вичислити, беручи відношення числа курий: на загальну кількість 19,1 міліонів курий Польщі, наші землі мають їх 6,1 міліонів, отже приблизно 32%; виходить, що самі наші землі дали в 1927 р. на експорт яєць у вартости біля $6^1/_2$ міліона долярів, не рахуючи того, що пішло на внутрішнє споживання. Цей підрахунок тільки підтверджує наші вище приведені обчислення загальної вартости нашої продукції яєць.

[2]) »Wiadomości statystyczne«.

що в р. 1926 наша низова кооп. сітка пропустила яєць на суму приблизно $3^1/_2$ міліона зл. п. За рік 1927. ця цифра безумовно зросла.

Найбільше активности у пляновому збуті яєць виявили досі прикордонні південно-подільські Повітові Кооперативні Осередки (Борщів, Копичинці і др.).

К. Коберський.

Проблєми кооперативної організації і практики.

Ідея дрібних ощадностей поширюється!

Приклад Лапшина (див. Кооп. Респ. ч. 3) знаходить живий відгомін. До РСУК надходять дальші вісти про започаткування акції дрібних ощадностей з ріжних кутків краю. Ми одержали теж зразок правильника »Кружків ощадности«, ухваленого на повітовій кредитовій конференції в Копичинцях, скликаній заходом ПСК. На підставі цього правильника вже засновано і працюють 8 Кружків ощадности, переважно при господ.-споживчих кооперативах, деякі при кредитових, або при Читальнях і Лугах. Селянство виявило живе зацікавлення справою ощадности, бачучи в тім єдиний вихід з сучасної кредитової анархії. Копичинецький правильник піддаємо під дискусію широкого загалу подібно, як це ми зробили з лапшинським. Уважаємо, що тільки збірне шукання найде найкращу форму організації селянського кредиту в наших умовах.

Редакція.

Правильник.

Кружка Ощадности при . . . .
в . . . .

§ 1.

Ціль Кружка.

Кружок ставить собі за ціль: а) Пропагуванням всенародньої дрібної ощадности і призбираними фондами дати варстат праці своїм членам, б) Збирати дрібні ощадности від своїх членів і призбираними фондами скріпляти кооперативні установи, в) пропагувати ощадність у всіх ділянках економічного життя відчитами, лєкціями, викладами і т. п.

§ 2.

Кружок основується на необмежений час.

§ 3.

Членство і його обовязки.

Членом Кружка може бути кожна особа укр. нації без ріжниці віку пола, якщо зложить заяву, що буде вплачувати означену вкладку ощадности в призначеному часі та приєднає в тій самій цілі ще одну особу, як члена кружка.

§ 4.

Вкладка виносить 1 зл. місячно і може бути вплачувана що суботи чи неділі ратами. Кожний член може вплачувати довільну кількість вкладокі

§ 5.

Виступлення.

Виступити може член з Кружка за попереднім одномісячним виповідженням своєї вкладки в цілости, котре то виповідження може наступити тоді, коли член зложив вже на ощадність щонайменше 10 зл. При виступленні вибирає член цілу ощадність враз з відсотками. Коли вкладка ощадности не осягнула ще квоти 10 зл. вкладчик може з Кружка виступити, вкладка його однак позістає на протяг одного року в Кружку. Застереження це не має примінення тоді, коли вкладчик через зміну місця замешкання переходить до иншого Кружка і в тім випадкові при виступленні вибирає цілу зложену квоту без огляду на висоту ощадности.

§ 6.

Завідування Кружком.

Кружком завідує: а) Управа, б) Загальні Збори Кружка.

§ 7.

Управа складається з 5 членів, вибраних на Загальних Зборах Кружка на протяг одного року.

§ 8.

Круг діяльности Управи.

Управа вибирає з поміж себе голову, книговодця і касієра і ділить цілий район діяльности на прочих членів Управи і через них переводить цілу ощадностеву акцію в селі.

Голова Управи скликає сходини і Загальні Збори вкладчиків, засідання Управи, проводить на них та стежить за совісним сповнюванням обовязків всіх членів Управи і переводить контролю записок та каси Кружка. Книговодець записує і потверджує вкладчикам їх ощадности на щадничих аркушах та веде потрібну переписку.

Касієр переховує в себе готівку до часу передачі її до кооперативної установи, в якій льокуються ощадности (§ 11).

Свої обовязки сповняють всі члени Управи безплатно.

§ 9.

Загальні Збори.

Загальні Збори скликує в імени Управи її голова що найменше раз на рік, або тоді, коли окажеться до сього конечна потреба. Загальні Збори вислухують і одобрюють діяльність Управи. Установлюють висоту одної місячної вкладки, визначають висоту % від зложеної ощадности, рішають, де мають бути ульоковані зібрані ощадности, та зміняють відповідно до потреби правильник Кружка. Ухвалюють нагороду для найпильніших вкладчиків.

Загальні Збори важно рішають при кожному числі присутніх, тільки що до зміни постанов льокат і висоти виповідженої ощадности або розвязання кружка потрібна присутність 3/4 всіх членів і абсолютна більшість голосуючих.

§ 10.

Опроцентування вкладок.

Вкладки ощадности опроцентовуються дисконтовою стопою Державного Банку від 5 зл. починаючи. Капіталізація є піврічна і починається першого кожного місяця по зложенні її на льокату.

§ 11.

Льоката.

Зібрані на ощадність вкладки, коли осягнули висоту 10 зл., передає касієр Кружка сейчас, а менші що місяця до днів трох по першім кожного місяця до кооперативи . . . . в . . . . *) Вкладки членів до висоти одного золотого вписуються на загальний рахунок Кружка, а понад один зол. на імя кожного вкладчика. По зложенні вкладок на суму пять зол. одержує вкладчик щадничу книжочку кооперативи . . . . Вкладка понад 10 зл. на бажання члена вкладчика може бути перемінена і ведена в твердій валюті.

Кооператива . . . . В якій ульокувана ощадність, опроцентовує всі вкладки на загальному конті, а відсотки ті виплачує Кружкові, з яких твориться запасно-щадничий фонд Кружка.

§ 12.

Запасний фонд.

Запасний фонд Кружка твориться з відсотків одержаних зі збірних ощадностей, і є неподільною власністю Кружка. З нього можна покрити конечні видатки Кружка, получені з пропагандою ощадности. В разі розвязання Кружка переходить цілий фонд на ціли кооперативи (§ 16).

§ 13.

Обороти ощадностями.

Вложена ощадність є виключною власністю вкладчика і нею може він після власної волі розпоряджати.

Вкладку можна виняти в цілости або частинно коли осягнула квоту 10 зл. Частинний зворот вкладки може наступити за попереднім двотижневим виповідженням. Цілковитий зворот вкладки, котрий є рівночасно виступленням з Кружка, може наступити по одномісячнім виповідженні (§ 5).

§ 14.

Права членів.

Всі члени Кружка мають право: а) побирати нарослі відсотки від своїх вкладок, б) брати участь в загальних Зборах, в) вибірати і бути вибраними до Управи Кружка, г) затягати позички на підклад своїх книжочок щадничих в усіх українських кредитових установах в повіті, д) побирати нагороди ухвалені загальними зборами за пильність в ощадности.

§ 15.

Порука.

За зложені ощадности ульоковані в кооперативі несе повну відвічальність кооператива . . . . а до часу ульокування Управа Кружка.

§ 16.

Ліквідація.

На випадок розвязання Кружка, послідні загальні збори вибирають на час трох місяців ліквідаційну комісію, яка переводить ліквідацію аґенд

---

*) Тут мається на увазі найблищу Кооперативу (в селі; коли такої нема, тоді поза селом).

Кружка. Евентуально позісталий маєток Кружка по переведеній ліквідації переходить в цілости на установу, при якій створено Кружок. Ліквідаційна комісія має складатися з трох членів і одного заступника.

Плянова аґрономічна робота та способи її ведення.

(Стаття дискусійна).

Аґрономічна робота в краю в тіснім значінні того слова, ведена аґрономами-фахівцями в нас ще цілком молода, бо започаткована ледви перед кількома роками. Зрозуміло отже, що не могла дати за так короткий протяг часу видніших результатів. Причиною є брак пляновости в аґрономічній роботі. Щоби започаткувати дискусію в цій справі, подаю начерк пляну такої роботи, надіючись, що т. т. аґрономи, які працюють на місцях, доповнять його своїми увагами.

Завданням аґронома є: 1) вводити в свойому районі уліпшені способи аґротехніки і годівлі худоби, та випрацювати для поодиноких господарств організаційний плян згідно з місцевими обставинами в напрямі найбільшої поплатности; 2) для рентовного ведення дрібних господарств мусить аґроном організувати господарів в товариства, щоби працею менших і більших машин, для дрібного господарства за дорогих, зліпшити обрібку землі, сіяння і чищення зерна та обнизити кошта продукції; 3) дешевше купувати погної, машини, насіння і т. п., а дороще збувати продукти власного господарства; 4) вкінці організувати господарів для перерібки сільсько-господарських продуктів, бо лише готовий продукт знаходить скоро покупця, що платить добру ціну.

Розуміється, що до зреалізування поставлених точок мусить аґроном братися з великою увагою і готовим пляном. Безплянова робота минається з ціллю, зуживає даром богато енерґії, та місцями сама собі шкодить.

Тому аґроном, заки розпочне роботу, мусить запізнатися з місцевістю та її мешканцями. Кожне господарство ведеться відповідно до місцевих умов, як: якість і кількість землі та підсоння на протязі року. І ті умови треба перш усього вистудіювати. Лише виказування недомагань дотеперішньої господарки оправдує пропаґанду чогось нового-ліпшого. Злі наслідки обрібки і гноєння ґрунту, приготовання насіння і засіву, охорони рослин і т. п., оправнюють аґронома намовляти господаря замінити дотеперішні способи — новими. Докладне обслідування одного типового господарства дає образ приблизно всіх господарств і заразом підставу для вироблення пляну роботи і вибору методів у веденні цеї роботи.

При тім може зайти потреба переорганізувати господарство в самих його основах. Для того потрібно обслідувати також місцеві відносини, як: кількість і якість ґрунтів в даній околиці та їх розміщення, стан живого і мертвого інвентаря, приблизна грошева спроможність господаря, віддалення від ярмаркового міста і зелізниці, стан доріг, оплата за робочий день, замилування місцевого населення, вигляди на здобуття дешевої енерґії, взаїмні відносини між господарями, кількість і сила місцевих хліборобських організацій і т. п. Зібрані подрібні відомости відносно вичислених точок дають підставу випрацювати плян аґрономічної роботи в даній місцевости, околиці і т. п.

На початку аґрономічної роботи не можна від разу вести плянову роботу, бо бракує до цего даних. Тому перша робота мусить бути лише підготовчою. Аґроном своєю діяльністю не може обняти цілого повіту, але мусить обмежитися лише до кількох сіл. Тут не може зачинати роботи у всіх ділянках від разу, але мусить віднайти податливий ґрунт в одній ділянці, яка стане головною віссю його діяльности. А щоби господаря спонукати до новости, муситься вибрати найбільш розвинену галузь господарки і працювати на ній теоретично а також практично. В селах з розвиненим садівництвом, наприм., можна приступити до перерібки і організованого збуту овочів. В околицях зі сіножатями і пасовиськами пропаґувати їх поліпшення, використати догідну пору нищення масових бурянів, як гірчиця і ріпиця, пропаґування погноїв, насіння, машин, раціональної обрібки землі і т. п. Це булаб підготовка до плянової роботи в будуччині. Ціль її — наглядно виказати користи господарської науки, щоби зєднати аґрономові якнайбільшу кількість прихильників. При їх помочі аґроном зможе пізніше реалізувати плянову роботу в ширших розмірах і вивязатися зі свойого нелегкого завдання.

Завдання аґронома в дійсности не легке і для переводження його в життя не можна установляти однакових способів роботи для цілого краю. Ціла трудність роботи полягає в тім, що аґроном не може сам міняти способів дотеперішної господарки, ані заводити жадних новостей без згоди власника-господаря. Тому ціла робота аґронома мусить орієнтуватися на самого селянина-господаря, щоби посередньо через нього мати вплив на господарку. З цих зглядів аґрономові не лишається нічого иншого, як лише голошення нових кличів, кидання нових думок, щоби зацікавити господарів, примусити їх думати, викликати дискусію, підчас якої здобуде собі прихильників, що виявлять охоту піти за його порадою. Отже першим засобом аґрономічної роботи може бути живе слово. Уладжування лекцій, принагідних гутірок, курсів і т. п. має зблизити аґронома з господарями, має дати йому початок тої нитки, по якій він доберется до господарства і буде на ньому руками господаря порядкувати. Здобуття одного або й двох прихильників, що виявлять охоту піти за порадою аґронома, можна числити вже великим успіхом. Не можна легковажити їх охоти ступити на дорогу поступу, але муситься їх всіми силами піддержати, щоби пізніше використати їх, зглядно їх господарство в практиці.

Як важним для аґрономічної роботи і господарського поступу є мати довіря в господарів, вплив через них на зміну господарки, можуть свідчити висліди роботи ріжних організацій при помочі субвенцій, або прямо розпорядку влади. Незацікавлений теоретично господар не старається задержати чогось нового, що дістав даром на стало в господарстві, але не маючи для цего зрозуміння, по добутті матеріяльних користей, оставляє без уваги саму новість. Подібно лишаються всі, навіть дуже корисні розпорядки влади без наслідків, якщо не розбуджено перед тим у господарів зацікавлення до цеї справи.

Однак аґрономові не можна обмежуватися до пропаґування раціональної господарки лише словом, бо частіше повторювані лекції на ті самі або нові теми, минаються з цілею. Поза кількома цікавішими і рухливішими одиницями, всі прочі селяне або виявляють слабе зацікавлення, або задержують вичікуюче становище, забезпечуючи за собою право висловлення кінцевої критики. Щоби переконати і тих найбільше недовірчивих про доцільність пропаґованих новостей, мусить аґроном старатися підтвердити слово — доказом. І ті докази є саме тим арґументом, що має розвіяти

послідні сумніви в не одній недовірчивій голові. Якраз тих доказів аґрономам по повітах бракує. Рисування на таблиці (як-що рисунок вийде добре) не дає ще повного образу і не може остаточно усунути недовіря. Тому ті організації, при яких працюють аґрономи повинні за кожну ціну вистарати більшу кількість таблиць-образів примінених до лекцій. І то образів ясних і повних, що на перший погляд будуть зрозумілими для кожного, хто слухав уважно лекції. Такі образи з українськими написами мігби для потреб аґрономів легко роздобути »Сільський Господар«, або ті торговельні установи, що мають звязки з великими фірмами або фабриками, які видають свої образи для реклями.

Ще кращі успіхи можна осягнути при помочі маґічних ліхтарень, пероскопів, скіопткопів, що дають гарні-живі образи, збільшують загальне зацікавлення та причиняються до більшої фреквенції на лекціях. Для підтвердження кожної новости потрібно крім словних арґументів, ще конче доказів в практиці. Аґроном мусить вибрати найрухливіших і розуміючих діло господарів та переводити практичні досвіди в їхнім господарстві. Потрібні поля зі штучними погноями, порівнюючі засіви добірного зерна, густоти і способів посіву, обрібки землі, пори і кількости гноєння, плодозміну, охорони рослин, (нищення хворіб, шкідників, бурянів), праця машин та їх випробування, це та практична школа, в якій має вчитися ціле село, і де аґроном має знайти докази на потвердження голошених кличів. Не вистане однак підготовчих робіт при пробних полях, або щось подібного робити лише в присутности одного господаря, але при тім повинні бути головно ті молоді-поступові господарі, щоби при тій нагоді вчитися. Все навіть найменше треба обяснити, чому так робиться, а не инакше, бо це буде найкращою заохотою для кожного.

Кінцеві висліди зібрані на полі, а заразом в числах на папері, щоби рахунково виказати поплатність пропаґованої новости, мають бути найбільш промовляючим до переконання арґументом, і ті висліди треба належно використовувати.

Сказано, що початкова робота має бути підготовкою до плянової роботи. Але і цю підготовку муситься вести доцільно, щоби при повільнім переході до плянової роботи не прийшлося покутувати за попередні прогріхи. Тому кожна лекція і кожна робота мусить підготовляти заздалегідь якийсь плян, щоби його пізніше лише повільно розвивати.

При вироблюванні пляну роботи на довший протяг часу береться під увагу цілу господарку зі всіма її ділянками. Полеву господарку, годівлю всіх родів домашніх звірят, садоводство, городництво, пасічництво і другі тяжко від разу обхопити, але треба приложити всіх зусиль, щоби жадна ділянка не остала занедбаною. Особливо годівельна господарка, що є ґоловним джерелом доходів нашого селянського господарства, повинна бути предметом уваги аґронома. Плянова робота над піднесенням годівлі худоби принесе скоро наслідки, подібно як полева господарка. Лише в цім напрямі дещо тящі методи роботи. Як в полевій господарці може аґроном в поступовіших селах виказатися в короткім часі деякими успіхами, так в годівельній господарці воно дещо тяжче. Робота в цій ділянці мусить на початку обмежитися до словної пропаґанди. Розплодових штук спроваджувати не можна задля браку гроша з одної сторони, з другої знова треба для них наперід приготовити добре приміщення, догляд, пашу і т. п. І те приготовання повинні аґрономи взяти в першій мірі під увагу. Мусить бути поведена широка пропаґанда за будовою добрих-нових і полілшенням старих стаєн. Полева ґосподарка повинна побільшити засівну площу пашних рослин, міша-

нок і конюшин, взагалі паш поживних, ситних-багатих на білок. В околицях з пасовиськами і сіножатями мусить бути заведена і то в якнайкоротшім часі раціональна господарка — гноєння, обсів, скородження і т. п., бо лише там можна виплекати добрий молодник і високо-продуктивну худобу, де є добрі сіножаті і пасовиська. Без них навіть потомство з добрих предків не буде корисним для господарства.

В годівельній господарці переконати словами не легко, а практичних доказів нема богато. Найвідповіднішим ще булоб порівнююче кормлення кількох штук однакової ваги, віку, що рівно добре використовують пашу, рівними кількостями тої самої, або неоднаковими ріжної паші. Порівнююче кормлення у молочних коров, або опасових штук, ще найскоріше викаже наглядно користи або втрати з доброго або невистарчаючого живлення обменшенням кількости молока або обниженням ваги. Такі годівельні досвіди треба провадити у кількох господарів рівночасно, при участи і зацікавленні цілого села.

Крім порівнюючих досвідів з кормленням у всіх родів домашніх звірят треба ще при кожній нагоді підчеркувати значіння припускання штук до розплоду, наклонювати господарів і припильнувати принайменше кількох, щоби припускали лише дорослі штуки, що виказують добрі годівельні прикмети. До цего може причинитися те, що організація, при якій працює аґроном, подбає, щоби аґроном входив в склад комісій для ліценціонування самців.

Є по наших селах богато свідомих господарів, що мають гарні і високоужиткові штуки. Тих треба зорганізувати в годівельну спілку і працювати над удержанням і поліпшенням їхньої худоби. Трапляться також оказові штуки, от як безроги, корови і тут мігби аґроном дещо зробити в напрямі їх плекання. Богато їх нема, ціле село зацікавлене і робота аґронома тоді моглаб мати гарні успіхи.

Робота в напрямі поліпшення годівлі дрібних звірят, як безрог, овець, птиці і т. п. крім попереднього може опертися ще на закладанні годівельних пунктів. Кружок »Сіль. Госп.« або кооператива повинні закупити доброго самця, або навіть кілька штук і вести годівлю під доглядом аґронома. Ці годівельні пункти требаби так організувати, щоби вони були завязком годівельних спілок, з родовими книгами, контролею ужитковости і т. п., поки-що для тих, що користають з годівельного пункту, а в будуччині для цілого села. Годівельні пункти домашньої птиці вже найлекше зорганізувати і в цім напрямі аґроном повинен поробити заходи зараз на початку своєї діяльности.

Аґрономічна робота ведена в спосіб, як подано, не є роботою лише інструкторською, але в першій мірі є роботою організаційною. Селянське господарство — це дуже скомплікована підприємство, а підстава його — добра організація всіх ділянок. Тому аґроном, що має викликати поступ, не сміє розривати господарства, але працювати над його переорганізуванням, як тісно звязаної цілости. Бо коли, приміром, пропаґується побільшення управної площі пашних рослин, то така зміна є тісно звязана зі всіма другими роботами, і потягає за собою зміну цілого плодозміну, побільшення кількости худоби і т. п. Як примір, може послужити намовлення господаря збільшити управну площу пашних рослин, або цукрових бураків коштом збіж. Збільшилося кількість паші, рівночасно кількість молока, але забракло соломи на січку і підстілку та хліба на зерно. Лишнього молока добутого завдяки зміні, продати не можна, бо аґроном не зорганізував молочарні. Така є вартість інструкторської роботи без організаційної. Замісць

збільшених доходів — ще більші втрати. І не можна дивуватися, що господар невдоволений і не послухає аґронома вдруге. Щоби »пана« не розгнівити і не обидити, обіцяє, але не зробить. Навпаки може також бути, що аґроном зорганізував молочарню, а не подбав за збільшення молока. Виходить, що аґрономічна робота незвичайно складна, вимагає великої уваги, а що найголовніше, добре випрацьованого пляну на короткий час, що має бути підставою дальшої роботи на цілі десятки літ. А що один аґроном довго роботи не поведе, то повинен залишити свойому наслідникові точні записки про свою діяльність, спостереження і т. п. Записки такі відповідно ведені повинен аґроном кожного місяця опрацювати, поробити зіставлення, на підставі яких прийде до висновків, що улегчать йому значно дальшу роботу. Крім записок про роботу, ще конче потрібні спостереження кліматольоґічні а також статистичні дані, бо вони дають певний підклад аґрономічній роботі в околиці.

Як-що аґрономічна робота ставляє собі девізом збільшення поплатности господарки, то обовязково мусить пропаґувати машинову працю. Вона обменшить видатки на робочу силу звірят і людий, виконає господарські роботи на час, скоро, добре і дешево, увільнить господаря від тяжких робіт і дасть йому змогу застановитися над не одною важною справою, що деколи зроблена без надуми приносить лише шкоду. Богато машин є для нашого господаря лише на показ, бо не має на їх купно грошей. От і завдання аґронома організувати спільне користування машинами. Місцева хліборобська організація має подбати про кілька машин конче потрібних в господарстві. Де немає жадної організації, там повинен аґроном зєднати до цего кількох ґосподарів. Зразу малий гурток господарів стягне більшу кількість, завяжеться машинова спілка, що закупить всі потрібні машини, почавши від вала — до великого трактора включно.

Крім роботи над піднесенням аґротехніки, не може бути чужою для аґронома діяльність над зорганізуванням збуту і перерібки сільсько-господарських продуктів, та зорганізування закупна середників сільсько-господарської продукції. Ця незвичайно обширна ділянка вимагає якраз найбільшого вкладу праці на протязі довгих років і може дати скоро дуже гарні висліди.

Збут продуктів в такій формі, як вони сьогодня виходять з наших господарств є немислимий. Мішаних бараболь, мішанки жита з пшеницею, зле живленої худоби за добру ціну продати не можна. От і широке поле діяльности для аґронома — працювати над поліпшенням якости продуктів. Знова та сама мозолиста робота, що на початку, а до помочі вистави, конкурси, нагороди, роздача даром або спровадження для свідомих господарів добірного насіння, що приспішить значно роботу. Свідомий господар випродукувавши добрий продукт не продасть його за будь-що, але віддасть в комісовий продаж, щоби дістати більшу ціну. Тому на першім місці треба поставити освідомлення господарів, щоби поліпшали продукти власного господарства і навчилися їх цінити.

Але деколи і свідомий господар не може віддати продукту в комісовий продаж, бо потребує зараз грошей. Тут на місці мусить аґроном зорганізувати кредитове Т-во (райфайзенку), що фінансувалоби всі починання аґрономічної роботи.

Перерібка продуктів вже започаткована Маслосоюзом. Поширювати цю акцію і на инші сільські сирівці, а в кожному разі ширити думку про це, це теж завдання аґронома.

Зорганізувати село для добування грошей з зовні не тяжко, але

зорганізувати його для виложення готівки на уфундування закупочної кооперації натрапляє на більші перепони. На закупно принайменше оказових машин, що мають попит на селі, треба більшого капіталу. Однак мимо перепон цю так важну ділянку нашого економічного життя мусимо якнайскоріше зорганізувати. До цеї справи муситься приступати рівночасно з започаткуванням аґрономічної роботи. А що ходить передусім о господарські машини, погної. насіння, байци, приладдя ветеринарне, пасічниче, садівниче, словом все те, що нового пропаґує аґроном, то він не сміє вести за тим всім пропаґанди в користь місцевих купців, щоби збільшувати і так вже велике їхнє жниво, але в користь установи, від якої веде роботу. Аґрономічну роботу ведуть Філії »С. Г.« і Пов. Союзи кооп. і тому їх завданням є постарати в першу чергу велику шопу-маґазин з малим клаптиком землі. Погної дістаються в кредит на рік; їх спроваджує село ваґоново і його маґазинувати не приходиться. Але для роздрібного продажу треба зложити в маґазині. І тому маґазин є першою умовою розвитку постачальної кооперації. Для збуту господарських машин потрібно крім маґазину ще поля, щоби купуючому показати, як виглядає і працює машина. Заходить лише питання, звідки взяти машин. Більші фабрики або торговельні фірми дадуть за відповідною векслевою кавцією по одній машині, як машини оказові. Купуючий огляне і замовить таку саму, або в разі потреби забере першу, а на її місце замовить другу. А на таку пропозіцію кілька кращих фабрик, чи торговельних фірм пристане. Головно лише, щоби започаткувати, а дальше воно скоро розвинеться гарно. Що такий спосіб торговлі приймається, на це є докази, бо багато наших господарів купує машини, навіть їх не оглядаючи. Також вводження нових машин є тут вповні оправдане. Аґроном пропаґує нові машини, показує, як вони виглядають і як виконують роботу. Новий плуг, борону, сівалку, плянет чи що иншого випробує на городі, дасть купуючому точні пояснення і цим зєднає покупців на щось нове, а відтягне від цего, що ввели місцеві купці. Тому все те, чого потребує господарство, повинно бути в маґазині на показ. Зразу малий маґазин розростеться і стане головним центром торговельних оборотів для цілого повіту і буде одним з важніших засобів аґрономічної роботи.

До переведення плянової аґрономічної роботи потрібно засобів. До тих засобів в першу чергу годиться зачислити всі помічні прилади, як таблиці, образи, моделі, фотоґрафії досвідів, апарати до висвітлювання образів, ріжні прилади до нищення бурянів і прослідження землі, зразки погноїв, насіння, малих машин, приладів і т. п. Всего, що вичислене, потребує аґроном в кожнім селі. А що діяльність аґронома розтягається на більшу кількість сіл і місце його перебування міняється кожного дня, повинна організація подбати про коня і візок, щоби аґроном зі всіма приладами міг довільно переїздити з місця на місце. Труднощі при переїзді гальмують дуже роботу і мають деколи лихі наслідки. Тому кінь і візок конче аґрономові потрібні, а видатки на них вернуться на протязі року заощадженими грішми за оплачувані поїздки. Прохарчування коня на селах теж обійдеться недорого.

Дуже важною справою для успіху аґрономічної роботи є забезпечення аґронома потрібною літературою, лябораторією для слідження насіння і землі, та господарськими часописами. Така поважна робота, як аґрономічна, не може бути ведена чоловіком, що має ціпок в руках і мандрує від села до села, голосячи на спосіб пророків нові способи управи землі та господарки взагалі, бо це виходить смішно. Аґроном на повіті крім інструкторської і організаційної роботи, має вести також роботу дослідну всіх зявищ природи, а до цего не вистарчає ціпок, бесідницький талан і 150 зол. в місяць платні.

Не можна тому дивуватися, що аґрономічна робота заводить надії навіть тих, що її дуже пропаґували.

Осідок аґронома повинен бути в головному центрі повіту. Як-що повіт має кілька таких осередків, то аґроном повинен і там урядувати в ярмаркові дні. Зразу це непотрібне, але як-що справа дійде так далеко, що не аґроном господарів, але вони аґронома будуть шукати, то урядування в кількох осередках хоча по одному дневі в тижні є конче потрібне. Більший повіт повинен мати кількох аґрономів, що задовольнилиби всі потреби місцевого населення. І в нас мусить дійти до цего, що в кожнім повіті буде стало працювати кількох аґрономів, поділивши між себе повіт і поодинокі ділянки аґрономічної роботи.

інж. Б. Волинець.

Інтеґралізм в кооперації.

Велике зацікавлення актуальною у нас справою вибору найкращої форми будівництва кооперації, особливо коли будівля поширюється на ріжні галузі господарського життя, спонукало Редакцію »Кооп. Республіки« привести в перекладі з нім. мови слідуючі завваження Др. З. Шільдера з Відня, поміщені в »Кооперативній Енциклопедії« проф. Тостоміянца*), (не ототожнюючи себе очевидно з усімапоглядами автора).

Під інтеґралізмом тут автор розуміє скупчення (кумуляцію) ріжних кооперативних чинностей в одній кооперативі.

Редакція.

Кооперативний інтеґралізм являється передовсім фактом життя: окремі кооперативи, або кооперативні союзи не обмежуються якоюсь одною ділянкою (достава товарів, їх продаж, добування і розподіл грошевих засобів, переводження певних робіт, ведення означеного промислу і т. д.), охоплюючи дві або й більше ділянок. Крім цього стрічаємо інтеґралізм, як ідейний напрямок особливо в старіших напів утопістичних кооперативних напрямків, які склонювалися до того, щоби зробити з кооперації безпосердній засіб для злагіднення, або й цілковитого знищення соціяльних конфліктів, вводячи слабші економічно верстви в систему можливо широкого, хоч спершу розмірами й скромного, суспільного господарювання.

Звичайно, не є це добрим знаком для інтеґралізму, що його найгорячіші проповідники віддавалися в більшій чи меншій мірі утопізмові. Таким був наприм. Райфайзен, який стремів до того, щоби його сільські ощадно-позичкові каси поширювали свою діяльність теж на закупно і збут продуктів, молочарство і перерібку с.-г. продуктів; вищі ступні с.-г. кооперації він бажав повязати з собою асекураційними установами, сам будучи при тім суворо-сектанським та глибоко, майже до екстази (забуття) релігійним.

Одначе і в сучасній кооперації інтеґралізм має змогу опанувати доволі широкі поля. Передусім це відноситься до сільської кооперації, що працює в простіших, прозоріших, що правда під неодним зглядом також приосталих умовах. На селі сполука кредитових кооператив (ощадно-позичкових, райфайзенських кас) із споживчими та збутовими, з молочарськими та иншими кооперативами для перерібки продуктів є не тільки частим, а місцями навіть загальним явищем, (і то не тільки в приосталих, а навіть у високоцивілізованих країнах), але й у великій мір[1] навіть оправданим.

---

*) Int. Handwörterbuch des Genossenschaftswesens, під ред. проф. В. Тотоміянца. Берлін 1928.

На жаль не все можна найти, а в приосталих культурно краях звичайно буває навіть трудно найти для кожної кооперативної форми досвідного, вишколеного керовника. Отже приходиться доручати одному провідникові полагоджування справ декількох кооператив. Малий розмір і переглядність умов можуть полекшувати здійснення такої персональної і реальної унії. Поширена останніми десятиліттями ріжнородність у відповідальности в кооперативах, вслід за чим необмежена відповідальність осталася ще тільки в райфайзенських касах, відводить від старої звички с.-господарських кооператив, обмежуючи її в щораз ростучій мірі до фактичної допомоги ріжних кооперативних установ, без їх формального злиття.

Та все-ж таки стрічаються в середній і західній Европі нерідко інтеґральні форми сільських кооператив (в Італії, Мадярщині, в балканських країнах і державах — наслідницях Австрії, та в европейській і азіятській Росії). Одначе їх життя не проходить без небезпек; щоб їх обійти, для того не вистарчає завести окреме рахівництво для кожного відділу інтеґральної кооперативи мішаної форми. Бо особисті дані і знання, необхідні керовникові мішаної кооперативи, є дуже ріжноманітні і їх не легко найти всіх в особі однієї людини.

В спокійних часах допомогою в цих труднощах може стати привичка до існуючого механізму праці та опіка і нагляд з боку кооперативних союзів. Але в бурхливі дні, як післявоєнні часи інфляції й дефляції, інтеґральні мішані форми в сільській кооперації оправдалися менше успішно. Меншою хибою інтеґралізму в сільських кооперативах є ще те, що їх основна сила, кредитові кооперативи є обмежені діяльністю до дуже обмеженого району, одного села або кількох сусідніх сіл, в той час, як с.-г. збутові, закупочні товариства (маґазинові кооперативи) працюють з більшим успіхом тоді, коли їх район діяльности обіймає трохи більшу територію (повіт, округ) з більшою кількістю населення.

Безсумнівні користи дає свого рода первісний інтеґралізм кооперативам для виконування окремих робіт і завдань, як будова домів і доріг, скошення поля, ловля риби і под. в роді російської артілі, італійської Società di brachianti тощо. Здебільшого з таким основним завданням сполучене добування помічних матеріялів та приладів і ведення спільної кухні.

Коли міські споживчі кооперативи виступають теж в ролі щадничих кас, бюр для придбання кватир, основників фондів на забезпечення старости і від випадків, або вакаційних осель (напр. в роді славнозвісної гамбурської кооперативи »Продукціон«, або відомого берліннського господ. т-ва урядовців), то вони трактують ті всі побічні завдання більше як заведення, чим як кооперативну діяльність; це значить, що надвишка чи втрата з таких починань спож. кооперативи вставляється в білянс кооперативи, як одноціла позиція, і не розділюється його по рочдельському принципу між тих, хто користав із заведення в міру того користування. А часто буває так, що управам кооператив взагалі заборонено набивати які-небудь зиски на цього рода підприємствах.

Не маючи особливого оправдання в кооперативах першого ступеня, інтеґралізм зате находить тим ширше примінення в кооперативних обєднаннях. Союзи сільських кооператив являються для своїх членів-кооператив не тільки щадничими й позичковими касами для налагодження грошевого обігу й кредитового посередництва; вони часто-густо є для них посередниками в набуванні с.-господарських потреб і в збуванні с.-г. продуктів; бо Союзам значно лекще придбати необхідні для цих справ фахово вишколені сили та відповідно оплатити їх працю і створити для

кожної окремої ділянки окремий фаховий відділ при Союзі. Сільсько-господарські кооперативні союзи можуть братися теж до засновування відділів для асекурації (реасекурації) від граду, падіжу худоби і под. Незалежно від таких не-інтеґральних випадків, коли побіч союза с.-г. т-ств, котрий одночасно є Центральною Касою кооператив, існують ще спеціяльні союзи (для закупки с.-г. потреб, для збуту с.-г. продуктів, для кооп. молочарства і т. д.) трапляється инколи таке, що названі спеціяльні союзи є обєднані в одному центральному союзі, якого головним завданням є реґулювати грошевий обіг між кооперативними організаціями та покривати їх потреби в кредиті, але разом з тим він може мати й инші цілі й завдання.

В ділянці споживчої копераціі кооперативні союзи, а саме в першу чергу централі для гуртових закупок товарів взяли собі за правило відкривати окремі банкові й щадничі відділи при союзі для налагоджування грошевого і кредитового обігу в свойому обєднанні. Також асекураційну діяльність великі спож. Союзи зокрема в Вел. Британії й Німеччині втягують чимраз то більше в обсяг своєї діяльности, будь то для того, щоби асекурувати своїх членів (кооперативи) від вогню, влому і т. д., будьто звертаючи увагу на життєву асекурацію фізичних членів союзних кооператив. *Др. З. Шільдер* (Відень), *(пер. К. К.)*

До питання про універсалізм і спеціялізацію.

Цій темі присвячено дещо уваги в 2. ч. »Biuletynu Naukowego Instytutu spółdzielczego, що виходить у Варшаві під ред. проф. Ст. Войцеховського, що свідчить про зацікавлення тим питанням і в кругах польської кооперації. Для інформації наших читачів приводимо тут дотичне місце. — *Редакція*.

Спір про універсальну сіл.-господарську кооперативу точився на початках руху в Німеччині між організацією Райфайзена, що стреміла до сконцентрування можливо всіх операцій в одній кооперативі так на долі, які на горі, та Офенбахським Союзом (нині Reichsverband), який проводив спеціялізацію кооператив. Приводжені тоді арґументи за і проти можна звести до таких тез. За злучення ріжних операцій в одній організації промовляли: 1) зменшення видатків на адміністрацію, 2) упрощення фінансування операцій з одної каси, 3) легше знайдення відповідних людий для керування одною кооперативою, як двома чи трома. Арґументи проти: 1) під зглядом адміністраційним кооператива з обмеженими завданнями є легшою до ведення, 2) при одній касі для ріжних операцій, невдача одних руйнує другі, 3) легше знайти на селі відповідних людий для простих операцій, ніж для скомплікуваних. В практиці перемогла потреба спеціялізації з тою уступкою для постулятів Райфайзена, що при існуванні окружних торговельних кооператив каси можуть провадити певні посередничі операції між ними та своїми членами; нині займається цим значна більшість кас.

Припоручувана теорією і практикою спеціялізація кооператив натикається на головну перешкоду в тому, що багато продуктів потрібних рільникам і продаваних ними має сезоновий характер. Наслідком чого тяжко буває утримувати спеціяльний персонал по скінченні сезону, коли бракує для нього в достаточній мірі заняття. Тому повстають ріжного роду комбінації як на низу, так і в горі. Ось кілька прикладів їх.

При малім запотребуванні небогатьох сільсько-господарських артикулів вживається каси ощадности і позичок, як органу збіраючого замовлення від членів в певних сезонах (в Німеччині 1-го лютого, 1 липня і 1 жовтня), на підставі цінника, надісланого торговельною окружною федерацією, утвореною касою й иншими кооперативами. Федерація виконує замовлення, члени відбирають товар просто зі стації, каса інкасує належність від них. При більшому і дуже ріжноманітному запотребуванні закладається осібна торговельна кооператива; недостаточність свого обороту вона доповнює продажом продуктів членів за посередництвом спеціяльних аґенцій. В Німеччині всі окружні торговельні обєднання займаються одночасово продажом сіл.-господарських продуктів, на загал слабо досі розвиненим.

В Америці розвинувся найбільше кооперативний продаж, опертий на спеціялізації; фармери організуються по продуктам, що творять головний предмет їх господарства; так нпр. існують кооперативи для продажу тільки помаранчів і цитрин; окремо для инших свіжих овочів, окремо для сушених сливок, инші для родзинків, оріхів,міґдалів і т. д. Деякі кооперативи завдяки своїм федераціям (обєднанням) дійшли до того, що навязали стосунки з детайлістами й утримують власні аґенції у всіх великих містах. При далеко посунутій спеціялізації і сезоновости продуктів виступає тут потреба більш економічного використання продажевого апарату протятом цілого року через порозуміння з иншою федерацією, що займається спорідненим продуктом. Так California Fruit Growers Exchange, що обіймає 12 тис. продуцентів помаранч з оборотом 46.000 ваґонів річно, від 20 років служить рівночасно за роздільчу аґенцію для California Fruit Exchange, постачаючу 12.000 ваґонів инших свіжих овочів від 7.000 членів, в місяцях, коли кінчиться сезон помаранч.

Всі подібні відхилення від засади спеціялізації для зменшення коштів, або для збільшення оборотів не загрожують успіхам кооперативи, оскільки не посуваються дуже далеко і не відходять від головної мети, для котрої кооператива повстала. Обтяження одної організації надміру великими завданнями не тільки ослаблює справність, але й приводить до небажаних внутрішніх конфліктів, виникаючих зі суперечности інтересів. Американські фармери не можуть бути залічені до катеґорії теоретиків, дбаючих про чистоту кооперативних засад, вони також на підставі невдач кооператив з мішаним складом членів дійшли до переконання, що до цього роду організації повинносе вербувати тільки сіл.-госп. продуцентів, зацікавлених передовсім яко клієнти, а не як властителі підприємства. То саме говорить европейська практика; відступлення від тої засади вказане є тільки в кредитових кооперативах; тут ріжнородність складу членів не тільки не є небезпечна, але й додатно відбивається на операціях вкладковій і позичковій.

Пляноючи торговельно-рільничу діяльність кооперативи, належить мати на оці, щоб через помилкове пересунення вона не стратила характеру помічного органу сіл.-господарських продуцентів і не перетворилася в торговельне кооперативне підприємство, що провадить власну політику для забезпечення свого успіху. Кооператива має передовсім добре служити потребам обєднаних в ній господарств і виробляти ті потреби відповідно до вимог поступу сільського господарства. Під тим зглядом торговельно-рільнича кооператива ріжниться від споживчої; в той час, коли ця заспокоює існуючі потреби, сіл.-господарська впроваджує нові артикули сіл.-госп. техніки і заохочує до їх вживання, хоч би й сама на тому менше заробляла.

Про успіх сіл.-господарсько-рільничої кооперативи рішає не кількість притягнених до неї членів, але якість і розміри їх запотребування. Висшість великопольських »Rolników« над сіл.-господарськими кооперативами в инших частинах Польщі походить з того, що вони мають діло з ліпше господаруючою людністю і більшими рільничими господарствами; оборот свій вони побільшують через продаж сіл.-господарських продуктів (збіжжа, картоплі, паші), на що не можуть розраховувати кооперативи в Конґресівці та в Галичині, оперуючи серед малоземельних. Тому тут знаходимо злучення торговлі артикулами сіл.-господарськими зі споживчими, приводячи часто до перетворення сіл.-господарської кооперативи в споживчу, як то сталося з закладаними в 1904 р. сільськими спілками в б. Конґресівці та склепами і складами »кулек рольнічих« в Галичині.

Злучення сіл.-господарських артикулів зі споживчими кінчається часто відсуненням перших на задній плян і тоді тяжко буває реституовати їх значіння. Так вже на першому зїзді споживчих стоваришень в 1908 р. у Варшаві запала ухвала: »зїзд поручає існуючим споживчим стоваришенням в містечках і на селах, щоб запровадили у себе торговельний відділ сіл.-господарськими артикулами, як: сіл.-господ. знаряддями, насінням і т. п.« З того часу минуло 20 літ, справа в споживчих кооперативах не посунулася на перед, а в сіл.-господарських кооперативах далі є нахил до побільшення обороту споживчими артикулами.

Сільсько-господарські артикули не витримують таких торговельних коштів, які можливі при споживчих. Передвоєнна німецька практика виказала, що грубий зиск на сільсько-господарських артикулах доходить найвище до 6%, в той час коли на споживчих стало перевищує 10%. При ріжнородности артикулів, продаваних в мішаних кооперативах повстають дражливі питання: як рівномірно розкласти кошти, щоб не скривдити сільсько-господарських відборців? Чи можна страти, які повстають від продажу одних артикулів покривати з прибутків від инших? Як унормувати обовязкові вплати членів на фінансування окремих відділів? і т. п. Трудність погодження ріжних заінтересовань спричинює тертя і уступлення з кооперативи тих, котрі знаходять, що вони можуть заспокоїти свої потреби ліпше деинде.

Де є мале запотребування на сіл.-господарські артикули, а сильне на споживчі, дякуючи перевазі карлуватих господарств, там є вказане заложення окремої споживчої кооперативи, а сіл.-господарські артикули продавати при допомозі каси Райфайзена, організуючи під час сезонів збірні замовлення. Це не тяжко виконати при існуючих вже централях, а наслідками своїми воно буде ділати виховуючо, приготовляти підстави для нормальних торговельних кооператив. Статистика німецьких кооператив виказує, що мається до діла з дуже небагатьма артикулами: помічні погної творять 53% суми закупів, паші 24%, опал 6,6%, насіння 5,5%, машини 4,4%, вапно, цемент і инш. 6,5%.

Для розвинення спільних сезонових закупів є потрібне згущення сітки кас Райфайзена, зацікавлення ними рільничих кружків та постепенне перетворення існуючих повітових кооператив на торговельні обєднання кас, инших кооператив і рільничих кружків*).

---

*) Наші повітові Союзи є якраз такими обєднаннями. — Ред.

Жіночі кустарні промисли й промислова кооперація на Україні.

В ч. 83 харківських »Вістей« знаходимо цікаву статтю Г. Злобинської про жіночі кустарні промисли та промислову кооперацію.

В нас також є ріжні »гуцульські майстерні,« де свої спекулянти теж досить майстерно за допомогою жидівського капіталу немилосердно визискують робітниць. Про форми визиску та визискувачів нераз скаржились в дописах до часописів (Гром. Голос і др.) жертви експльоатації спритних людців.

Гадаємо, що цікаво буде для кооперативного загалу довідатись про стан жіночої кустарної промисловости та промислову кооперацію на Вел. Україні, а тому містимо статтю цілком. —

»До спеціяльно жіночих кустарних промислів на Україні ми зараховуємо вишивальний, ткальний та килимовий промисли.

Виникли вони в селянстві через потребу самообслуговувати свою ж родину та згодом, як аґрарне перенаселення чим раз більше зростало, і селянське господарство обсідали більше злидні, промисли ці набували товарного характеру. Одночасно їх де-далі більше експльоатують селянські павуки-скупники.

Земства, ліберальничаючи, звертають свою увагу на ці промисли, вони намагаються, розвинувши їх, розвязати аґрарне питання, або правильніше, на ці от допомічні промисли відвернути увагу селянства від посягань на поміщицьку землю.

Через свої роздаточні пункти та показові майстерні земство організовує роздавання потрібних матеріялів, приймання та скуповлювання готових виробів. Заробіток кустарки був тоді дуже й дуже малий: часом він не доходив навіть і до 20 коп. на день.

Велику ролю земство відограло безперечно в технічному інструктажі та культивуванні народнього орнаменту. Але останніми роками перед світовою війною, поступаючись вимогам ринку та смакові заскорузлого міщанства, інструктаж земства збочив з цього шляху і старий народній малюнок поступився своїм місцем модерному на ніжнеґородський зразок.

Перфумерні фабрики Брокар і Ралле, щедро загортаючи своє мило в позбавлені будь якого смаку малюнки (правда багато легчі для виконання), почали витісняти діда-мороза, чудові, химерні визерунки якого були улюбленим взірцем для вишивання та художнього ткання наших прабабок. Звісно, це не могло не позначитися на художній якости виробів.

Роки світової та громадської війни відірвали від плуга й дому майже всіх чоловіків на селі; на плечі селянки лягли всі труднощі, весь тягар господарювання і за ці роки кустарні промисли зовсім занепали. Селянка закинула голку й ткальний станок і сідала шити лише в тих випадках, коли в цьому була потреба для їїж власної родини. До тогож закрилися всі кордони, остаточно припинився експорт виробів на закордонні ринки та довіз звідти потрібних матеріялів (ниток, фарби й т. ин.).

Тільки починаючи від 1922 р., коли організований був центр промислової кооперації (колишній Українкустарсоюз), на Україні починається відроджування цих промислів.

Українкустарсоюз дістав од місцевих відділів нар. господарства колишні земські майстерні, що були напівзруйновані. І от навкола них він сконцентрував свою роботу в галузі обслуговування кустарних промислів. В основу

роботи він поклав майже повнотою старі земські методи, себ-то методи господарської експльоатації цих промислів.

До перших зборів уповноважених для організації центру промислової кооперації пристосоване було відкриття першої на Україні виставки кустарної промисловости. На цій виставці найбільше було виробів художньо-текстильних, себ-то жіночих промислів. Виставкою дуже зацікавилося все наше суспільство; її потім усю закупив Держторг і повіз за кордон, де показав майже по всіх більших европейських містах, збудивши цим не менший інтерес до наших виробів тамошньої промисловости та низки комерційних фірм. Незабаром після того Українкустарсоюз запродав кілька партій цих виробів чужоземним фірмам, переважно в Німеччину, Америку, Англію. Та всеж постійного закордонного ринку не було знайдено, і експорт цих виробів мав випадковий характер. Причиною цьому були високі ціни на ці вироби і дороге мито.

Сконцентрувавши майже всю свою увагу на вивозі художніх виробів за кордон, Українкустарсоюз майже нічого не зробив, щоб організувати збут цих виробів на внутрішніх ринках, коли не рахувати невеликого роздрібного магазину в Харкові.

Усе це разом зі способами обслуговувати ці промисли зумовило й розвиток їх. Дві показові майстерні на Полтавщині та дві сумнівні (з погляду кооперативного) артілі — от де сконцентроване було все виробництво.

Основна маса кустарок-вишивальниць, ткачих, килимниць лишилися без роботи і де-далі декваліфікувалась, а старі досвідні робітниці попереходили на иншу роботу. Держава, зацікавлена розвитком цих промислів, а також дбаюча дати роботу вільним селянським рукам на селі і збільшити активність нашого білянсу — вивіз, створила Всеукр. Акц. Т-во для експорту кустарних виробів — Кустекспорт. Після ліквідації Укркустарсоюзу обслуговування жіночих промислів цілком перейшло до цього Т-ва. Там були майже ті самі методи роботи, тільки трохи вдаліші спроби експорту завдяки чим раз ліпшій якости виробів і трохи меншим цінам. Але й Українкустарсоюз і Кустекспорт майже нічого не робили, щоб перевести цю галузь своєї роботи на кооперативні рейки, щоб справді культивувати й розвивати ці промисли та щоб поліпшити стан кустарки, що у той час заробляла надто мало (10 крб. на місяць), а на роботу гаяла весь вільний від господарства час.

І от тільки після організації нового центру промислової кооперації на Україні — Вукопромкредитсоюзу (1927 р.) починає розгортатися робота над справжнім кооперативним обслуговуванням цих промислів. Показові майстерні й роздаточні пункти реоргарнізовуються на первинні промислові кооперативи, посилається технічний інструктаж, налагоджується безперебійне постачання та збут на внутрішніх ринках через власні маґазини і через споживчу кооперацію.

Усе це сприяє зростанню числа кустарок, що працюють у цих промислах. За грубими попередніми підрахунками, до біжучого господарського року, себто менше ніж за рік роботи нового центру, на селі кооперовано вже 6 тисяч кустарок, а постачання, збут виробів та фінансування їх система промкооперації налагодила вже повнотою.

Звісно, це ще дуже не багато, рівняючи до перспектив розвитку цих промислів, але цеж лише перші кроки роботи. Всі ці низові жіночі кооперативи ще дуже слабкі фінансово й організаційно, кустарка ще дуже мало відріжняє нові форми роботи від старих, але вже вона почуває, що кооперація — це вона сама, що вона сама і господиня і робітниця і що від її ініціятиви та енерґії на половину залежить розвиток усієї справи. Робота

де-далі більш налагоджується, і що не місяць, народжуються нові кооперативи, збільшуються ті, що існували давніше, і до системи промкооперації вливаються нові й нові кадри вишивальниць, ткачих, килимниць.

Вукопромкредитсоюзові конче потрібно як найуважніше ставитися до цих промислів, бо стихійне їх зростання, відновлення масового їх характеру нестача коштів у низових промкооперативах — можуть спричинитися до зниження художньої якости виробів (а це зразу позначиться на збуті їх) і до руїни особливо слабких кооператив. Справа ускладняється ще й тому, що серединне кільце промкооперації і досі не звертало на ці промисли жадної уваги.

Теперішні методи господарського обслуговування в спосіб укладення договорів через союзи, за умовин, коли вони зовсім не обслуговують цих промислів з господарського боку і дуже мало з організаційного — ми вважаємо за неправильні; таке обслуговування — лиш зайвий накладний видаток, що здорожує продукцію.

За такої системи роботи, в низових кооперативах осідає найменший відсоток зиску, а це безперечно довго ще продержить їх на голодному фінансовому стані.

Треба здійснити єдиний художній провід, потрібний для збереження справжнього народнього стилю, бо стиль цей — єдиний фактор для експорту цих виробів.

Посилення інструктажу Вукопромкредитсоюзу, як найбільше зниження накладних видатків, допомога бідноті в коопероуванні та фінансуванні, відповідно до строків сезонного виробництва — це могутні стимули для розвитку цих промислів, на нових кооперативних засадах.

Г. Злобинська.

Жіноча кооператива „Українське Народнє Мистецтво“.

Від 1925 р. працює з осідком у Львові відновлена економічна організація українського жіноцтва під вище приведеною назвою. Ця молода організація поставила своєю спеціяльною метою піднесення домашньої жіночої культури загалу укр. жінок, як сільських так і міських, зокремаж плекання та розвиток українського народнього стилю у вишивкарстві, килимарстві, та взагалі домашній обстановці. Таким чином, як бачимо, мета організації, якій надано з правного боку кооперативну форму, виходить в дечім поза рямці вузько-економічні, засягаючи в область культурно-пропаґандистичну; причім, як побачимо далі, в практичній діяльности кооперативи це приводить до частинного відступлення від звичайних засад принятих в кооперативах продукційного типу.

Кооператива веде два підприємства: виробництво, продаж народніх вишивок і почасти килимів та видавання журналу »Нова Хата«. Членів мала кооператива на день останніх Загальних Зборів (31. III. 1928) 153, майже саме жіноцтво (143 особи). Членський уділ не великий — 10 зол., Одначе є замір в близчому часі уділ піднести до 100 зол. Кооператива дає заняття пересічно 80 до 100 сільським дівчатам, (головно ручні вишивкарські роботи). Ці робітниці поза Львовом, що виконують праці на замовлення, одержуючи матеріял і нитки, на жаль не вступили досі в члени кооперативи;

по части це пояснюється психольоґічно віддаленням від Львова; пересічна робітниця є погляду, що, не маючи змоги брати близчу участь в управлінні кооперативи, не варто взагалі вступати в її члени, задовольняючись своєю ролею наємної робочої сили. Цю невигоду положення розуміють керуючі органи кооперативи; через те у них ведеться думка пропаґувати творення місцевих виробничих кооператив вишиванок в поодиноких селах; тоді »Укр. Народнє Мистецтво« моглоб статися торговельною централею або й союзом жіночих виробничих кооператив.

Комбінація журналу з виробничим відділом виявила себе дуже доцільною. Журнал плекає й популяризує народнє мистецтво, подає зразки приміненя його до домашньої обстанови й одягів, відділ виробничий виконує ці проєкти і зразки збуває готові вишивки та матеріяли, потрібні для їх виконування.

У вересні 1927 кооператива вже звернула загальну на себе увагу на стрийській господарсько-промисловій виставці; у вічі впадав головно високий рівень смаку виставлених робіт, в композиціях яких видно було певну систему і лінію, видержаність стилю, замісць тої крикливости і хаотичности мотивів й красок, що, на жаль, були досі занадто поширені головно у нашому вишивкарстві.

Кооператива брала активну участь в організації Краєвого Зїзду жіночих кооператив, що мав місце в грудні 1927 р.

Загальний оборот кооперативи виносив за останний рік (1927) її діяльности 106.000 зол. Власне майно 1.640 зол., чужі капітали в обороті 7.400, разом оборотових засобів на суму 9.040 зол.

Не дивлячись на слабе ще власне уфундовання, кооператива приділила при білянсі на ріжні гуманітарні цілі (головно жіночо-діточі установи) 165 зол.; 373·43 зол. причислено до запасного фонду.

На Загальних Зборах підносилися думки про поширення діяльности кооперативи на инші ділянки народнього мистецтва: ткацтво, килимарство, кераміки, різьбу і под. Можна мати надії, що кооператива виоре глибоку борозду в запущеному полі нашої виробничої кооперації; на наш погляд справа піде буйним ходом особливо тоді, коли здійсниться плян про організацію виробничих кооператив на місцях.

Значні труднощі мають наші виробничі кооперативи в области технічно-торговельній, що знову зі свого боку впливає на організаційний бік. Наші вишиварки — сільські дівчата не є фаховими, постійними робітницями; вони мають вільний час тільки сезоново; в часі полевих робіт робота у них стоїть. Тимчасом покупець, замовляючи товар більшими партіями (напр. до Америки) не хоче про це нічого знати, він вимагає товару на означений собою речинець, особливо коли це напр. предмети жіночого одягу, що підлягають правилам моди. Відси великі торговельні труднощі.

Далі йде проблема »стандартизації« товару. Торговля напр. з Америкою, є можлива лише товаром стандартизованим по якимось одним типам, зразкам. Тимчасом індивідуальні властивости робітниць ламають цей прінціп на кожнім кроці. Колиб ці робітниці працювали в одній робітні, справа булаби легшою; але при системі домашньої праці можнаби, на наш погляд, цю трудність перебороти при більшій організаційній дисціплінованости працівників. Але для цього потрібно довшої рутини у праці, яку мають напр. чеські кустарні похатні різачі (шліфієри) шкла, які виконують праці точно згідно з рисунками, що одержують від торговельно-експортових домів. Для нас трудність головну стоновить в цім згляді нефаховий характер само праці: дівчина вишиває, поки не вийде заміж, а там покидає працю.

Характер самого підприємства, його залежність від моди і конюнктури ставить великі й не легкі завдання перед організаторами нашого домашнього вишивкарства. Щоб перебороти вплив сезоновости в праці робітниць — треба-б мати відповідний запас капіталу, який дозволивби виготовляти принаймні типізовані (стандартизовані) вироби на запас, у більших кількостях. Проблєма капіталу і залежности від ринку ледви теж чи дозволить організувати зовсім самостійні сільські кооперативи вишивкарок: ледви чи вони зберуть капітал необхідний на закупно полотна і ниток; до того треба зважити ще й те, що капітал в цього рода підприємстві обертається яких 2 рази до року, отже його унерухомлення є дуже довге. Коли-ж зважити ще й необхідність мати один матеріял по кооперативах і одні взірці, то конечність дуже тісного обєднання таких кооператив на ґрунті головно технічно-виробничім і торговельнім бє сама у вічі (очевидно, якщо бажаємо творити щось солідне, відповідаючи вимогам сучасного ринку). В практиці отже прийдеться шукати шляху посереднього між федерацією і централізацією. Першим кроком на цій дорозі можна визнати спробу коп. »Народ. Мистецтво« виплачувати своїм сільським робітницям, навіть хоч вони й нечлени, доплати до зарібної платні, в міру прибутків установи.

Очевидно, що прийдеться ще досить довго експеріментувати поки буде найдений найвідповідніший шлях.

К. К.

З життя української кооперації.

Фінансовий стан і торговельна діяльність споживчої кооперації на Радянській Україні.

II. Торговельна діяльність.

Яка ж була торговельна діяльність споживчої кооперації на Радянській Україні при такому фінансовому стані за перші роки нової економічної політики? Відповідь на це питання знаходимо у авторів двох літературних праць за ті часи, радянських кооператорів на Україні, В. Целларіуса і П. Височанського, якими ми, по більшості і послуговуємося в цій статті.*)

Низова сільська споживча кооперація, завмерши за доби »воєнного комунізму«, з 1920 року починає збільшувати свої обороти. В 1921—22 р. її обороти дорівнювались приблизно 15 міл. зол. карб., 1922—23 р. — 29 міліонам, 1923—24 р. — 102 міл. і в 1924—25 р. — 166 міл. карб. При цьому, з загальної суми обороту низової мережі сільської споживчої кооперації 20% припадає не на продаж фабрикатів селянам, а на купівлю і продаж районовим союзам та иншим кооперативам — хліба, масла, сировини...**)

---

*) Вікт. Целларіус. Сучасна українська кооперація. Книгоспілка 1926; П. Височанський. Начерки... ч. II.

**) Целларіус ст. 12.

Задоволення в кооперації попиту селянства в залежности від його платничої спроможности в ці роки приблизно рівнялося 18%, 45% і 51%.

Обороти міської, головно, робітничої кооперації за той же час зростали таким чином. В 1921—22 р. — 18 міл. зол. карб., в 1922—23 р. — 32 міл. з. карб., 1923—24 р. — 160 міл. з. карб. і 1924—25 р. — 280 міл. з. карб. Робітники та службовці в останній з цих років несли до кооперативи приблизно 50% своєї зарібної платні.

Торговельна діяльність районових союзів характеризується такими загальними оборотами. 1921—22 р. — 10 міл. карб., 1922—23 р. — 23 міл.. 1923—24 р. — 56 міл., 1924—25 — 101 міл. карб. А обороти Вукопспілки зростали за тіж роки відповідно в таких сумах: 4 міл. крб., 17 міл. крб., 40 міл. крб. і 76 міл. крб.

Загальний же оборот всієї спож. кооперації дорівнюється послідовно по тих же роках: 49 міл., 101 міл., 358 міл. і 623 міл. крб.

З цих даних видно, як швидко зростали торговельні обороти кооперації і що цей зріст стався, головним чином, в низовій кооперації. Зріст оборотів в районових союзах ішов повільніше, очевидно, в звязку з низовими товариствами. Обороти ж Вукопспілки, як організації, як ми бачили, більш залежної від чужих коштів, ніж инші ступні кооп. обєднань, піднявшись в 1922—23 році непропорційно аж в 4 рази проти попереднього року, далі темп свого розвитку скорочують.

Але, не дивлячись, на таке зовні величезне і швидке зростання торговельних оборотів, споживча кооперація на Радянській Україні в загальному торговельному обороті країни складає дуже незначну частину, а саме: в 1922 р. — 8%, 1923 р. — 9%, в 1924 р. — 14,5%, в 1925 р. — 22%. Як свідчить В. Височанський*), ..»роля кооперативного апарату в країні залишилась незначною. Число торговельних установ кооперації склдає 2,9% всіх установ у місті, 10,2% на селах, в той час, як державні в містах складають 3%, на селах 1,2%, а приватна 94,1% в першому і 88,6% в другому випадку«.

Що торкається характерних рис з внутрішньої картини торговельної діяльности споживчої кооперації за цей період, то в ньому можна помітити дві фази. Що торкається основного принціпа торговлі споживчої кооперації — продавати крам лише членам своїх організацій, то з початку »Непа« на цей принціп фактично майже зовсім не звертали уваги і то не лише в низових т-вах, а в союзних обєднаннях. Але потім, коли кооперація все більше і більше входила в ту фінансову кризу, про яку ми вже коротко згадали вище**), почало навертатись в життя і правило продажу лише своїм членам. Правда, цьому не мало причинилася і сама державна влада, яка потроху почала відмовлятись від тих завдань, що вона покладала раніше на кооперацію і почала творити свій цілком державний торговельний апарат. Оті державні трести, які так щедро кредитували товарами Вукопспілку тепер, з огляду на її некредитоздібність, не хотять з нею мати жадних справ. В книжці П. Височанського (ст. 50) знаходимо надзвичайно характерну в цьому відношенні ілюстрацію — уривок із промови Затонського, члена Центрального Комітету комуністичної партії і члена Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету, на зборах уповноважених Вукопспілки в 1922 році. Він тоді казав:... »ми в Харкові нічого не могли купити; це

---

*) За даними Беляніна — »Український економіст« ч. 57, 30 XI. 1924 р. (ст. 62 Височанського).

**) Див. Кооп. Респ. ч. 5.

не був припадок, що ми з харківськими трестами не могли працювати. Це тому, що коли ми приходили до трестів, вони нам заявляли: »Ага, це та Вукопспілка, що підписала договір з Наркомпродом! — Моє імя члена ЦК та ВУЦВК і т. инше не допомагало. Мені бувало, кажуть: »Тебе, як члена ВУЦВК, ми поважаємо, а що до кооперації, то краще одкачуй«...

І ось в наслідок всіх цих причин, як бачимо, не завжди добровільно принятих кооперацією, помічається в її торговельній практиці та тенденція, яка означається гаслом »поворот до споживача«. Цей факт, м. ин., дуже повільного переходу на старе й перевірене по всіх часах і країнах правило мав в 1924 році такий конкретний вигляд. За цей рік Вукопспілка продала своїм низовим кооперативним обєднанням 61% всього проданого краму, райспілки — споживчим т-вам 87,7%. Про відсоток продажу низових т-в своїм фізичним членам ми, на жаль, не маємо даних, але зате маємо відомости про пересічну суму проданого краму, яка припадала на одного споживача. В 1922—23 рр. вона виносила 1 крб. 27 коп., а в 1924 р. вже 4 крб. 39 коп., що дорівнюється до задоволення членів спож. т-ва за дореволюційних часів, коли по де-яких даних (відносно Полтавщини) середня закупка учасника споживчого т-ва виносила 4 крб. 58 коп.

Що до характеристики асортименту краму, який мав місце за ці роки в споживчій кооперації на Радянській Україні, то він приблизно відповідає слідуючим даним. В 1922—23 рр. 37% товару (або більше третини) припадало на мануфактуру, ц. то, на крам, що найдовше залежується, 32% на бакалійно-колоніяльні товари, 13% — залізні, а решта — инші. На рік же 1924-й бакалійні товари зросли до 40%, залізні до 18,6%, а мануфактурні знизились до 21,2%. Рік 1925 дав ще більше збільшення бакалії до 46% і знову невелике підняття мануфактури до 22,2%.

Для повнішої картини торговельних операцій цікаво буде звернути увагу ще на розцінку краму та на накладні (торговельні) видатки, бо як те, так і друге характеризує не лише вартість кооперативного апарату, а і визначає господарську цінність самої кооперації для масового споживача. Як відомо, дорадянська споживча кооперація трималась загального принципу продажу по середніх риночних цінах, що виносило до 15% накидки на собівартість. Що до висоти самих видатків за той час, то вони виносили 8—9% до обороту в селах і 11—12% в містах та приблизно 5—6% обороту в районових союзах.

За останні ж роки діяльности позбавленої власних коштів споживчої кооперації на Радянській Україні накидки в сільських т-вах дорівнювались в 1922—23 р. — понад 25%, в 1923—24 рр. упали до 19%, а в 1924—25 до $17\frac{1}{2}$%. Видатки ж за ті роки послідовно складали 25%, 15% і $11\frac{1}{2}$%. Анальогічні дані маємо про робітничо-міські т-ва за ті-ж роки: накидки на крам в цих т-вах виносили з 1922 до 1925 рр.: 30%, 20%, 13%, а видатки: 30%, 15%, 16% і 12%. В районових же союзах накидки були відповідно по роках: понад 20%, 11%, 12%, а видатки: 18—20%, 10—11% і $8\frac{1}{2}$%. Отже, як бачимо, накидки на крам і накладні видатки за останні роки на Радянській Україні, маючи тенденцію поступово спадати, все ж лишалися ще високими, при чім, націнки наблизились до передвоєнних часів, а видатки ще були в $1\frac{1}{2}$ раза більші, ніж перед війною. При цьому сільські т-ва знаходяться в гіршому стані ніж міські. Певне нове збільшення накидок на крам в районових союзах (1925 р.) пояснюється бажанням збільшити таким шляхом свої резервові капітали. Цікаво м. ин. відмітить, що в ці ж роки накидки на крам в російській споживчій кооперації були надзвичайно вищі, так, що доки крам доходив від московської цен-

тралі »Центросоюзу« до сільського т-ва, то його ціна в 1924 році наростала на 51%*).

Ось такий, в загальних рисах, був стан фінансової справи та торговельної діяльности споживчої кооперації на Радянській Україні в останніх роках. Як видно з цього далеко неповного і принагідного перебігу стану порушених тут питань, справа ще далеко не є в доброму стані. Стан цей, ніби, подає деякі ознаки на поліпшення, але ж відомості, що були до нашої роспорядимости характеризують переважно зовнішній бік справи, а тому по них не можна робити остаточних висновків. Може трохи кращу уяву про дійсний внутрішній стан річей в спож. кооперації, а в звязку з тим і про ті стримані надії, якіб можна було покладати на дальший хід еволюції по оздоровленні кооперації, подадуть нам присуди самих провідників радянського життя та деякі малюнки з внутрішнього побуту низової кооперації. Ці відомости найкраще показують той закулісний і правдивий бік справи, який не можна побачити в річних білянсах союзів та в статистиці оборотів, але який є одним із головніших тормазів як до поліпшення фінансового стану та поширення торговельної діяльности в кооперативах, так і до загального розвитку кооперативного руху, коли, розуміється, окрім цих закулісних внутрішніх сторін не перешкаджатимуть і зовнішні політичні обставини.

Отже переходимо до перечислення тих хиб з внутрішнього й практичного життя української спож. кооперації на Наддніпрянщині, які подає нам сама радянська література. В »Календарі сільського кооператора« на 1926 рік, на ст. ст. 88—89 знаходимо резолюцію XIII зїзду Р. К. П. про кооперацію, в якій говориться:

...»Головні болячки нашої кооперації отакі: 1) вона не вміє швидко пристосуватися до нових умов праці, має слабий звязок з місцевим ринком, та кооперативний главкизм, а через це споживачі не беруть досить активної участи, не виявляють самодіяльності в праці кооперативи; 2) нерішучий перехід до системи добровільного членства; 3) захоплення вищих та середніх кооперативних органів комерційним обігом, через віщо малу увагу віддається організаційному керуванню й розвиткові низової кооперації; 4) хиби торговельної практики, що виявляються в дорожнечі продуктів, невдатному доборові крамів; намагання обслужити все населення, забуваючи иноді обслужити свого організованого споживача, й нарешті, 5) бюрократично-розподільчі звички до споживача, що до нині збереглися; кооперативи мало цікавляться його потребами; бракує кооперації й підприємчости, щоб залучити споживача до активної боротьби з приватним крамарем...«

Присутність всіх цих важливих хиб, що в більшости носять, з кооп. точки погляду, принціповий характер, легко собі пояснити, коли пригадати, що прищепилися вони до кооперації в наслідок попередньої політики за часів воєнного комунізму. Окрім цих хиб-»болячок« в споживчих кооперативах Радянської України є ще одне принціпове зло — це відпускання краму в кредит. Радянський часопис »Правда« (ч. 27 від 3 лютого 1926 р. Москва) в статті автора »Н. Ц.« — »Хвороби сільської кооперації після допису »А. М.« — подає такі відомости про поширення на Україні цього порушення принціпу споживчої кооперації:

...»Загальна заборгованість по сільських кооперативах України складала на 1 червня 1925 р. 2,300.000 крб., с. то, значно перевищувала весь пайовий капітал, який в той час виносив 1,600.000 крб. Кому ж відпуска-

---

*) По відомостях зі ст. 253, проф. В. И. Лященко: »Економика Торговли«. Изд. Центросоюза. Москва, 1925.

ються товари в кредит? Приятелям, родичам, сільським урядовцям, а за ними, обезпечивши себе, таким чином, від можливих нарікань, кредитуються і самі члени управи, роздатчики, службовці. Заборгованість ця побільшости буває безнадійна... стягати її тяжко, бо сума заборгованости звичайно перебільшує в кілька разів платню кредитованого. Так, в одному з кооператив на Волині за роздатчиком боргу рахується 1.005 крб., за головою управи 768 крб. — і це при загальному білянсі кооперативи в 2.900 крб.!...«

Той же часопис подає ще один яскравий факт такого „кредитування«, а саме в кооперативі при Томашпільській цукроварні коло Винниці.

...»Ця кооператива« — пише С. Петропавловський: „особливо торгувала в кредит, при цьому в кредит обмежений на словах і не обмежений на самім ділі. Особливо правління кооперативи побожно ставилось перед партбілетом і перед званням члена правління. (Підкреслення часопису „Правди“). В результаті кооперативі прийшлося ліквідуватись. Роздане в кредит одержати назад не вдалося, бо місце перебування більшости боржників не відоме...«

Але ще може більшою »болячкою« буде те зло сучасної споживчої кооперації на Радянській Україні, що походить від загальної деморалізації, яка розвинулася, як один із відємних наслідків недавньої громадської війни та звязаного з нею підупаду загальної порядности. Маємо на увазі розтрати в сільській кооперації, що за останні роки, як свідчать »Вісти« (ч. 277 від 1 грудня 1927 року. Харків), ...»набірає характеру великого громадського лиха. В статі цього часопису Я. Волевича — „Підсилити боротьбу з розтратами в кооперації“ читаємо:

...»На жаль, доводиться констатувати, що розтрат за минулий рік в кооперативній системі не ліквідовано. Навпаки, є певні вказівки, що розтрати глибоко ввійшли у практику нашого низового кооперативного апарату і стали побутовим явищем. В цім криється велика загроза для дальшого розвитку і зміцнення кооперативної ідеї на селі. В наслідок зроблених розтрат сільській кооперації заподіяно величезну матеріяльну шкоду. Ця шкода, як про це свідчать цифри за минулий рік, така величезна, що може значно порушити фінансову сталість сільської кооперації...«

Далі автор вказує на той деморалізуючий вплив, який має це масове неґативне явище серед низових кооперативних робітників, та той підрив довіря населення до кооперації, що шириться в наслідок цих розтрат. Розтрати є... »показчиком не досить уважного відношення... до громадських коштів. Звідси висновок і підстава до того, щоб до кооперації своїх коштів не нести. В цих міркуваннях, до певної міри правильних, і полягає серйозна перепона до успішного проведення заходів до кооперування населення і притягнення більших коштів до кооперації...«

Що ж торкається фактичних даних про розтрати в українській кооперації на Наддніпрянщині, то той же часопис каже, що ...»кількість розтрат в минулому році значно збільшилась...«. »Середній розмір розтрат, як і загальна сума їх, також збільшились...«. »Учасники розтрат є не тільки окремі члени правлінь, а часто і все правління в цілому...«. »Тільки по 6 округах харківського Уповнаркомторгу... розтрати за минулий рік по всіх родах кооперації вираховуються приблизно в 300.000 крб. Відомості по окремих районах показують, що розтрати досягають 70% пайового капіталу, зібраного низовими кооперативами. А ми знаємо, з якими кольосальними зусиллями кооперація зібрала ці капітали. Є такі райони, як приміром Купянський, де розтрачено не тільки всі пайові капітали, але й значну частину

притягнених коштів. По Харківській окрузі розтрати за 1 піврічча... виявились в 2,5% до обороту...«

Газета »Кооперативне Життя« (ч. 8. від 20 березня 1926 р. Харків) в статті: »Розтрати, недочоти та пограбунки в т-вах Київської округи« подає такі жахливі підсумки.

...»По Київській окрузі більше $^1/_3$ т-в (37%) мають на білянсі розтрати й недочоти, що складає 20% загальної дебіторської заборгованости... Пересічно на 1 т-во припадає по 230 крб. розтрачених коштів (107 крб. у малих т-вах і 735 крб. у міцних)... Отже низова кооперація т. ч. втрачає 20.000 крб., с. то, 4% коштів, що значаться в торговельному обігу... Із загальної кількости виявлених випадків 70% трапилися з вини прикажчиків (роздатчиків в крамницях) 20% — скарбників, 7% припадає на заборщиків і 3% на »инших правлінців«. 65% злочинів припадає на обраних відповідальних робітників та 35% на технічних. Пересічно припадає по 110 крб. на 1 співробітника... Яких же заходів вжито на місцях? У 4% випадків недочоти списано зовсім, у 33% борг розтрачено і частково вноситься, в 4% перебувають у процесі розслідування й у 58% випадків справу передано на розгляд судовій інстанції...« Але часопис додає: »Доводиться констатувати, що коло 80% справ лежать у суді без жадного руху, хоч здебільшого їх надіслано півроку, а то й більше тому...«

Велику шкоду низовій споживчій кооперації приносить також досить поширена практика, по якій в кооперативах вибірають »спеців,« с. то бувших крамарів. Завдяки цьому в правління кооператив пролазять часто такі елементи, які використавши кооп. підприємство в особистихціллях та, наробивши всякої шкоди, потім кидають його, викликаючи серед селян глибоке недовіря і неґативне відношення до кооперативно-громадської справи.

Нарешті, дуже важким лихом для споживчої кооперації, особливо ж на селі, це є грабунки в кооперативних крамницях, або при доставці краму. Походить це лихо від загального підупаду морального рівня на Наддніпрянщині. По відомостях вже згаданої фахової газети »Кооперативне Життя...« „20% товариств у 1924—25 господарчому році підпали грабункам, при чому 75% пограбувань трапилося безпосередно з крамничних приміщень, а 25% у дорозі"...

Всі ці занадто тяжкі обставини, в яких приходиться розвиватись сучасній споживчій кооперації на Наддніпрянщині та ті великі хиби, з якими їй приходиться боротись, розуміється, сильно затримують поступ загально-кооперативного руху не тільки в його якісних здобутках, а і в кількосному поширенні. Вірити ж в дуже скоре наближення того »устрою цивілізованих кооператорів,« з яким гаслом так люблятьноситись провідники радянського життя, поки-що ще не приходиться. Нічого сподіватись »найкращої« постановки внутрішньої справи в кооперативах та »найкращих досягнень« в загально-кооперативній діяльності там, де загально-культурний і моральний стан населення після війни й громадсько-політичної та національної боротьби стоїть ще на такому рівні, що піднесення його на вищу ступінь можна чекати не раніше як за якийсь може й десяток років.

Там, де державна влада ще не лишає кооперативного руху без своєї часто-густо важкої опіки, там, де додержування правдивих кооперативних принціпів ще не увійшло в практику кооперації, там де ще так широко розтрачують і крадуть громадсько-кооперативне добро, і суд своїм бюрократичним урядуванням криє тих злодіїв в громадській справі, а господареві кооперативу, його загальним зборам, ще й досі не вільно при допомозі

таємного голосування обєктивно виправити свої помилки та радикально залікувати свої »болячки,« там можна бачити на сьогодня лише те, що ми спостерігаємо на самім ділі і що лише й було можливим при таких обставинах.

Ліпші часи Наддніпрянської української кооперації лише наближаються. В цьому ми глибоко переконані, бо ми віримо в непереможну силу поступу життя вперед, а не назад, бо ми розраховуємо на безперечний розвиток самодіяльности і активности низових мас українського народу, нині більш свідомого і розбурханого, ніж то було перед революцією. Нарешті ми віддаємо повинне і тим змаганням кращих, може часто й невідомих кооператорів на Наддніпрянщині, що ведуть її між багатьма скелями і прірвами до постепенного поборювання всіх перепон, до створення міцнішої власної фінансової сили, до оздоровлення внутрішньої господарки і порядку, до підготовки кадру інструкторів, до організації широкої мережі кооперативної освіти та масового кооперативного виховання.

Андрійченко.

Кооперативні робітники Повіт. Союзів Кооператив.

Обговорюючи наше кооперативне життя, ми рідко коли згадуємо тих, що це життя творять, про кооперативних робітників, на котрих лежить головний тягар кооперативного будівництва. Ніхтож инший тільки безпосередні кооперативні робітники надають фактичний напрям нашій кооперації; вони є ідейними і технічними провідниками нового суспільного будівництва.

Хочу цим разом звернути увагу на кооперативних робітників районових осередків, т. зв. Повітових Союзів Кооператив.

Маємо в нашому розпорядженні дані з 29 пов. осередків про кооперативних робітників за 1927. календарний рік.

В 29 пов. кооперативних осередках працювало 1927 р. 245 робітників, в тім числі 7 жінок. На один П. С. К. припадає отже 8,4 робітників. Жінки становлять всього 2,7% кооперативних робітників в повітових осередках, отже цифра дуже мала.

Склад службовиків що до їх освіти зясовує слідуюча таблиця:

Кількість службовиків і їх освіта						
Загалом	Висока	Середня	Низ. сер.	Виділ.	Народня	Невідомо
245 100	43 17,6	31 12,6	22 9,0	1 0,4	8 3,3	140 57,1

З таблиці видно, що найбільше є службовиків з »невідомою« освітою. Їх в більшости можна зачислити до ґрупи зі середньою і низше середньою освітою, як судити по тім, що між службовиками з невідомою освітою, є і директори П. С. К., а поважна їх часть припаде до ґрупи з народною і виділовою освітою. Більшість провідників повітових осередків є люди з високою і середньою освітою. Між службовиками, про котрих освіту маємо під рукою відомости, є найбільше з високою освітою, (17,6% всіх службовиків),

друге місце займають службовики зі середньою освітою, (31, т. є. 12,6% всіх службовиків в 29 пов. осередках).

Працівники з високою освітою кінчили школи ріжних типів. Є між ними абсольвенти високих торговельних шкіл, доктори прав, фільософи, аґрономи, студенти прав, один студент медицини, один абсольвент теольоґії і один абсольвент Київського кооперативного Інституту. Отже всього один має ґрунтовну фахову кооперативну освіту. Між згаданими кооперативними робітниками нараховуємо 12 аґрономів.

Службовики зі середньою і низше середньою освітою мають в більшости покінчені ріжного рода кооперативні курси. Між службовиками стрічаємо 17 практикантів. Між практикантами є пять, що працюють безплатно, прочі побирають платню.

Праця службовиків повітових кооперативних осередків йде в двох напрямах, а іменно в напрямі організаційно-освітнім і торговельнім.

З організаційно-освітної праці кооперативних робітників в повітових осередках в році 1927 треба занотувати: 188 анкет і конференцій, 3,573 організаційних і люстраційних поїздок, 397 курсів, (в тім 189 аґрономічних поїздок і рефератів зі 45 досвідними полями і 1 господарська вистава в Стриї).

Ефект торговельної діяльности 29 П. С. К. за 1927 рік представляєтся цифрою 13,926,833,39 зол. торгу, пересічно по 480.235 зол. на 1 П. С. К.

Належить замітити, що П. К. Осередки не звертають помимо невистарчаючої шкільної підготовки, належної уваги на дальше вишколення своїх службовиків — прим. засновуючи б і б л і о т е к и. Нараховуємо в 29 повітових центрах 4,136 книжок, т. є. 142 примірників на оден П. С. К. Ще гірше представляється справа з часописами, бо їх нараховуємо по всіх П. С. К. всього 48, не рахуючи Господарсько-Кооперативного Часопису, офіційного орґану Р. С. У. К. І то ті часописі це в більшости політична преса, як видно з подаваних назв і заміток. На виписку економічних журналів краєвих і заграничних належалоби звернути більше уваги.

Ось як представляється стан бібліотек при П. С. К.:

Кількість ПСК, що мають примірників книжок:

Кількість книжок	0	1—20	21—50	50—100	100—200	понад 200
П. С. К.	6	5	5	4	7	2
у % %	20,7	17,3	17,2	13,8	24,1	6,9

Виписка часописів в П. С. К.:

Кількість часоп.	0	1	2	3	4	5	6	7
П. С. К.	10	8	4	2	2	1	1	1

З наведених цифр бачимо, що з 29 ПСК 6 не має ні одної книжки в бібліотеці, а 10 ані одного часопису крім офіційного орґану Г. К. Ч. Найкраще представляється що до бібліотечної справи ПСК Кремінець з 2.214 примірниками книжок. Взагалі волинські ПСК під цим зглядом представляються куди краще за галицькі, мимо того, що вони матеріяльно без порівнання слабші від галицьких. Найменше книжок з волинських ПСК виказує Дубно — 163 примірники, натомісць найбільше число книжок з галицьких ПСК виказує Станиславів — 350 примірників, по нім йдуть Копичинці 154 прим., Стрий 151 прим., Чортків 143 прим.

Найбільшу кількість часописів має ПСК Зборів 7, Стрий 6, Тернопіль 5.

Наведені вище цифри вказують на дуже невеселий стан освітньої справи в наших повітових кооперативних центрах. Не можна уявити собі,

як хочби і найздібніший особисто кооперативний робітник може нести нові кооперативні ідеї і науку на село, коли він не має змоги довідатися, що діється поза його повітом. Кооперативний робітник мусить постійно працювати над собою, мусить присвоювати собі теоретичні і практичні здобутки осягнені на полі кооперації і народнього господарства взагалі, мусить мати певний погляд хочби тільки для себе на суспільно-політичні справи, а це все можливе тільки при помочі відповідної книжки, журналу, ґазети. При тім стані бібліотек і часописів, який бачимо в ПСК з кінцем 1927. р. це за малими виїмками ледви чи можливе.

Можна би припускати, що службовики ПСК користають з власних бібліотек і журналів, або з бібліотек инших установ в повіті. Але таких відомостей не маємо. Бібліотеки філій Просвіти, хоч би і мали подостатком книжок, то в кожнім разі вони не є економічного змісту, а приватні бібліотеки, якщо судити по заробітній платні службовиків, також обіцяють не богато.

Платня кооперативних робітників в повітових центрах на загал дуже і дуже низька, бо виносить на особу від 660·— 4.033,83 зол. в рік. Пересічна платня в рік на особу 1.613·— зол. Ось як представляється винагорода за працю в ПСК на особу в рік:

Висота платні:	до 1.000 зол.	1.000—1.500	1.500—2.000	2.000—3.000	понад 3.000
Кількість ПСК:	2	13	11	2	1

З наведених цифр видно, що в 24 ПСК на 29 заробітня платня службовиків вагається між 1.000—2.000 зол. в рік. Найкраще є оплачувані службовики в Бережанах, пересічно 4,033.83 зол. на особу в рік, в Стриї 2,493.56 зол. і в Борщеві 2,113.98 зол.

Для ілюстрації наводимо платні службовиків за грудень 1927 р., розділені по ґрупам після функцій службовиків, а то: 1) платні членів Управи, 2) культурно-освітних і організаційних робітників, 3) помічничих сил, 4) практикантів. Ось як представляється пересічна місячна платня за грудень 1927 р. в поодиноких цих ґрупах:

члени Управи	культ. робітн.	помічні сили	пратиканти
253,30 зол.	148,75 зол.	101,17 зол.	44,06 зол.

Платня службовиків становить в обслідуваних повітових осередках пересічно 2,8% їх річних торгів. Найнище відношення платень до торгів є 1,2% в Станиславові, найвище в Золочеві, де платні службовиків становлять 16,1% торгів! Вправді зі Золочева маємо дані лише з торгів за товари, але торгівля продуктами не буде там мабуть так висока, щоби могла основно змінити це відношення.

Який відсоток торгів припадає на платні службовиків подають нам слідуючі цифри 28 ПСК*).

Відношення платень до торгів:	1,2%—2%	2%—3%	3%—4%	4—5%	5—6%	16%
Кількість ПСК.	6	9	6	4	2	1

Кошти завідування становлять 4,3% пересічно на всі обслідувані Союзи. Службовики побирають пересічно 66,4% коштів завідування.

Розглядаючи в цілости наведений матеріял, завважуємо передовсім 1) невистарчаючу винагороду за працю службовикам (пересічно 1.613 зол. в рік на душу), 2) за мале заінтересування бібліотекою, 3) що повітові осередки за мало звертають уваги на вишколення кооперативних робітників при помочи курсів. На обслідуваних 29 ПСК 14 з них не урядили в р. 1927 ані одного кооперативного курсу!

*) 1 ПСК не подав торгів.

До найбільше діяльних під тим зглядом належать ПСК Чортків, Копичинці, Стрий і Тернопіль. Це повітові кооперативні осередки, що майже під кожним зглядом відносно порушених вище питань стоять на відповідному рівні.

Ол. Охрим

„За поширення кооперативної освіти.“

Під повищим наголовком появилася в »Ділі« (ч. 136) з дня 21 червня ц. р. стаття д. М. Ростковича, який звернув увагу ширшого громадянства на дуже актуальну й до болю вражаючу своїм станом справу, по при яку досі загал нашої інтеліґенції проходить з мінімальним інтересом і без розуміння її вартости для майбутности нашого кооперативного руху — на справу освітню в кооперації.

Констатувавши зріст та скріплення кооперації на наших західно-українських землях, недостачу та фахову непідготовленість кооперативних працівників а в тім особливо брак »провідників і пропаґаторів кооперативних ідей,« недоцільне перенакопичення в одних руках ріжнородної діяльности — приміром, технічно-люстраторської, ревізійної та пропаґаційної з ущербом завсігди для останньої, звідки перепрацьованість та перевтомленість кооперативних робітників, так що »їм на пропаґанду... не хватає ані часу ані сил,« — д. М. Росткович справедливо заключує: »От і від цього біда, бо без кооперативного культурного двигнення народу грозить нашій кооперації застій, коли не що гірше.« А тим гіршим може бути те, що — при поширенні кооперативних установ, які повстають і зростають стихійно, — »вони можуть вимкнутися нам із рук.«

Ці побоювання основує д. Росткович на тому фактичному стані річей, який він змальовує в своїй статті на підставі власних спостережень. Він задумується над ролею і ставленням заанґажованої в кооперації інтеліґенції до цієї здавалось би по природі їй близькій і дорогій роботі — до кооперативної освіти: самоосвіти і просвічування тих верств, з гущі яких вони вийшли. Інтеліґенція і духово стоїть близче до джерел науки і культури, бо власне вона є підготовлена до цего, щоб користати з них, та має й фізичну для того спромогу, жиючи в культурних осередках, в містах, де вона завсігди »може дістати кооперативну книжку в руки, вивчити кооперацію та поділитися відтак своїми відомостями з народом із села.«

Але як вона сповняє цю функцію? Про це кажуть нам гіркі помічення і висновки автора. Ось що він пише: »...наша інтеліґенція а так само і молодь ставиться до кооперативної справи байдуже, по більшій части з іґноранції, незнання ідей, завдання і цілей кооперації, а також з великого лінивства до читання кооперативних книжок.«*) Ось яким парадоксом в нашій і так сумній дійсности є ця наша, »інтеліґенція!« Інтеліґенція без того, що творить її суть, без основних ознак: посідання знання і любови до нього, інтеліґенція по назві, а не по суті. В цьому є внутрішня суперечність: або в нас є інтеліґенція, або ми її не маємо, а маємо натомісць її сурроґат, псевдо-інтеліґенцію.

Не дивниця отже, що »з неробства і незнання кооперації інтеліґенцією виходить чудасія, дивогляд«, про який, як про загальне явище, оповідає д. Росткович страшні річі. Йому доводилося спостерігати селян — як

---

*) Підкреслення редакції.

вони чисельно одвідують збори, конференції та анкети, як з увагою ставляться до рефератів і промов, річево обговорюють справи, як у них помічається живий інтерес до всього і бажання все пізнати, чомусь навчитися. А в місті на зборах кооператив, в яких переважає міщанство та інтеліґенція, »саля світить звичайно пусткою«, а коли й зійдеться невеличкий їх гурток, то зачинаються сварки, лайки нераз дуже брудні. Все це деморазуюче впливає там, де членами є селяни — особливо в міських повітових кредитових інституціях — бо відштовхує їх від організації, настроює недовірливо до ідеї та ворожо до інтеліґенції.

Наслідком такої »чудасії« є те, що міські кооперативи, що знаходяться під проводом інтеліґенції, часто густо освічених людий і свідомих патріотів, але які не розуміють зовсім кооперації — одна за другою валяться, а коли існують, то в ніякому разі зі своїми „брудними інтересами« не являються зразком для села. Причину цього д. М. Ростковиҷ справедливо вбачає в бракові у інтеліґенції кооперативної освіти, свідомости і потягу до їх набуття, бо показується таке диво, що у неї »панує тьма кромішна і невіжество без порівнання більше, як на селі«. »Ми можемо дочекатися такого скандалу, що як так далі піде, то за якийсь час будуть учити нас кооперації селяни і будуть ставити нам за зразок свої малі сільські кооперативи, які поволи і скромно, алеж всеж таки розвиваються.« (підчеркнення наше. — Ред.)

»Так далі бути не може«! — скажемо ще раз і ми разом із д. М. Ростковичом. Інтеліґенція, що є короною народа — галуззям і листями, що нутрується соками, які тягне з землі пень і коріння народу — селянство, є зобовязана повертати, платити за те народові духовими цінностями, кріпити його, щоб він міг »устояти проти всякої негоди і всяких бур«; а то з уваги на галапасів, котрі як нападуть, то все може »зсохнути і марно згине«. І д. М. Ростковиҷ кличе нашу інтеліґеняію до знання, до освіти і несення її »в народ — на село«. Кооперативно допомогти народові, який прагне освіти, в імя засади: »помагаючи иншим — помагати собі« — ось актуальний клич для неї.

Закінчуючи свою статейку, шан. автор пропонує засновування самоосвітних кооперативних гуртків. Ідея чудова і варта, щоб над нею подумали зразу усі керовники кооперативного руху на місцях. При кожнім Повіт. Союзі обовязково, при кожній філії Просвіти, при руханкових організаціях, по можливости, повинні появитися такі гуртки; бо ясна річ, що закінчення пів чи навіть ціло-річного кооперативного курсу (дехто з кооперативних робітників має ще коротші курси) крім загальної уяви не могло нікому дати блищого знання і глибшого розуміння кооперативного руху. Велике діло в цім напрямку моглоб зробити новозасновуючеся ідеольоґічне товариство кооператорів з головним осідком у Львові.

Для початкуючих, що тільки зачинають цікавитися кооперативним рухом, як ідеольоґічна примана (що є найважніше!), дуже надається лектура таких книжок, як видана щойно брошура Ресселя »До великих діл!«.

Особливо молоде покоління нехай читає і думає, бо до нього життя, що стає чимраз складнішим, поставить значно більші вимоги що до знання і кооп. підготовки, як ставить до сьогоднішніх діячів кооп. руху.

Господарська хроніка.

Курс доляра. В м-ці травні доляр Північно-американських Сполучених Держав, не зазнаючи великих хитань, коштував на польських біржах в середньому 8·90 зол. рівнож стільки, як і в попередні місяці ц. року.

Гуртові ціни за головні збіжа на польських та визначніших світових ринках (біржах) в часі між 14.V і 9.VI. в долярах за квінтал (q):

	Пшениця: 1927 30.V-4.VI.	Пшениця: 1927 6-11.VI.	Пшениця: 1928 14-19.V.	Пшениця: 1928 4-9.VI.	Жито: 1927 30.V-4.VI.	Жито: 1927 6-11.VI.	Жито: 1928. 14-19.V.	Жито: 1928. 4-9.VI.
Варшава . . .	6·71	6·63	6·65	6·70	5·90	5·86	5·94	5·98.
Познань . . .	6·13	6·13	5·84	5·89	5·70	5·76	5·76	5·75.
Берлін	7·03	7·25	6·32	6·28	6·52	6·66	6·85	6·66.
Ліверпуль . .	6·32	5·95	5·96	5.86	—	—	—	—
Новий Иорк .	6·18	6·08	6·30	6·01	5.10	5·16	5·75	5·66.

	Ячмінь: 1927 30.V-4.VI.	Ячмінь: 1927 6-11.VI.	Ячмінь: 1928 14-19.V.	Ячмінь: 1928 4-9.VI.	Овес: 1927 30.V-4.VI.	Овес: 1927 6-11.VI.	Овес: 1928. 14-19.V.	Овес: 1928. 4-9.VI.
Варшава . . .	5·34	5·34	5·93	5·91	5·04	5·04	5·46	5·58.
Познань . . .	4·89	4·93	5·62	5·38	4·85	4·84	4·89	5·04.
Берлін	5·94	6·06	6·49	6·31	6·86	6·04	6·40	6·31.
Ліверпуль . .	—	—	—	—	4·77	4·92	6·14	5·95.

Довоєнні ціни (1913 р.) та середні ціни збіжа за 1927 р. подані були нами в ч. 5 »Кооп. Республики« (ст. 243).

В порівнанні з даними за попередній місяць (див. К. Р. ч. VI. стр. 284). подані тут середні тижневі ціни за середні сорти збіжа вказують на відворотний поступ, а саме: що занотована раніш на польських біржах тенденція до спаду цін міняється для пшениці, жита і вівса в протилежному напрямі, і ціни їх досягають майже того ступня, на якому стояли 12.V. ц. р. Тільки ячмінь як бачимо, падає в ціні далі. В межичасі (між 14.V. і 9.VI) не помічалося хвилювань; ціни підносилися, згл. падали поволі, без скоків. Зниження, спостережене минулого разу, було лише хвилевим наслідком раптового довозу закордонного збіжа, крива зросту котрого по відомостях статистичного уряду у Варшаві в квітні раптово впала, і це спричинило новий зріст цін за збіжа на польських ринках, де знову відчулася гостра недостача його. (Wiadomości statystyczne ч. 112; повівн. діяґрами в п.11. »W. S.«, та »Кооперативній Республиці« ч. 6.)

В цей же час на світових збіжевих ринках помітний на загал повільний, але значний спад цін.

Місцеві ціни за збіжа, плачені продуцентам в Польщі та на українських землях, в свою чергу не залишилися без впливу на них змін, які зазнали гуртові ціни на біржах у Варшаві й Познані, і в травні м-ці б. р. вповні їм резонували, як свідчить наступна таблиця (за квінтал в злотих):

		Пшениця:	Жито:	Ячмінь:	Овес:	Картопля ідома:	Картопля промисл.:
Польща (середньо)	V. 1927	59·35	50·14	43·02	42·98	12·12	9·68
» »	V. 1928	58·34	50·89	47·30	46·31	10·33	8·48
Варшава »	» »	59·60	50·93	47·83	46·86	9·32	7·85
Полісся »	» »	58·65	51·05	49·31	51·43	11·18	9·31
Волинь »	» »	56·72	48·35	43·62	42·02	8·95	7·78
Познань »	» »	53·80	52·56	47·92	45·55	10·13	8·05
Львів »	» »	60·83	53·22	48·48	47·35	11·84	9·71
Станиславів »	» »	57·87	49·89	44·58	43·58	10·73	8·67
Тернопіль »	» »	56·43	48·03	42·85	41·13	8·16	6·89.

Звіринні харчові продукти в міс. травні 1928 в золотих.

	Свинина: 1 кґ.	Молоко: 1 літр.	Яйця: 10 шт.
Варшава . .	1·87	0·28	1·28
Полісся . . .	2·02	0·33	1·07
Волинь . . .	1·79	0·31	1·03
Познань . .	1·71	0·27	1·35
Львів	1·68	0·32	1·11
Станиславів	1·70	0·33	1·08
Тернопіль .	1·57	0·30	1·15

Торговельний білянс Польщі. В місяці травні б. р. Польща привезла з закордону товарів на 296.470 міліонів злотих, а вивезла своїх товарів на 201.776 міл. злотих, так що загранична торгівля дала за місяць відємне сальдо в 94·694

міл. золотих. За пять останніх місяців маємо такі дані: привезено на 1.475,877 міл. злотих; вивезено на 1.010.849; сальдо мінус 465.028 міл. злотих. Отже від 1. березня ц. р. сальдо постійного пасивного торговельного білянсу Польщі майже подвоїлося. (Порівн. »Кооп. Р-ку« ч. 5. ст. 246).

Польський бюджет на 1928/9 рік. Обі законодатні палати ухвалили бюджет польської держави на 1928/9 рік, який обовязує від 31. квітня 1928 р. до 31 березня 1929 р. Таблиця, яку нище подаємо, представляє образ майбутньої державної господарки, загальна сума видатків котрої в межах бюджету виноситиме 2.508,4 міліонів золотих п. Разом з дозволеним перекроченням бюджету, яке передбачує скарбовий закон, висота видатків має виносити 2.673 міл. золотих.

Державні видатки по ресортам в міліонах золотих:

Назва ресорту	Бюджет 1928/29 р.	Бюджет 1927/28 р.	Річно + більше — менше
Президент	3,3	2,6	+ 0,7
Сойм і Сенат	10,6	8,8	+ 1,8
Державна контроля	5,0	4,5	+ 0,5
Президент ради міністрів	2,1	1,8	+ 0,3
Міністерство закордонних справ	52,3	39,6	+ 12,7
» військове	741,3	610,8	+ 130,5
» внутрішніх справ	218,6	184,7	+ 33,9
» скарбу	130,6	108,3	+ 21,8
» справедливости	107,9	97,2	+ 10,7
» промислу і торгу	48,3	39,0	+ 9,3
» залізниць	16,1	3,3	+ 12,8
» рільництва	54,7	37,7	+ 17,0
» освіти й релігії	398,8	329,3	+ 69,5
» праці й опіки	134,6	87,5	+ 47,1
» с-г. реформ	47,6	36,5	+ 11,1
Ренти і емеритури	233,8	183,5	+ 50,3
Державні борги	231,2	145,0	+ 86,2
Почта й телєфони	2,4	—	+ 2,4
Разом	2.508,4	1.973,4	+ 535,0

Бачимо, що для всіх ресортів видатки збільшено, а загалом цілий бюджет зріс більше як на пів міліярда золотих п. З того заслуговує на нашу увагу непомірне збільшення непродуктивних видатків на військо і поліцію, що дає більшу суму, як видатки на освіту, промисл і торговлю, залізниці, публичні роботи і аґрарну реформу разом взяті. Відсотково видатки на військо займають цілих 30,06% бюджету а разом з міністерством внутрішніх справ 39,39%. Досить значну позицію — 9,33% — поносять покриття державних боргів; освітні справи — 15·05%.

На покриття цих видатків держава здобуває засоби з таких, як видно з таблиці, джерел:

	Бюджет 1928/29 р.	Бюджет 1927/28 р.
З посередніх податків і монополів	1.639,4	1.206.
З безпосередніх податків	514,0	493.
З адміністр. доходів і державних підприємств	501,6	286
Разом	2.655.—	1.895.

Найбільшим тягарем отже падуть побори держави на споживача продуктів першої потреби в формі посередніх податків, що творять маже 60% доходів держави.

Стан довозу і вивозу збіжа в б. р. та його проспективи. До 1-го червня б. р. Польща імпортувала біля 1.346 тис. квінталів пшениці і 789 тис. квінталів жита; разом 2.135 тис. квінталів. В минулому році до тієї дати привезено було 2.364 тис. квінталів, але в 1926/27 р. був на початку б. м. значний вивіз (до 1 VI. 1927 р. біля 947 тис. квінталів), тоді як в 1927/28 вивозу не було. Відємне сальдо в цьому році є значно більше. На будучий господарський рік при гіршому врожаї правдоподібно ще збільшиться довіз пшениці й жита з закордону, що при завше можливім поновленні звижкової тенденції в світових цінах, буде не малим тягарем для Польщі та її фінансів.

Стан засівів в Польщі і на українських землях. Дякуючи частим змінам погоди до гіршого, стан хлібних культур в Польщі викликає побоювання. І хоч між 20 травня і 5 червня наступило деяке поліпшення погоди, одначе кількість тепла і сонця, потрібних для росту і дозрівання ростин, була ще невистарчаюча. Натомість вохкости є всюди за винятком Тарнопільщини аж надто богато. Кваліфікація ростин зближається до середньої. Жита гірші від пшениці, ярина ліпша від озимини і вища від середньої якости.

Після пятиступневої системи стан засівів в Польщі і на українських землях за травень м. б. р. представляє слідуюча табличка (Число 5 означає найліпший, число 1 найгірший урожай):

		Пшениця:		Жито:		Ячмінь:		Овес:	Конюшина:
		озима	яра	озиме	яре	озим.	ярий.		
Польща (середньо)	V. 1927.	3·3	3·2	3·0	3·0	3·1	3·0	3·1	3·2
» »	V. 1928.	2·7	3·0	2·5	3·1	2·7	3·2	3·2	2·8
Варшава »	» »	3·0	3·3	2·4	2·9	2·4	3·2	3·2	2·8
Познань »	» »	2·9	3·2	2·6	3·0	2·7	3·2	3·3	2·8
Полісся »	» »	2·6	2·8	2·5	2·8	2·5	2·9	2·9	2·7
Волинь »	» »	2·5	3·1	2·5	3·4	3·1	3·5	3·3	2·8
Львів »	» »	2·5	2·9	2·5	2·9	2·7	3·0	3·2	2·6
Станиславів »	» »	2·5	3·0	3·0	2·9	2·7	3·0	3·2	2·7
Тернопіль »	» »	2·2	3·1	2·5	2·9	2 0	3·2	3·3	2·4

Брак і дорожнеча грошей та зменшення ощадностей. В другій половині травня і в першій червня відчувався сильний готівковий голод, спричинений 1) зменшенням вкладів в державних і приватних банках, 2) зростом запотребування готівки з боку селянства в часі переднівок, 3) сильним попитом на грошеві середники з боку промислу особливо сезонового, 4) надійшовшими термінами сплати податків, 5) що раз численнішим виставлюванням довготермінових векслів.

Вкладки в Банку господарства Крайового впали протягом травня з 383 на 363 міл. злотих., в державнім Банку Рольнім з 44,3 на 38 міл. зл. а в Почтовій Касі Ощадности з 244 на 241 міл. зол. Треба одмітити, шо в П. К. О. зменшилися тільки чекові рахунки, натомісць щадничі вкладки зросли на 1.927.256 зл. і на день 31 травня б. р. дали суму 80·105·311 злотих.

Польський Банк і великі приватні банки особливо поміщицькі та ті, що оперті на закордонних капіталах, старалися в міру можности розширити кредитову акцію. Банк Польський збільшив свій векслевий портфель за травень і першу декаду серпня на 68·790·210 зл., що до певної міри заспокоїло ринок. Некорисно вплинула на грошевий ринок поява поважної кількости векслів з довготерміновою платністю. Купці пояснюють це труднощами для збуту нагромаджених в надмірній кількости товарів і гострою конкуренційною боротьбою між окремими фірмами, як рівнож заграничною конкуренцією, що оперує дешевим і довготерміновим кредитом. Господарчі сфери, в першій мірі промислові, вважають, що надмірна кількість довгоречинцевих векслів може викликати векслеву інфляцію та те, що за цим йде — господарчу кризу, і тому вважають, що треба би було запровадити вищі оплати для векслів з речинцем понад три місяці. Також скарбові власти намірені поробити в тому напрямі певні зарядження.

В звязку з недостачею готівки, — котру характеризує між иншим факт, що промисловці в багатьох випадках уділюють гуртівникам при готівкових розрахунках 10 до 15 відсотків сконта — дисконтова стопа на приватних ринках тримається на високому рівні. За дисконт першорядного матеріялу платиться $1^1/_2$ до $2^0/_0{}^0/_0$, другорядні дисконтують на $2—3^0/_0$, а третєрядні навіть на $4^0/_0$ в місячному відношенні.

Виплатність в деяких банках дещо поправилася, а в деяких, навпаки, виявила дальше погіршення. На ринку спостерігається ще велика кількість векслевих протестів. Запас чужих валют в державнім Банку польськім сильно зменшується. Все те разом взяте родить в цілій Польщі атмосферу непевности і вижидання якоїсь зміни.

Заграничні капітали в польському промислі. Польське міністерство промислу і торговлі видало, опрацьовану Д-ром В. Супіньскім на підставі матеріялів міністерства, статистику участи заграничних капіталів в польських акційних спілках.

З причини ріжниць законодавства в ріжних частинах Польщі, відповідно до колишніх заборів, статистика обіймає тільки забори австрійський та російський, а в них — 850 акційних спілок. Після зіставлень п. Супіньского

заграничний капітал цих спілок виносить 76% всіх капіталів, ульокуваних в польських акційних спілках.

Наступна таблиця виказує участь закордонного капіталу у 850 польських акційних спілках на день 1. І. 1928:

Рід промислу:	*Акційний капітал:* Разом:	В тому заграничний в тисячах злотих.	% загр. кап.
Вовняний промисл	348·110	36 873	11
Гірництво і гутництво	262·166	83·868	32
Нафтовий промисл	184·304	110·872	60
Споживчий »	174·562	6·734	4
Хемічний »	80·050	15·011	19
Метальовий і електро-технічний промисл	164·700	21·187	15
Електровні	66·404	29·651	43
Папірні	43·488	6·638	15
Деревний промисл	23·953	3·602	15
Инші промисли	180·568	8·569	5
850 акц. спілок разом:	1·528·305	322·805	21

Походження закордонного капіталу згаданих 850 акц. спілок представляє слідуюча таблиця:

Країна:	Сума: в тисячах злотих.	% уділу
Франція	177·582	55
Австрія	40·683	7,9
Бельґія	25·342	4,1
Швайцарія	13·523	3'4
Анґлія	9·568	3.
Німеччина	9·372	2,9
Инші краї	35·779	11,2
Разом	322·805	100.

Сумний стан і перспективи деревного промислу. Економічні переговори з Німеччиною не посуваються наперед і не віщують скорого й доброго кінця. Це у великій мірі неґативно відбивається на польському деревному експорті та промислі, де панує від давна сильна стаґнація. Експорт значно змалів, порівнюючи з попередніми місяцями. Лісові роботи вже покінчилися, при чому кошти праці і перевозу були дорощі на 10%. Тартаки працюють усильно. Одначе дякуючи незначному експортові будуть примушені обмежити працю. Німці стараються вивозити з Польщі тільки сирівець а до того в наслідок сильної конкуренції Чехословаччини й Румунії вони замінили спосіб плачення готівкою на виставлення векслів ня 6 місяців. Анґлійські відборці також повстримуються від закупок в Польщі, дістаючи по дешевших цінах потрібний матеріял з Фінляндії. Експорт на инші ринки відбувається в обмеженій кількости. — Рух будівельний розвивається також дуже помало.

Щоб убити цілковито польський деревний експорт польське правительство — якщо можна вірить чуткам — має підвищити залізничний тариф ще на 35 відсотків.

Організація вивозу свинини. В звязку з певними труднощами, на які натикається в останніх часах експорт свинини з Польщі обмірковується в урядових кругах, як подає »Rolnik Ekonomista« (ч. 12) проєкт »поважного і проґрамового« розбудування перерібки і вивозу мясних продуктів; до цього часу ця ділянка була неорганізована і не використовується тих вивозових можливостей, котрі існують що до ряду ринків (отже по лінії найменшого опору — дешевших ринків. Ред.). З хвилею закінчення і пущення в рух двох різень в Ходорові і в Дембіці і скоординування з ними праці инших підприємств, що борються нині з великими труднощами організаційними і фінансовими сподіваються, що буде можна створити бодай раціональну проґраму експорту. Дві фабрики »Унікара«, які нині стоять нечинні, також гадають урухомити на засаді раціональних метод.

Експорт збіжа через Чорне Море. Вивіз збіжевих продуктів через Одесу виносив в березні ц. р. 9.911 тон. Експортується головно макухи і стручкова городина. Порти Миколаїв, Херсон, Садовськ та Хорли збіжа в березні не вантажили. Дальший вивіз буде залежний від перспектив цьогорічного врожаю. З огляду ж на кліматичні умови міродайних приблизних виглядів до м. червня не можна очікувати.

Експорт з України. Протягом першого півріччя радянського господарського року (XI. 1927 — III. 1928) вивезено з України до Франції та Італії

замороженого мяса і мясних продуктів у вартості на 1.800.000 крб. (900.000 зол. номін. курсу).

Продукція масла на Україні. »Вукопспілка« має намір збудувати 15 фабрик масла. В першу чергу будуть вибудувані фабрики в Ґлобіні, Іванівцях, Рогачині, Гришині, Гродзі, Гайчурі, Миргороді, Хмільнику, Войтові, Володарі; пізніше в инших місцях. Фабрики ті задумані на велику скалю. Вукопспілка є централя споживчої кооперації. Паралельно до неї організує селянські молочарські кооперативи молочарсько-скотарський союз »Добробут«. Отже акція не є одностайна.

Реорганізація і стан закупів хліба в С. Р. С. Р. Урядова акція примусового скуповування збіжа в С. Р. С. Р. буде реорганізувана в напрямі її зцентралізування. Всі дотепер самостійні організації на терені поодиноких республик мають утворити одну всесоюзну (московську) організацію »Союзхлєб«, до котрої належатимуть також декілька млинарських трестів.

Що до стану закупівель, то протягом перших трох місяців б. р., тому що вжиті були надзвичайні виїмково гострі заходи, вдалося надолужити залеглости в закупівлях з попередніх місяців. В порівнанні до замаґазинованих в другій половині березня 475.000 тон збіжа, перша половина цвітня виказує значний спад, бо кількість зсипаного в тім часі до маґазинів збіжа виносить тільки 153.000 тон; місячний плян отже був виконаний лише на 20%. Рік тому в тім самім місяці акція закупівлі збіжа дала 251.000 тон.

Стан засівів на Україні. Несприяючі атмосферичні умови в місяці березні і цвітні ц. р. відбилися відємно на стані засівів озимини на Україні. В деяких округах середньої і полудневої України знищені значні обшари озимини. Стан її на Київщині після пятиступневої системи представляється слідуючо:

	1928	1927
пшениця	2.9	3.2
жито	2.7	3.0

На підставі дотеперішніх відомостей на Київщині знищилося 6% загальної площі озимих засівів. На Волині стан засівів оцінюється для пшениці в 2.6, для жита 2.7.

Стан озимини на Лівобережу на загал видається ліпшим, як на Правобережу.

Холодільні в Одесі. В звязку з інтенсивним використовуванням і ужиточністю для радянського експорту як і для обороту на внутрішньому ринкові одеської холодільні (в березні ц. р. вивезено з неї 3.000 тон швидко псуючихся товарів), зацікавлені організації виступили з проєктом будови нового бльоку при існуючій вже холодільні в Одесі.

Збут яєць.

Експорт яєць в м. травні б. р. При значному зрості продукції в травні, цифри вивозу не виявили однак сезонового зросту вивозу яєць в цьому місяці. Експортери почали робити запаси на пізніші вивозові періоди, завдяки чому на внутрішньому ринку навіть відчувся брак товару. Тому що одночасно внутрішні ціни піднялися понад світовий рівень, експортова конюнктура обнизилася, тим більше, що сильна конкуренція радянського (українського) експорту цілком спаралізувала звишкові тенденції на світовому ринкові, на котрому в другій половині травня виразно позначилося згіршення сітуації.

Хиби польського експорту яєць до Німеччини. Як повідомляє державний Експортовий Інститут, німецькі імпортери часто скаржаться на постійно стверджувані недостачі в кількости яєць, котрі доходять инколи до кількох десятків штук на скрині. Браки ці повстають не підчас транспорту, бо стаються тільки в польських пересилках, але на місці, при пакуванні і спричинюють тим самим значні страти. Імпортери не користають з права рекламації, звязаної зі складною формалістикою, крутійською кореспонденцією, торгами і т. п., а скорше годяться на резиґнацію з достави яєць з Польщі. Вони зажадали, щоб кожний експортер вцілях полегчення контролі вкладав до своїх скринь картку з написом його фірми.

Несолідність і невихованість польських експортерів в цих випадках досягає свого вершка; недивниця отже, що до позірної стандаризації яєць в Польщі, в такому вигляді, як вона була принята, дійшло лише під суґеруючим мусом наслідування заграничних мод; для заграничних імпортерів це нова нагода для перебрання в свої руки експорту яєць з Польщі.

»Стандаризація« яєць в Польщі. В »Деннику Законів« з дня 6.III. ц. р. ч. 27 під ч. 249 появився декрет президента польської республики »про уреґулювання вивозу курячих яєць за границю«. На вдоволення заінтересованих кругів параґрафи декрету формуловано коротко і загально.

Перший артикул декрету вилучує з під його ділання транзит, вивіз для особистого вжитку і в руху граничнім, звільняє від сили його приписів; вивіз яєць продуцентами та їх організаціями на підставі позволень міністерств рільництва та промислу й торговлі. Артикул другий забороняє вивіз яєць зіпсутих і зовнішньо пошкоджених і отже не обмежує вивозу яєць малих і забруднених. Артикул третій полишає справу евентуального штемплювання яєць роспорядкам виконавчим. Четвертий артикул заряджує концесійну систему експорту, а пятий визначає умови уділення концесій (посідання маґазину, просвітлярні, складу, запасів опаковочних матеріялів та фахового персоналу). Арт. 7 доручає догляд над концесіонуваними підприємствами міністрові промислу й торговлі, при чому в засаді контроля відбувається на складах, контроля ж транспортів — тільки виїмково (в разі узасадненого підозрення про порушення декрету.) Арт. 8 — 11 усталюють кари і способи оречення.

»Rolnik Ekonomista«, (ч. 8 б. р.) не скриває свого вдоволення з пристосування волі законодавця до бажань »Związku polskich organizacyj rolniczych«, як виразника опінії зацікавленої сторони, підкреслюючи при тім ті точки декрету, при яких було респектовано його погляди та інтереси. Це особливо яскраво проглядає при арт. 2, де пошановано їх інтерес, як експортерів головно дрібних яєць, якими суть переважно яйця польської продукції, та в арт 7, який мовчки між рядками припускає перевіз і нестандаризованих яєць при системі контролі лише на складах, що, справедливо підхопивши часопис патріотично признає »wielkim postępem«...; і що цілком підтверджується арт. 8 — 11, які не передбачають конфіскати таких транспортів. Про таку »стандаризацію«, сам »Rolnik Ekonomista« пише, що »w każdym razie wkroczyliśmy na modną drogę standaryzacij produktów eksportowych«..., забуваючи додати, що в дійсности вступили лише одною ногою на дорогу на дуже то милих мод, які так не до лиця польським консерватистам. »Модний кафтан та не по моді вшитий«. (Порівн. »Кооп. Р-ку ч. 3 ст. 145—146).

Страх перед чужоземними імпортерами яєць. В польських господарських і експортових колах помітне певне завчасне хвилювання, в звязку з повище згаданим розпорядком президента польської республики про уреґулювання вивозу яєць за кордон. Во но спричинене рухливістю заграничних імпортерів і спекулянтів, котрі вже готуються з хвилі появлення виконавчих розпоряджень влади до одержання в Польщі концесій, заложення яйчарських маґазинів, до скупу польських яєць і взагалі до визискання на свою користь ситуації і експортових привілеїв. Їх заграничні аґенти, часто міняючи місця свого перебування і тому невловимі для польської адміністрації, чуючись зовсім певно за плечима респектованого тут чужоземного капіталу, матимуть ще й ту вигоду, що, користаючи з відповідних клявзуль, уникатимуть контролі і не платитимуть оборотового податку; скуповуючи продукти за дешевші ціни, вони будуть ділати на некорисить держави і на шкоду тубольних підприємців. Для країни, де чужоземний капітал є всевладним паном, така перспектива справді відкриває поважні небезпеки і викликає оправдані побоювання, що відзеркалює й преса. З приводу цього, представляючи нерожево гостроту цілої справи, »Rolnik Ekonomista« (ч. 11 б. р. ст. 529) радить, як вихід з сітуації, щоб »виконавче роспорядження на деякий час — річний або двохрічний—застерегло неуділення концесій вивозовим яйчарським фірмам, що повстали в біжучому році«.

Організація торговлі яйцями в Данії. В 1888 р. посідала Данія 4.500.000 кур і когутів, а по 10 роках кількість птиці дійшла до 8.500.000 штук. В 1914 році нараховувалося в Данії 15.000.000 а в 1923 20.000.000 курий.

Торговля яйцями в Данії, знаходячися в повному розцвіті, є там подивляючо проста і має разом з тим знамениту організацію. В Данії існує значна кількість яйчарських кооператив, котрі своє повстання завдячують молочарським кооперативам. Ці кооперативи обєднуються на певній території в більші окружні союзи. Найбільшим з них є »Данський Союз для експорту яєць«, що повстав в 1895 р. До цього союзу належить 550 округових товариств з 30.000 членами. Кожний член дістає каучукову печатку з двома нумерами. з котрих один вказує на число даної округи, а другий є нумером члена. Такий член є зобовязаний віддавати до округи всі яйця свого курника за виїмком, тих, які потрібні для власного

вжитку або для виводу. Яйця не можуть бути старші як 8 днів; за свідомо чи випадково доставлене зіпсуте або несвіже яйце платить дотичний за перший раз певну грошеву квоту, яко кару; за другим разом платить подвійно. Прийняті яйця важуться а потім виплачується за них належитість.

В окружнім товаристві пакуються яйця до скринь. Скрині ці висилаються округовими товариствами до місця осідку Союзу в Копенгазі, де яйця поновно досліджуються за поміччю пересвітлення, прикладаються на них печатки і перепаковуються до експортових скринь.

Експорт яєць з Данії відбувається одначе не тільки за посередництвом Союзів яйчарських кооператив, але також і давніших експортових фірм. Так само численні кооперативи инших типів займаються вивозом яєць.

Яйчарські Союзи в Данії повстали шляхом натурального розвитку, злученням окремих менших кооператив в округові товариства, котрі в свою чергу творили Союзи, ц. то централі здібні провадити експорт достарчуваних їм у відповідний спосіб, в короткім часі та у вистарчаючій кількости яєць.

Продукція і вивіз яєць з Радянського Союзу. Перед війною ціла Росія була одним з головних продуцентів та експортерів яєць, покриваючи 42% запотребування німецького ринку і 53% анґлійського ринку. По війні її продукція і експорт раптово і значно зменшилися, тому що й кількість курий в 1923 р. впала до 70 міл. штук цебто на $^3/_4$ в порівнанні до року 1913, коли їх нараховувалося 225 міл. штук. Наслідком того в взгаданім часі продукція не покривала домашнього запотребування. Починаючи від р. 1923 становище починає постепенно поліпшуватися, так що в р. 1927 кількість курий на Радянщині досягла цифри 160 міл. штук і, як передбачується, в 1928 році дійде до 200 міл. штук.

Офіційні дані радянської статистики свідчать про сталу звишкову тенденцію так в продукції, як і в експорті яєць, при рівночаснім поліпшенні якости товару і частково перепроваджуваній стандаризації. Експорт яєць зосереджений на Радянщині у 8 великих державних організаціях і в 3 кооперативних, працюючих в повному порозумінні і провадячих спільну експортову політику. Монополь загранячної торговлі дозволяє Рад. Союзові зконцентровувати товари на певних ринках і застосовувати одностайну політику цін, завдяки чому він стає поважним конкурентом на міжнародньому яйчарському ринкові, тим більш, що радянська продукція, особливо на Україні, в своїх можливостях потенціяльно є необмежена і загрожує в першу чергу польському експорту, так що польські яйчарські кола, признаючи перевагу у всіх відношеннях за своїми східними сусідами, мають повну підставу до серіозних побоювань, в чому їм признаємо рацію.

Зріст продукції і експорту яєць з цілого Радянського Союзу за 5 літ ілюструє слідуюча табличка:

Рік	Прод. яєць (в вагонах)	Вивіз яєць (в вагонах)
1922/23 .	1.195	314
1923/24 .	5.610	2.333
1924/25 .	9 337	4.890
1925/26 .	9.575	4.140
1926/27 .	13.281	6.070

Позицію України в загально-союзній продукції і експорті, за браком окремих статистичних даних для України за попередні роки, можемо уявити собі на підставі даних за перші місяці біжучого року (на 1.V. 1928) і то лише для правобічного кооперативного товариства »Кооптах«, яке репрезентує 70% загального скупу яєць на цілій Україні. Протягом отже чотирох місяців ц. р. »Кооптах» закупив 1·575 ваґонів яєць, з чого вивезено до Німеччини, Австрії, Франції і Чехословаччини 1·025 ваґонів, 300 ваґонів вивезено до північних республик Союзу а 250 ваґонів ульоковано на внутрішніх українських ринках. »Кооптах« плянував на місяць травень ц. р. виконати закупок на 900 вагонів яєць, з того 700 ваґ. мало бути вивезено, 100 ваґ. призначено для цілей внутрішньої консумції, а 100 ваґ. законсервується на пізніший період. З того можемо судити, що уділ України в експорті яєць за границю Радянського Союзу становитьбільше 50% загального радянського експорту.

Ціни яєць усталені на 0.3 крб. за 10 штук. В травні ціна має бути знижена до 0.28 і 0.25 крб. за 10 штук.

Кооперація в Чехословацькій республиці.

Сучасний стан кооперації в ЧСР. згідно з останніми матеріялами, що опубліковані Центральними Кооперативними Союзами, і головним чином, Центральним Союзом Чеських Сільсько-господарських копeратив (Ustřední Jednota) в Празі, який між иншим, в цьому році святкує 30-ліття своєї діяльности, уявляється в такому вигляді:

Загальна кількість кооператив в Республиці		15.576
Ці кооперативи по окремих катеґоріях розподіляються так:		
1) кредитових кооператив		6.504
в тому числі: а) системи Райфайзена (Кампелічки)	4.807	
б) системи Шульце-Деліча	1.697	
2) сільсько-господарських кооператив		4.609
в тому числі: а) кооператив по закупці та збуту в широкому змислі цього слова	1.477	
б) кооператив по поліпшенні техніки господарства	1.270	
3) Продукційні кооперативи робітників та ремісників		1.594
4) Споживчі кооперативи		1.217
5) Будівельні кооперативи		1.532
6) Ріжні кооперативи		115

Загальна кількість кооперативних союзів в країні — 49. Кооперативи І-го ступіння і їх союзи розподіляються по окремих частинах Республіки так:

	Кількість	
	кооперативи	союзи
Чехія	8.377	25
Моравія	3.632	9
Шлезьк	694	6
Словаччина	2.470	4
Підкарпаття	398	5

По національному складу 70% цих кооператив слід лічити чеськими і 21,5% — німецькими, решта припадає на Українців, Мадяр і Поляків.

Загальна кількість членів по всіх кооперативах Чехословаччини сягає принаймні $2\frac{1}{2}$ міліонів. Одначе, коли б захотіли знати кількість тих осіб, з яких кожна входить в склад членів одного чи де кількох кооператив, з тим, щоб кожну таку особу лічити членом кооператив тільки один раз (хочби вона була членом в декількох кооперативах), ми найдемо, що в Чехословаччині кількість осіб, що беруть участь, яко члени, в кооперативах, сягає більше 1.350 тис. Сума ця складається з 900 тис. членів кредитових кооператив і з 450 тис. — то б то, половини*) всіх членів споживчих кооператив, приймаючи на увагу, що друга половина вже входить в члени якої небудь кредитової кооперативи і що члени инших кооператив одночасно входять чи в кредитову чи в споживчу кооперативу. Таким чином, можна твердити, що в ЧСР біля 9% всього населення є членами одної чи де-кількох кооператив. Коли ми приймемо на увагу, що відповідний по істоті відсоток в инших країнах (не торкаючись зараз методів

*) По наших приблизних розрахунках.

його встановлення для кожної з них) буде для Англії — 11%, для Данії — 12% та для Німеччини — біля 8%, ми мусимо визнати, що Чехословацька Республика є одною з країн, населення яких приймає значну участь в кооперації.

Зростаючий склад членів і операцій кооперативних організацій в ЧСР за останні 10 років дають право казати про великий поступ в цьому відношенні Чехословаччини. Це ясно з деяких статистичних даних, які ми зараз і наведемо:

	1918/19	1927/28
	Мілiони к. ч.	
1. Загальна сума вкладів в Кампелічках	1.419	4.000
2. Сума вкладів до Центрального Союзу чеських кооператив	980	1.620
3. Річний оборот по продажу в чеському Союзі Гуртових Операцій	294	530 (1926)
4. Річний оборот продажу в чеських продукційних і споживчих кооперативах	306	1.098
5. Власні капітали в Центральному Союзі сільсько-господарських чеських кооп.	11	109
6. Кількість молока, що було на протязі року збуто через кооп. молочарні	43 міл. літр.	200 міл. літр.
7. Річний пересічний оборот одної кооп. в кооперативах для закупу та збуту	150 ваґ.	607 ваґ.

Зі всього зазначеного вище можна зробити висновок, що кооперація в Чехословаччині за останні роки досягла значних успіхів і в сучасний мент вона є поважним елементом економічного життя Чехословацької Республики.

проф. С. Бородаєвський.

Кооперативна освіта.

Анкета з кооперативних курсів в Холмі.

(Травень — Червень 1928.)

У свій час ми в коротких рисах подали в наших часописах звідомлення про перші двохтижневі кооперативні курси, що відбулися в Холмі з 20-го травня до 3-го червня б. р. На курсах цих була зібрана від всіх курсантів анонімна анкета, яка по належній обробці заслуговує на подання її до відома нашому ширшому громадянству, яке цікавиться кооперативним рухом взагалі і вишколенням наших молодих працівників на полі кооперації з окрема.

Перед тим, як приступити до розгляду цього дуже цінного і цікавого матеріялу, треба зупинитися над складом слухачів цих курсів, щоби можна належно зрозуміти анкету і віднестися до неї з належною критикою.

Як вже про це згадувалося, курси прослухало і закінчило 35 слухачів, з них 9 жінок і 26 мущин.

По віку слухачі розділялися так:

19 до 20 літ	—	8	слухачів
21 » 25 »	—	9	»
26 » 30 »	—	10	»
31 » 35 »	—	5	»
36 » 40 »	—	1	»
41 » 45 »	—	1	»
46 » 50 »	—	0	»
51 » 55 »	—	1	»

По освітньому стану слухачі курсів ділилися так:

сільська початкова школа	13	слухачів
вища початкова школа	5	»
2 кл. учительська школа	3	»
нища сільсько-господарська школа . . .	1	»
учительський семинар (школа)	5	»
1 кл. ґімназії	1	»
2 кл. »	2	»
3 кл. »	1	»
6 кл. »	1	»
ґімназіяльна матура	1	»
духовна школа	1	»
7 кл. професійна школа	1	»

Анкетний листок заповнили і віддали всі 35 слухачів.

На питання 1. *Звідкіля Ви перший раз почули про кооперацію*? — відповідають: 15 слухачів, будучи на евакуації підчас світової війни, переважно в Росії, чули і бачили „потребіловку«; 9 слухачів довідалося про кооперацію, бачучи розвиток її в своїм селі чи ще перед війною, чи то вже після війни; 3 почули перший раз про кооперацію від інструкторів, які читали лекції в їх селах, а один слухач почув перший раз про кооперацію на цих курсах.

2. *Чи приїхали Ви на курси по власній ініціятиві, чи Вас хтось делєгував*? 30 приїхало по власній ініціятиві, один пише: »Дуже охоче сам, бо навіть батьки стримували, не маючи средств на видатки. А я сам з надзвичайним зусиллям старався і перехарчувався 14 день за 8 золотих«. Другий знов каже: »Заснувавши у себе кооперативу, но немаючи знання як її правильно вести, по своїй власній ініціятиві рішив побувати на курсах і хоч трішки набути собі знання«.

Скільки сказано в цих рядках: бідна сільська дитина, не маючи навіть засобів на прожиття, їде на курси, щоб могти потім, набувши трохи знання служити свому народові! — 2-ох делєґувала кооператива, 1-го »Рідна Хата.« 1 пише: „сестра порадила«... 1 знов..., »радив мені холмський міщанин«. Всі відповідні щирі, отверті і правдиві.

3. *Чи задоволені тим, що викладалося на курсах*? 11 дуже (або як де-хто пише барзо) задоволені, 22 задоволені, 1 майже так, 1 незадоволений, не подаючи чому.

а) *що Вас найбільше зацікавило з прослуханих предметів*? На це питання відповідають так: 6 зацікавили всі предмети; дальше найбільше подобалися такі предмети: Історія кооперації 23 голоси, теорія кооперації 20 голосів, книговодство 15 голосів, молочарство 9 голосів, культурно-освітня праця 6 голосів, решта предметів дістало по 2 голоси.

б) *що для Вас було неясним*? 12 слухачів відповідає, що для них було все ясним; 17 слухачам не ясне було цілком книговодство і 7 каль-

куляція; звичайно це особи з меншою освітою, яким і тяжко було за 14 днів зрозуміти ці для них досить тяжкі дисципліни. Один з них щиро і отверто признається »ізза малої освіти було трудно орієнтуватися в книговодстві«. Другий піднімає дуже цікаве питання, яке диплъоматично оминалося на курсах, а саме питає: чому ні один з лекторів не хотів вияснити, як маємо відноситися до УГО? (»Українське Господарче Обєднання« на Холмщині).

в) *на які предмети слід би звернути при викладах більше уваги?* 20 відповідає на книговодство, 9 на культурно-освітою працю, 7 на теорію кооперації, 6 на молочарство, 6 на кооперативний закон, 3 на калькуляцію. Просять звернуту увагу на сільське господарство, історію України ітп. Ясно, що на вивчення книговодства треба би присвятити більше годин; рівнож і инші предмети при такому короткому часі мусіли читатися скорочено, а де-які цілком не могли бути внесені в плян курсів.

г) *що треба на Вашу думку нового ввести в програм викладів кооперативнних* курсів? Найбільша кількість слухачів просить ввести лекції по сільському господарству, инші вимагають історії України, української мови, рахунків, торговельної кореспонденції ітп. Багато висловюється за це, щоб нічого не вводити нового, бо плян курсів і так досить широкий.

4. *Чи є потреба організувати в Холмі нові кооперативні курси з широкою програмою і довшим терміном, а саме від 4—6 тижнів?* Всі курсанти без винятку дають відповідь, що такі курси дуже потрібні. Пишуть: »організування таких курсів є конче потрібне, тому що північно-західні землі є найбільше відсталі в тім відношенні.

5. *Скільки приблизно слухачів приїхало би на ці курси з Вашої місцевости?* На це питання відповідають слухачі так: »не передавши значіння кооперації на місці, не можу напевно сказати, але буде від 2—5 слухачів«. Тут беремо найменшу цифру і тоді буде на таких курсах від 90—100 слухачів. Цифра ця цілком можлива і не зависока для цілої Холмщини і Підляшша, бо населення, особливо молодіж, надзвичайно цікавиться кооперативним рухом, але без курсів, без належного вишколення боїться братися за справу.

6. *Чи є потреба організувати в Холмі инші спеціяльні курси а саме: сільсько-господарські, пасічницькі, молочарські чи инші?* З відповіді на це питання повинно скористати наше Т-во »Сільський Господар«, яке в кортці має поширити свою працю і на північно-західних землях. 23-ох курсантів просить улаштувати сільсько-господ. курси; 22-ох пасічницькі; 13-ох молочарські. Дальше декотрі просять курсів по садівництву і ветеринарії.

Читаючи відповіді на це питання, бачимо, яке є стремління наших Холмщаків до знання; ось кілька оригінальних відповідей людий, яким, як видно з письма, тяжко тримати перо чи олівець в руках: 1) „Потреба і то барзо я перший охотник", 2) „Досить пекучою справою єсть організація сільсько-господарчих курсів«, 3) »Всі виміняні курси дуже необхідні, а саме на Хомщині, бо вона є твердиня, яка захіщає другі землі, а до того потрібна свідомість.«

7. *Коли на Вашу думку найкраще організувати ті курси — в осени чи зимою (подати приблизний час)?* Половина слухачів висловюється, щоб курси такі відбути в осени після польових робіт, а друга половина за те, щоб зимою після Різдвяних Свят.

8. *Чи у Вашій місцевості є потреба організувати кооперативу і яку: споживчу, кредитову чи молочарську?* 23 слухачів вважає потріб-

ним в першу чергу заснувати споживчу кооперативу, 5 молочарську і 4 кредитову. 6 слухачів відповідає: »наразі ні, бо ще нема в селі свідомости і к-ва не зможе розвинутися«.

9. *Чи маєте намір, прослухавши курси, приступити до праці на кооперативній ниві*? Всі відповіді звучать „так". Всі обіцяють негайно по приїзді домів, працювати чи то над відкриттям нових кооператив, чи старатися направляти на правильний шлях вже існуючі кооперативи.

10. *Ваші загальні враження, висновки і побажання*. Тут відповіді, починаючи від 2—3 речень і кінчаючи цілими великими уступами. Всі в один голос дякують за улаштовані курси і за працю лекторів, просять їх, курсантів не забувати, а помагати їм дальше для успішного розвитку кооперації.

Ось кілька уривок з цих відповідей, таких щирих і отвертих, що ніяк не можна попри них пройти незамітно: »Дуже мені приємно" — пише один з курсантів — що улаштовано курси, бо при таких обставинах, в яких знаходимось, тяжко боротися з темрявою, і всі слова, котрі мені довелось почути в нашій мові нераз приводили до тремтіння (перебігала дріж по тілі) з якоїсь невитлумаченої любові до свого ріднього...«

А ось другий пише: »Вислухавши всі ці лекції, в мене ще більший запал стає до кооперативної ідеї. Я не можу виявити того усего, що в мене набралось на серці. Заїхавши до дому, моїм обовязком буде виложити те тим, котрі очікують з нетерпінням. Буду старатись поширити ідею кооперації і притягати як найбільше членів. Від всеї душі дякую тим, котрі розпочали ту велику працю на Холмщині. Хай їх крок буде кроком визволення працюючих. Хай живе кооперація честь і слава проводирям«.

Іще один висновок, мабуть одного із слухачів-учителів... »курси зробили враження калейдоскопу. Оскільки було багато матеріялу, остільки мало з нього утрималось в памяті. „Калейдоскоп« цей дуже цікавий, після нього потрібно тільки правдиві курси, а результат буде гарний. Лектори наші безумовно на висоті свого завдання. Брак кооперативної літератури застосованої до предметів відчувається поважно, тому бажано, щоб на слідуючих курсах пробіл цей був доповнений".

Ось тих кілька питаннь і віповіді на них 35 слухачів кооперативних курсів в Холмі. Якось мимоволі насовується питання, чому досі ніхто з місцевих громадян не звертає уваги на цю ділянку життя? Що зробили за цей час наші діячі, наші посли ітд? Чому не використано так вдячного матеріялу для кооперативної праці?

Колиби до цеї праці ці діячі взялися скорше, сьогоднішня Холмщина не світилаби такою пусткою, а булаби покрита належною сіткою здорових кооператив.

Але ще сьогодні не пізно, тільки для того треба праці, праці і ще раз праці на місцях. *інж. Ом. Кіцера.*

Серед книг і журналів.

»Український Економіст«. Неперіодичний збірник. ч. І. Подєбради 1928. Вид. Т-ва укр. економістів в ЧСР. (Реферат).

Шляхи експльоатації поневоленого народу не завжди видні. Проходять вони звичайно під гаслом рівности або і без висловлених голосно гасел. Наука народа-пана не роскриває тих шляхів, а скорше їх затемнює. Тоді тягар наукових дослідів падає на плечі народа, що хоче визволитися.

Не творимо виїмку і ми, Українці. Наша наука повинна дослідити, які економічні можливости ми в собі криємо, що добуваємо і скільки платимо за непрошене право належати до чужої держави. Треба сказати, що в цім напрямі зробили ми дуже мало. Тож не можна не привітати гурт наших економістів в Чехословаччині, що, зорганізувавшись в Т-во українських економістів, взявся до випуску »Українського економіста«, як неперіодичних збірників, основним завданням яких являється »обговорення економічних проблєм України«, а... вихідним пунктом при обговоренні цих проблєм редакція ставить »національний інтерес, інтерес народнього господарства України, як такого« (з переднього слова). Доброю ілюстрацією, як »Український економіст« реалізує поставлені вище завдання служить перша стаття *В. Тимошенка:* »Україна і Росія в їх економічних взаємовідносинах«. Плянтатор, використовуючи даровий труд раба, керований християнським сумлінням, відчуває потребу знайти моральне оправдання для свого почування. Оправдання те, звичайно, знаходять в твердженні, що стан рабства є добром в першу чергу для самого раба, бо у вільнім стані, без нього, рабодержавця, раб є засуджений на неминучу смерть, а цивілізація — на загладу. Йдучи ось цим плянтаторським шляхом і Росіяне впевняють себе і нас, що Україна від єдности з Росією тільки виграє, а без тої єдности Україна під господарським оглядом існувати не може. Один крок до того, щоби впевнити нас, що Москва тримає нас в неволі для нашогож добра. Наш патріотичний загал вірує, що те все — неправда, але ледви чи міг би сказати — чому, бо економічними питаннями він дуже мало цікавився. Проф. В. Тимошенко дає нам можність перетворити віру в переконання, що випливає з глибокої наукової аналізи. Автор, аналізуючи основні галузі нашої національної продукції, вказує, що Україна майже не користувалася російським ринком, а навпаки сама служила ринком для товарів московських та була обєктом московської експльоатації. Показується, що основний продукт нашого господарства — зерно — не мав збуту в Росії, а 90—95 відсотків надвишки вивозила Україна до Західної та Центральної Европи. Що до борошна, то воно, правда, не йшло закордон, але й властиво Росія нашого борошна мало споживала: основний вивіз його перед війною направлявся у Польщу, Литву, Білорусь, Латвію, Естонію, а великоросійський ринок заспокоювало надволжське млинарство. Теж саме показується з українським експортом скота, а при тому російська залізнича тарифа була так побудована, що холодна перевозка продуктів скотарства могла розвиватися в напрямі тільки зі сходу на захід, а не з півдня на північ.

З упромисловленого сільського господарства тільки одна цукрова промисловість перед війною широкою рукою користувалася російським ринком: охоронена митом від заграничної конкуренції, вона три четвертини своєї продукції кидала до Росії. Та нині по розпарцелюванні панських маєтків — осередку цукроварства — цукроварство на Україні не має виглядів на розвиток і сільське господарство України скорше піде в напрямі промислового скотарства. Отже Росія і в цім однім відношенні втратила для нас колишнє значіння.

Відносно гірничої та залізної промисловости навіть плянтатори не відважуються висунути, як аргумент за обєднання України з Росією — користь самої України. Навпаки, як ultima ratio обєднання, вони голосять, що народнє господарство Росії не може існувати без українського вугля та вкраїнської залізної руди. Та ближча аналіза автора виказує, що коло 75% вугля споживала сама Україна, а тільки 25% донецького вугля йшло в Московський промисловий район. Решту запотребування (петербурґський промисл, залізниці і т. п.) покривалося привізним (анґлійським) вуглем. Що до залізної руди, то Україна була (і є) предметом жорстокої експльоатації з боку Росії. Показується, що тільки частину руди Україна сама переробляла в готове залізо і сталь. До Росії і Польщі вивозилася сировина чи півфабрикат, а звідти верталося до нас в готовім виді, як дріт, цвяхи, струменти, машини і т. п. Між тим на Сібіру та Уралі Росія має богаті поклади руди й вугля і може звідти покривати своє запотребування.

Ще один арґумент обєдинителів. Росія не може жити без виходу до Чорного моря. Та на підставі російських джерел автор доводить, що чорноморськими пор-

тами ввозилося всього коло 6% цілого імпорту колишньої імперії. Решта імпорту йшла головно Балтицьким морем і то не тільки для Росії, а навіть для України. Більша роля Чорного моря була у вивозі, але все, що вивозилося з чорноморських портів, було українського походження (хліб, цукор, руда і т. п.). Росія, як така, для свого вивозу нашого моря не потребувала.

Наприкінці автор спиняється над тим, які наслідки для господарства України мала злука з Москвою і приходить до таких висновків: а) злука вбила українську торговлю, б) висмоктала з України капітали й ощадности й зосередила їх в Петербурзі, в) задержала індустріалізацію українських міст, а тим спричинилася до перенаселення й зубожіння села. Останнє викликало масове переселення українського населення на Сібір. Чи втрата по відлученні від Росії можливости еміґрування на Сібір так велика, щоби уникнення її могло промовляти за задержанням єдности? Автор відповідає, що коли Україна сама стане керовником свого господарства, то ціле населення знайде місце для творчої праці, а еміґрація — по суті неґативне явище — стане непотрібною і щезне для добра й сили українського народу.

В. Садовський: Становище народнього господарства на Совітській Україні. Індивідуальне господарство має в рад. державі переважаюче значіння. При тім в сільському господарстві індивідуальна продукція виносить коло 95%, а в промисловості вона спускається до 23%; решта припадає на удержавлену (69,5%) і кооперативну (7,5%) промисловість. Признаючи, що нинішня продукційність народнього господарства в значній мірі наблизилася до передвоєнних розмірів, особливо в сільському господарстві, автор на підставі радянських джерел приходить до висновку, що: а) відбудова промисловости на Україні відбулася за кошти, які взято з сільського господарства то що, б) відбудова промисловости на Україні не йде на користь України, а переважно на користь російської та инших республик Союза. Справа в тім, що $^2/_3$ промисловости на Україні належить до загально-союзної, а не української промисловости і підлягає безпосередньому керовництву Москви. Добуті на Вкраїні вугіль і руда обслуговують московську промисловість, а політика цін при монополі зносин зі світовим ринком направлена на те, щоби хлібороб дістав за хліб ціну нищу від світової (страта 15—14 коп. на кожнім пуді), а за фабричні вироби заплатив ціну вищу. Вглядаючись в перспективи народнього господарства на Україні, автор приходить до такого висновку: нинішнього рівня промислової продукції вдалося осягнути з приверненням разом з Неп-ом дісципліни праці, максімальним зужиттям основного капіталу (уряджень, машин) промисловости; без вкладу кольосальних капіталів нема виглядів не тільки на дальший розвиток, а навіть на вдержання продукції на теперішнім рівні. Так само політика цін не відкриває виглядів на нагромадження капіталів в хліборобстві, а без того не можлива ні інтенсіфікація сільського господарства, ні розвернення внутрішнього ринку для промислових виробів. Таким чином, виводить автор, розвиток чи упадок продукції на Україні залежить від того, чи вдасться притягнути закордонні капітали.

Е. Гловінський: Проблєма розрахункового білянсу України. Хочаб на прикладі сучасної Польщі бачимо, яке кольосальне значіння відограє розрахунковий білянс т. є. відношення поміж загран ичним вивозом і ввозом товарів. Стан розрахункового білянсу поруч з бюджетовою рівновагою становить основу сталости валюти. Крім того стан розрахункового білянсу показує платоздатність країни, а також на аналізі білянсу можна будувати основи економічної політики. Ясно, як важне це питання для будучої самостійної України і тому добре робить автор, що вже нині пробує розкрити нам наші можливости в цім напрямі. Автор здає собі справу, як важке завдання взяв він на себе: »доводиться будувати проєкцію в майбутнє при несприятливих умовах«, — говорить автор, — »бо надто багато невідомих входить до нашого рівнання. Невідома, неозначена теріторія, з якою ми матимемо діло; невідомий час, коли здійсняться наші передпосилки; невідомий цілий комплєкс побічних обставин, що увійдуть в гру, коли так радикально зміняться умови«. Розрахунковий білянс в розвинених економічно країнах складається з таких позицій: по стороні »кредит« (експорт): 1) товари, 2) золото, 3) приплив з затягнених позичок і сплата позичок уділених, 4) приплив дивіденди і відсотків з ульокуваного за границею капіталу, 5) приплив за транспортні, комісові і т. и. послуги, 6) приплив від еміґрантів і туристів і 7) инші впливи. По стороніж »дебет« (імпорт) знайдемо ті самі позиції, тільки в точках від 3 до 7 матимемо не »приплив« чи »вплив« гроша, а їх виплату. Перші дві позиції обох сторін білянсу становлять т. зв. торговельний білянс, що є частиною, звичайно, самою значною білянсу розрахункового. В країнах економічно мало розвинених »кредит« (експорт) торговельного білянсу звичайно покривається з »кредитом« білянсу розрахункового. Хіба що вдасться такій країні затягнути закордонну позичку. Такі країни дуже чулі на сальдо торговельного білянсу; неґативне сальдо говорить про господарську відсталість і може

повести до валютової катастрофи. Франція, напр., перед війною мало журилася сальдом торговельного білянсу: як би нещасливо воно не випадало, недобір з горою покривався відсотками, які напливали з закордонних позичок. Переходячи позиції експорту що до українських відносин, автор слушно говорить, що з усіх 7 позицій розрахункового білянсу для нас в нинішніх відносинах має значіння тільки перша позиція — товари. При певних умовах може активізуватися третя позиція, коли Україні вдасться затягнути загранична позичку. Що до розрахункового дебету, то для України всі позиції знайдуть своє місце. І товари і золото треба буде ввозити, і борги з відсотками сплачувати і платити за ріжні послуги і т. д. Користуючись найновішими дослідами, проробленими дослідниками на Україні, автор приходить до висновку, що Україна в межах 9 губерній мала перед війною активне торговельне сальдо, що виносило: з товарообміну з Росією — коло 150 міл. зол. рублів, а з закордоном — коло 250 міл. зол. руб. З України вивозилися головним чином харчові продукти (96,2% всього вивозу), а ввозилися з закордону металеві вироби, а з Росії мануфактура. Під совітським режімом зовнішня торговля застрашуюче впала в абсолютних цифрах: експорт знизився з 434 міл. з. р. до 75 міл., а сальдо в де-які роки ставало навіть неґативне. Автор шукає причини цього явища і вказує шляхи, якими має йти народнє господарство України, щоби вийти з тісного заулка, куди її загнала історія останніх літ.

С. Гольдельман: Господарські спостереження. Під такою назвою автор розпочинає серію заміток і обіцяє »вести їх, як живий відгук „Українського економіста“ на значніші, підставові, найбільш вразливі явища господарського життя«. В 3-х дрібних замітках автор спиняється на нинішньому господарстві України, а про зміст їх говорять такі заголовки: »Спроможности українського господарства вичерпані«, »Як плянується і як переводиться капітальне будівництво«, »А що чути з раціоналізацією?«

Р. Димінський: Приватна економія в Українській Господарській Академії в ЧСР. З цієї статті довідуємося, що наша Академія в Падебрадах базувалася в організації навчання приватної економії на досягненнях німецької науки і взорувалася на організації приватно-господарського навчання на Франкфуртському університеті, а залучені в тексті таблиці подають, скільки часу і в якім порядку присвячується окремим дісциплінам. Вкінці подрібно говориться про видання кабінету приватного господарства, екскурсії та працю семінара приватної економії.

С. Володимирів: Огляд економічної преси. Огляд присвячений пресі, що трактує про народнє господарство України. Згадується там і про наш журнал »Кооперативну Республику« — »нову зірку на убогому небі нашої економічної літератури«. З уміщених в ній статей автор звертає увагу на статі В. Тимошенка, О. Мицюка, К. Коберського, Е. Храпливого і др.

Збірник замикається відділом рецензій та оглядом приватно-економічної літератури, інформаціями з життя українських економічних організацій і бібліоґрафією (книжні новинки за 1927-1928 рр.).

Як бачимо, у збірнику знаходимо матеріял, що інтересує не тільки інтеліґента, котрого обходять економічні проблеми України, але кожного українського державника, перед яким стане необхідність економічні проблеми розвязувати в практичнодержавній роботі в той же день, коли відновиться суверенність української держави. З яким же болем перегортається сторінки збірника, коли бачиться, що відбито їх літоґрафським способом, і який сум обвіє читача, коли з останньої сторінки довідуємося, що збірник відбито всього в одній сотні примірників. На друкарню засобів не стало, а на вдячного численного читача Т-во українських економістів не мало підстав рахувати. Чи не знайшлобся якогось виходу? Такий стан — тяжка втрата для нашого економічного поступу, сумний знак нашої державницької підготованности.

М. Корчинський.

В. Коваль проф.: Соціяльно-економічна природа сільсько-господарської кооперації. Прага 1927, відбитка з час. »Суспільство«, органу Укр. Інституту Громадознавства в Празі. Стор. 46 вел. вісімки.

Померший в 1927 р. у Празі проф. В. Коваль залишив м. и. цю розвідку з области, до якої його, хоч по фаху аґронома-машинознавця, завше тягнула думка: з области теорії кооперативного руху. "Розвідка являється солідною моноґрафією в межах обраної спеціяльної теми; одначе глибоко вдумливий автор (зовсім правильно) бачить не лише свій безпосередній обєкт досліду, його зір сягає глибше, розкриваючи ці нитки, які ведуть від питання про »соціяльно-економічну природу сільсько-господарської кооперації« до питання, що таке кооперація взагалі та чи існує в життї кооперація як щось едине, ціле, куди вміщалибся льоґічно

всі ріжноманітности кооперативного руху. Ставлячи дослід доволі широко і ґрунтовно, автор надав своїй роботі характеру солідної соціольоґічної студії.

Розвідка складається з двох частин: в першій автор зясовує тенденції останніх десятиліть в розвитку форм сільського господарства і вплив на цей розвиток появи с.-г. кооперації та її сучасну ролю і значіння. Друга частина, є властивою теоретичною аналізою, відповідаючою заголовкові праці. Хоч сама тема має з природи річи головним чином академічне значіння, без безпосередньої практичної актуальности, то для вироблення ідеольоґії кооперативного руху, зокремаж діячів в области сільської кооперації, тема сама має першорядне значіння, бо від такого чи иншого вирішення основного питання: яка є суспільна мета сільської кооперації, завше в практиці залежатиме й вибір засобів в щоденній практичній діяльности кооператорів. Ось чому на нашу думку розвідка пок. автора заслуговує на особливу увагу.

Хід думок у першій частині такий:

Сільське господарство переживає від кількох десятків літ основні переміни, які докупи взяті складаються на формальну »сільсько-господарську революцію«. Переміни йдуть як в области виробничої техніки (безліч нових винаходів), так в области торговельно економічній (втягнення селянських господарств в риночний оборот і поява сільсько-господарської кооперації). Це є на думку автора три основні фактори, що рішають про життя й долю с.-г. підприємств (та цілого с. господарства) в наші часи. Четвертим фактором є вихід дрібного селянства, як кляси, на арену політичну і його активність в добуванні собі податкового і т. д. та взагалі політичного розкріпощення. Зясовуючи характер »сільсько-господарської революції, яку автор ставить на рівні з відомою »промисловою революцією« кінця XVIII і початку XIX століття, автор приписує особливу вагу факторові третьому: сільгоспод. кооперації.

»Ідея с.-г. кооперації була не меншим, а навіть більшим відкриттям для будучности трудового сільського господарства, ніж всі відкриття аґрономічної науки в техніці сільського господарства та його зростаюча риночність«... (стор. 12).

Тенденцією (чи краще сказати »тезою«) першої частини є доказати, що »с. г. революція« приводить до скріплення дрібну форму сільсько-господ. підприємства, на шкоду поміщицької форми господарювання. Вже з самого початку розвідки автор доказує помилковість твердження про капіталістичну концентрацію в сільському господарстві (Маркс, Ленін), приводячи відомі вже сьогодня загально статистично-дослідні арґументи, котрі доказують фактами помилковість повищого твердження. Автор однак більше ваги присвячує не статистично-експериментальним доказам, тільки переходить до арґументації льоґічної, яка на його думку має більше основ науковости (бо статистичні підрахунки можуть бути невірні через свою неповність або навіть тенденційність). Шлях льоґічно-аналітичного доказу й приводить автора до розгляду вичислених вище трох основних чинників, що впливають нині на життя сільського господарства: 1) поступу хліборобської техніки, 2) втягнення села в риночно-грошевий оборот і 3) появи сільської кооперації.

Відносно першого чинника, хліборобської техніки, зокремаж модерних винаходів в области угноювання, обрібки землі і збору та перерібки плодів автор приходить до висновку, що майже всі ці винаходи служать не тільки великому, а й дрібному сільському господарству, а многі з них значно корисніші дрібному, як великому. Зокремаж, що торкається нових с. г. машин, то »величезна їх більшість сприяє більше трудовому, ніж капіталістичному господарству, через те, що не було винайдено ні одної с. г. машини, якаб заміняла одна тисячі робітників, і використання парових, нафтових, електричних двигунів ніде в сільському господарстві не давало можливости приводити в рух від одного двигуна зразу сотні машин, як це сталося в промисловості«.

Втягнення селянства з його давнішою натуральною господаркою (для своєї потреби) в кругобіг товарообміну, автор зовсім слушно, характеризує, як найбільшу небезпеку для селянина, який безпомічний, неосвічений був поставленний віч-у-віч перед зорганізовану силу міжнародного торговельного та промислового капіталу. Перші десятиліття селянин був виставлений на страшну експлуатацію — і коли нарешті сяк-так станув (а в деяких краях, скажемо від себе, тільки стає на ноги), то сталося це тільки дякуючи тому, що селянин створив собі могучу зброю, новітнє економічне чудо, сільсько-господарську кооперацію. Вона зорганізувала йому перш усього кредит, а далі уняла збут його продуктів, накуп матеріялів і прод. засобів в організовані руки; нарешті вона поправляє і його продукційні методи (господарювання). Автор рядом цифрових даних з ріжних країн ілюструє свої твердження і дійсно треба признати, що авторові вдається переконати читача, навіть дуже упередженого, що с. г. кооперація, це є ціла революція в економіці дрібно-селян-

ського господарства, значно більша від цієї, яку зробили в с. господарстві нові технічні винаходи.

З дискусійних місць цієї частини замітимо такі: Зясовуючи, як дрібний селянин присвоював собі модерні техн. винаходи, як організував свій кредит (сільські каси), обєднував торг. операції, закупочно-збутові, підносив молочність скоту через спільне утримання спеціяліста-зоотехніка (»контрольні товариства«) і т. д., автор повиненби завше доказати, чому всі цього рода заходи приносили (-ять) дрібному господарству відносно більші користи, як великому — бож відома річ, що і великі землевласники обєднуються для організації дешевого кредиту, мають свої »синдикати« для закупна машин, господарські товариства для плекання аґрикультури, удержують зоотехніків і т. д. Вища доходність дрібних господарств — факт, стверджений загально і доказаний статистично на підставі бухгальтерських даних ріжних типів господарств, відомий розуміється і проф. Ковалеві, вимагає всеж таки ще окремого зясування ніж, це зробив автор. Як відомо, секрет вищої доходности дрібних господарств полягає в кількох факторах. Головне значіння має фактор психольоґічний: безмірно більша особиста запобігливість селянина і його родини, і значно більший вклад особистої праці в господарствах селянських, як в поміщицьких.

На такій економічній базі автор в другій частині піддає аналізі саму суть і мету сільсько-господарської кооперації. Цю методу вважаємо великим плюсом праці, бо належите зрозуміння кооперації, як руху, не є можливе, коли брати її, як відірване явище; і тільки розглядання її, як органічного складника економіки країни чи галузі нар. господарства взагалі дає можливість обняти питання ґрунтовно і всебічно. У автора почувається до самого кінця, що обєктом його досвіду є власне не кооперація, як кооперація, а економіка дрібноселянського господарства; і якраз тому, що не досліджують кооперації, як такої, характеристика самого с.-госп. кооперативного руху виходить рельєфна і доволі повна. Це парадокс тільки на перший погляд, а в дійсности так і мусить завсігди бути в усіх економічно-соціольоґічних дослідах.

Так як в першій частині автор почуває себе сильно і аргументує льоґічно та послідовно, друга частина виявляє певну хаотичність, перескакування і вертання до попередньої теми і навіть певні непослідовности. Це пояснюється до певної міри трудністю аналітичного досліду в соціольоґії взагалі. Це не те, що переводити секцію ростини чи живини, або хемічну аналізу фізичних обєктів в ляборaторії. Тут вимагається значної концентрації ума і льоґічної консеквенції у розумуванні.

Автор ставить перше питання (стор. 24) що до кооперативного руху взагалі: чи с.-г. кооперація має концепцію своєї власної соціяльно-економічної системи, чи може являється вона тільки додатком до якоїсь другої системи, зокремаж до капіталізму або соціялізму. Це питання автор рішає негативно, ставлячи до того ще тезу, що кооперації як її чогось одноцілого взагалі немає, отже тим більше немає й якоїсь окремої кооперативно системи.

За тим йде друге питання (стор. 30): Коли кооперація взагалі, а с.-господарська зокрема, як автор твердить, не має своєї власної системи на зміну капіталістичної, то »чи не є вона тою підоймою, яка поверне індивідуальні й самостійні селянські господарства на шлях соціялізму«.

Вирішивши й це питання в дусі тому, що »кооперація веде до зміцнення індивідуального й самостійного дрібного сільсько-господарського підприємства«, автор всеж таки після того ще раз ставить питання, (стор. 41), чи не створить с. г. кооперація якоїсь своєрідної системи, де »засоби продукції будуть належати окремим самостійним колєктивам і організація продукції цих колєктивів буде провадитись не згідно з волею окремих його учасників, а згідно з волею цілого колєктиву?« Ця система, на думку автора, »різко відріжняласьби від системи »кооперативму« (в концепції Жіда чи Пуассона, — К. К.), бо в основі її лежалаб не боротьба за зиск (мабуть має бути »проти зиску«, — К. К.), а боротьба за інтереси дрібних продуцентів певної галузі нар. господарства, які для успішности боротьби зєднались в колєктиви«.

І це третє питання автор вирішує неґативно, ризикуючи при тім навіть певною суперечністю з самим собою. (Напр. автор твердить остаточно (стор. 45), що: »в сфері продукції дрібне сільське господарство залишається самостійним і індивідуальним«, в чім є безумовно значна доля правди, хоч не на 100%, бо як самий автор трохи вище сказав:

»Дрібний господар при відповідних умовах, очевидно, може провадити свою роботу й колєктивними засобами й не почувати потреби у власних засобах продукції, очевидно також у відповідних випадках може відмовитись і від самостійного господарювання принаймні в деяких галузях свого господарства« (стор. 40).

Безумовно, що автор був близче правди на стор. 40, як на стор. 45 своєї

праці. Згадати хочби, що ні масла ні сира селянин вже нині у Данії, Швайцарії ітд. не виробляє власними засобами продукції і не бажає їх мати; орання поля, збірка хліба, відбувається спільними машинами, мелення зерна — в кооперативних млинах; для цьогож самого існують кооп. цукроварні, гуральні і т. д. Одним словом, автор, ганяючи за абсолютністю у висновках, переступив мірку середности і тому попав в суперечність з ноторичними фактами, ба навіть і з власними словами.

Тим дивніше отже, коли автор, після заперечення поставлених собою трох основних питань, замісць зробити з цього висновок, що с. г. кооперація є просто варіянтом, чи хочби »корективом« капіталістичної системи, несподівано на останній сторінці розвідки, без ширшого мотивування, ставить тезу (зрештою зовсім правильну), що дрібне с. г. підприємство, по своїй природі відмінний тип від підприємства капіталістичного, становить окремий господарський тип (отже й »систему«? — К. К.). А саме тип трудового господарства, а сільсько-госп. кооперація є одним з головних філярів цього типу. Вона не є »корективом до капіталізму«, є твором самобутнім.

Коли так, запитаємо, то що є з першою, вихідною тезою автора про те, що мовляв, кооперація не творить своєї власної системи?

І тут, на нашу думку, лежить джерело непорозумінь. Автор є на хибній дорозі з самого початку, коли відмовляє кооперації самобутности. Правда, власна система кооперативного устрою ще не придумана, теоретично не вироблена, бо взагалі кооперативний рух досі видавав головно практиків, а майже ніяких теоретиків, але основні елєменти для своєрідности є; не кажемо, щоб це мала бути універсальна соціольоґічна система, обіймаюча й політичний лад і проблєми культури; але в кожному разі — в области ідеалу економічного устрою характерні риси цієї системи зазначуються недвозначно.

Помиляється автор, на нашу думку, ще й відносно твердження, що мовляв є тільки ріжні види кооперації, але нема кооперації, як чогось загального, єдиного. Проти цього твердження говорять живо події останніх літ, а головно спільний виступ кооперації сільсько-господарської і кооперації споживчої на міжнар. господ. конференції в Женеві 1927 р.; говорить проти цього й чимало дрібніших фактів. Спільність бази для єдиної кооперативної ідеольоґії і тактики, на нашу думку, як не можна краще, намітив староста чеського с.-госп. кооп. Обєднання інж. Кліндера у промові на ювілею 20-ліття чеської робітничої кооперації. Плятформою співпраці обох основних відломів кооперації має бути: справедливе, обопільне цінення праці обох основних суспільних груп, що покликали до життя кооперацію: споживачів взагалі і дрібних продуцентів.

Не дивлячись на зазначені нами сумніви, ми визнаємо, що праця проф. Коваля, торкаючись теми дуже складної, вже самою сміливістю і глибиною поставлених питань, навіть не дивлячись на спосіб їх рішення, є небувалим вкладом в нашу убогу економічно-соціольоґічну, зокремаж кооперативну літературу; а й в літературі других народів вона булаб замітним явищем. Це, по працях пок. М. І. Туган-Барановського найглибша у нас моноґрафічна студія з области теорії кооперативного руху. Ті, хто будуть продовжувати дослід проф. Коваля, матимуть дорогу вже значно прочищену і в тім головна заслуга книжки.

Книжка видана доволі недбало, особливо що до коректи.

К. Коберський.

Інж. О. Охрим, Меліорація і комасація селянських господарств, Львів, 1928. Бібл. »Сільського Господаря« ч. 51. Секція аґрарних операцій. Сторін 51 з взірцями подань і двома мапками.

В цій книжечці автор популярним способом викладає технічну і економічну необхідність меліорації та землевпорядкування шляхом лучби ґрунтів, ілюструючи свої виводи цифрами із статистики землеволодіння та даними про оплатність цих аґрарних операцій. Далі виложено правні приписи що до цих операцій і подано взірці відповідних писем до адмністр. властей. Слід було на нашу думку звернути теж увагу на можливість переводження відводнення ґрунтів навіть без урядових кредитів, яких нашим селянам люблять відмавляти. Така можливість існує, про що свідчить практика. Книжечка написана легко та річево і зробить свою службу.

Інж. Віктор Воробець. Про плекання та годівлю домашньої птиці. Накладом »Сіль. Господаря« у Львові 1928 р. появилася книжка, що обіймає 87 сторін 8º. з 50 малюнками. — Автор займається головно плеканням курий, а про инші роди домашньої птиці як гуси, качки пантарки, індики згадує лише в коротких уступах. Своїм змістом дає книжка практичні вказівки господиням, як ходити коло птиці, щоби мати з неї належну користь.

В першу чергу докладно розказано про курники, про будову курників і їх урядження, як сідала, гребовище, гнізда.

В дальшій части наводить автор найважніші породи курий з поміж носних, мясних і посередних мясно-носних, даючи вказівки про вибір розплідних курий.

Осібний розділ присвячено періоду від насадження квочки до виклювання курят з вказівками про добір яєць, просвітлювання та про штучні квочки — вигрівальні і про плекання курят.

Почавши від розділу про догляд і годівлю дорослої птиці, розглядає автор способи кормлення курий та поодинокі роди корму, спосіб контролі носности, переховування яєць і ин.

В осібних уступах представлена годівля иншої домашньої птиці як гуси, качки, пантарки і індики з узглядненням важніших пород гусий і качок.

Дуже важним розділом є вичислення найважніших хоріб домашньої птиці і спосіб їх лікування, а вкінці калькуляція про поплатність домашньої птиці і уступ про організацію кооперативного збуту яєць. *О-м.*

Всячина.

День міжнародного Свята Кооперації. Ідея відбувати святочно що року День Кооперації повстала ще на конґресі Міжнародного Кооперативного Союзу, що відбувся в 1895 році. Одначе тільки по 28 роках довелося вперше цю ідею здійснити. В 1922 році на конґресі Міжнародного Кооп. Союзу в Міляні було ухвалено встановити день Кооперативного Свята, яке що року мають обходити кооператори цілого світу, і тодіж було вирішено призначити це свято на першу суботу липня. Вперше кооперація святкувала своє міжнароднє свято в липні 1923 року. В біжучому році це свято кооперації припадає отже на суботу 7 липня. Польська кооперація невідомо чому святкує цей день 3 червня.

Для вшанування памяти проф. В. Коваля повстав на Чехах (з осідком в Німбурку к. Подебрад) Комітет, який після статуту має метою збірати матеріяли з життя і діяльности небіжчика, упорядковувати й видавати їх, досліджувати життя і діяльність проф. В. Коваля, як ученого і громадського діяча, скласти бібліоґрафію його праць, подбати про упорядкування його могили та перевезення його тлінних останків на Україну і т. ин. Членами комітету можуть бути організації, установи і окремі особи, що подадуть відповідну заяву і внесуть добровільний даток на »фонд для вшанування памяти проф. В. Коваля«.

Загальні збори фундаторів відбулися в Подєбрадах 19. III. 1928. Президія зборів видала відозву з закликом про приступлення до комітету і проханням складати добровільні датки на »фонд для вшанування памяти проф. В. Коваля«, надсилаючи їх на адресу Комітету (Nimburk, Kramolinova ul. č 1143. M. Litvický. Č. S. R.). — Остаточне уконстатування Комітету відбулося 20.IV. 1928 р. в Подєбрадах. Головою Комітету обрано проф. К. Мацієвича.

Восьмий міжнародній світовий молочарськїй конґрес. Міжнародній молочарський конґрес відбудеться в місяці липні ц. р. в Анґлії і темами своїх нарад буде мати такі проблєми: а) міжнародні господарські відносини в обсязі молочарства, б) розвиток всіх відділів молочарського промислу, в) проблема прилюдного здоровля.

Справлення помилок.

В статті: „Ще до дискусії над важною справою“ в ч. 6. „Кооп. Р-ки“ на ст. 288 рядок 4 з низу замісць 42,1% треба читати: 50,1% і на ст. 289 рядок 23 з низу зам. 5% треба читати 15%.

Видав: *Ревізійний Союз Українських Кооператив.* За редакцію відповідає: *Іван Филипович*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві